

بسم الله الرحمن الرحيم

فصلنامه علمی - تخصصی

جغرافیا و برنامه ریزی فضایی

سال نهم، شماره بیست و یکم، تابستان ۱۴۰۲

"این نشریه با حمایت مادی و معنوی اداره کل امور فرهنگی دانشگاه اصفهان چاپ و منتشر می شود"

صاحب امتیاز: انجمن علمی علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی

مدیر مسئول: حمید نظری

سر دبیر: امین الله بالیده

مدیر داخلی: علی هاشمی

اساتید محترم راهنما و ناظر بر چارچوب علمی فصلنامه:

دکتر داریوش رحیمی، دانشیار و عضو هیئت علمی گروه جغرافیا، دانشگاه اصفهان

دکتر حمید برقی، دانشیار و عضو هیئت علمی گروه جغرافیا، دانشگاه اصفهان

اعضاء هیأت تحریریه:

حافظ مهدنژاد	دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تهران
فریاد پرهیز	دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه اصفهان
امین الله بالیده	دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه اصفهان
سید چمران موسوی	دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور
حمزه رحیمی	دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان
حجت الله صادقی	دکتری جغرافیا و برنامه یزی روستایی، دانشگاه اصفهان
حمید نظری	دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان
فرزاد کریمی	دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان
علی افشاری پور	دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان
رمضان طوسی	دانشجوی دکتری جغرافیا- آب و هواشناسی، دانشگاه اصفهان
علی هاشمی	دانشجوی دکتری جغرافیا- آب و هواشناسی، دانشگاه اصفهان
اکبر میراحمدی	دانشجوی دکتری جغرافیا- آب و هواشناسی، دانشگاه اصفهان
زینب ابراهیمی	دانشجوی دکتری جغرافیا- آب و هواشناسی، دانشگاه اصفهان
عاطفه ابراهیمی	دانشجوی دکتری جغرافیا- آب و هواشناسی، دانشگاه اصفهان
محمد حاصلی	دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی آمایش محیطی، دانشگاه خوارزمی
یوسف آقایی	دانشجوی دکتری جغرافیا طبیعی- ژئومورفولوژی، دانشگاه اصفهان
مرجان شفیعی	دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری ، دانشگاه اصفهان
علی اصغر میاشری	دانشجوی دکتری مدیریت بازرگانی- رفتار سازمانی و مدیریت منابع انسانی، دانشگاه اصفهان
ندا حسن پور رزمجانی	دانشجوی کارشناسی ارشد فیزیولوژی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان
کیهان زندی	دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه اصفهان
سید احمد حسینی‌نیا	دکتری شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان
هما یون عسکر پور	کارشناس ارشد مهندسی مکانیک گرایش تبدیل انرژی، دانشگاه علم و صنعت
مصطفی مسلم پور	دانشجوی کارشناسی ارشد شیمی آبی، دانشگاه اصفهان
مسلم رنجبر	کارشناس ارشد مدیریت تحول، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سیرجان
محمد رسولی	دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه زنجان
محمد فلاح	دانشجوی کارشناسی ارشد سنجش از دور، دانشگاه اصفهان
فاطمه محمدی جعفرآبادی	کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی گردشگری، دانشگاه اصفهان
فاطمه عباسی سوکی	کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی گردشگری، دانشگاه اصفهان
طرلان صادقی پور	کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شیراز

تقدیر و تشکر:

بدین وسیله کمال تشکر و امتنان خود را از معاونت فرهنگی دانشجویی دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دبیرخانه نشریات و سایر عزیزانی که ما را در این مسیر یاری نمودند اعلام می‌داریم.

چاپ و صحافی:

نشانی: اصفهان، میدان آزادی، دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، انجمن علمی علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی.

ارتباط با مجله:

پست الکترونیکی مجله

anjomangeo95@gmail.com

لازم به ذکر است که مطالب درج شده در این مجله نظر مسئولین و همکاران مجله نمی‌باشد و صحت و جهت‌گیری مقالات بر عهده نویسنده یا نویسندگان می‌باشد.

راهنمای تدوین و نحوه ارسال مقاله برای فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی فضایی

مقاله در نسخه word 2007 تهیه و ارسال شود.

مقاله همراه همه ملحقات (شکل‌ها، جدول‌ها و ...) حداکثر ۲۰ صفحه باشد.

حاشیه‌ها از طرفین ۲/۵ و بالا و پایین ۳ سانتی متر و تک ستونی باشد.

در نام گذاری، جداول، اشکال و نمودار مجزا شماره گذاری شود.

متن مقاله بایستی قسمت بحث و تحلیل را لحاظ کرده باشد.

ساختار مقاله شامل موارد زیر می‌باشد.

۱- عنوان مقاله به فارسی و لاتین (قلم بی لوتوس ضخیم ۱۶) و نام نویسندگان و وابستگی سازمانی، آدرس ایمیل و تلفن نویسنده مسئول در زیر عنوان مقاله آورده شود. (فونت ۱۰، بی لوتوس ضخیم).

۲- چکیده فارسی (۲۵۰ کلمه). شامل: طرح مسأله، هدف، روش تحقیق، یافته‌ها و نتایج. واژه‌های کلیدی (۴ تا ۶ واژه). (فونت ۱۱ بی لوتوس نازک).

۳- چکیده لاتین (با فونت Times New Roman ۱۱) ضمیمه مقاله گردد.

۴- متن اصلی شامل: طرح مسأله، مبانی نظری، روش تحقیق، یافته‌ها و بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادات (تمامی عنوان‌های اصلی در متن با (قلم بی لوتوس ضخیم ۱۳)، عنوان فرعی با (بی لوتوس ضخیم ۱۲) و متن مقاله با قلم (بی لوتوس نازک ۱۳).

۵- منابع فارسی با (بی لوتوس نازک ۱۱) و منابع لاتین (با فونت Times New Roman ۱۰)

۶- روش منبع دهی مقاله، روش APA می‌باشد. منبع دهی در متن (نویسنده، سال: صفحه).

در صورتی که از جدول، شکل و نمودار در مقاله استفاده شده است. فونت عنوان جدول، شکل و نمودار؛ ۱۱ بی لوتوس ضخیم و متن جدول، شکل و نمودار؛ ۱۱ بی لوتوس نازک.

پست الکترونیکی جهت ارسال مقاله anjomangeo95@gmail.com

این مطلب به همراه مقالات چاپ شده، بر روی سایت انجمن علمی علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی دانشگاه اصفهان به آدرس www.gpui.ir موجود است.

سخن سردبیر

در پیشگاه خدای اندیشه باید زانوزد و فکری طلبید تا اگر فکری نمی زایی، فکری را سر بُری و اگر راهبر نیستی، راه بُر نباشی، چه ارزش بودن اندیشه را از اندیشه یک لحظه نبودن باید فهمید.

در تکاپوی جستجوی اندیشه، خیل سیاه لشکر زمان لازم است تا هر نگاهی را در رسیدن به حقیقت، ترغیب و همراهی نماید. این تکاپو در زمان و کنجکاوی در کسوت اندیشه، زمانی حاصل خواهد آمد که موجودی حریص به وقت و نگران به دقت، کُمیت خود را زین کند و خرد خود را به کار بندد تا ریزه ای از ریزگان را درشت ببیند و تجربیات چند قرن تفحص سابقان را قبله آمال خود قرار دهد. این موجود خاکی بوالفضول، آنگاه مذاق خود را شیرین خواهد یافت که در تابوت ثانیه‌های انباشت اندیشه، تلخی سیاه چال پایان زندگی را به انتظار نشیند که وا اسفا از نگاه‌های خسته به پیش رو و توقف اندیشه‌ها در پشت سر؛ از این چه با خود حمل می کند و آنچه برای وارثین خود گذاشته است. خوشا به حال کسانی که در زایش اندیشه اش و در شاخ و برگ دادن به اندیشه‌های دیگران، محتاطانه می کوشد تا لغزش خود و دیگران را سبب نگردد و از بازجویی‌های مستمر محکمه الهی سرفراز بیرون آید.

حال که با مساعدت اساتید و دانشجویان گرامی توانستیم، بر غنای علمی و کیفیت فکری نشریه جغرافیا و برنامه ریزی فضایی بیفزاییم، این نشریه همکاری بی وصف تمامی دوستان خود را ارج نهاده و مشارکت بی توقع و بیشتر آنان را خواهان می‌باشیم. همچنین از تمامی اساتید و دانشجویان دعوت می‌شود که مقالات خود را در چارچوب نشریه، تنظیم و ارسال نمایند. امید است که در شماره گان آینده با مطالب جدید شما عزیزان، بتوانیم بر غنای علمی هر چه بیشتر نشریه بیفزاییم.

مجله جغرافیا و برنامه ریزی فضایی
سال، هشتم - شماره بیست و یکم - تابستان ۱۴۰۲
فهرست مطالب

- ۱..... بررسی تأثیر جنسیت و تأهل بر عملکرد زیست محیطی کارکنان شهرداری یزد
اعظم چارجوهر
- ۱۰..... بررسی تعداد و تناسب عناصر میلمانی محور مسجدجامع - گذر فهادان
حسن طلائی، محمد رشیدی
- ۲۰..... تحلیل معماری اقلیم محور در شهر مالمو سوئد
سحر نظری، فاطمه السادات مجیدی، مقدی خدابخشیان کنارکی
- ۳۵..... بررسی کیفیت ذهنی زندگی در شهرهای جدید و تأثیر آن بر مشارکت شهروندان در امور شهری (مطالعه موردی: شهر جدید بهارستان)
کیهان زندی، کیوان باقری، محمدمهدی هوشنگ، مصطفی حسینی
- ۵۶..... شناسایی معیارهای موثر بر مکان یابی پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران (نمونه موردی: منطقه ۳ شهرداری شیراز)
طهران صادقی پور
- ۷۷..... تحلیلی بر تأثیر میزان تحصیلات و چگونگی ادراک اجتماعی جامعه میزبان از اثرات گردشگری (مورد پژوهی: شهرستان شهرکرد و لردگان)
سعید بابامیرساحی، زهرا رضوانی
- ۸۹..... بررسی سناریوهای گسترش فیزیکی شهر بروجن با تأکید بر فرآیندهای طبیعی
فاطمه عباسی سورکی
- ۱۰۸..... بررسی تأثیر مسئولیت اجتماعی و اقتصادی بر عملکرد مالی شهرداری یزد
اعظم چارجوهر

جغرافیا و برنامه‌ریزی فضایی، سال نهم، شماره بیست و یکم، تابستان ۱۴۰۲

وصول مقاله: ۱۴۰۱/۰۵/۱۱

تایید نهایی: ۱۴۰۱/۰۷/۲۹

صفحات: ۹-۱

بررسی تأثیر جنسیت و تأهل بر عملکرد زیست محیطی کارکنان شهرداری یزد

اعظم چارجوهر، کارشناس شهرداری یزد

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر متغیرهای جمعیت شناختی شامل جنسیت و تأهل بر عملکرد زیست محیطی کارکنان شهرداری یزد انجام شده است. این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی از نوع پیمایشی است. تعداد ۵۰ نفر از کارکنان شاغل در شهرداری یزد به روش نمونه گیری تصادفی به عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده ها شامل پرسشنامه استاندارد رفتار زیست محیطی بوده است. داده ها با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج پژوهش نشان داد که ویژگی‌های جمعیت شناختی جنسیت و تأهل روی رفتار زیست محیطی کارکنان تأثیر ندارد.

واژگان کلیدی: جنسیت، تأهل، عملکرد زیست محیطی، کارکنان شهرداری، یزد.

مقدمه

زیستن بر روی کره ای که به علت حجم زیاد آلاینده‌های تولید شده توسط انسان، در معرض انواع تهدیدهاست، و هزینه‌هایی که به واسطه رفتارهای نامناسب زیست محیطی - بالاخص در حوزه‌هایی نظیر انرژی بر جوامع تحمیل می‌شوند تبیین رفتار زیست محیطی افراد را به مسأله ای مهم در مطالعات جامعه شناسی محیط زیست، جامعه شناسی مصرف انرژی و حتی مدیریت شهری بدل ساخته است (فاضلی و همکاران، ۱۳۹۲).

از جمله بحران‌های محیط زیستی می‌توان به نابودی لایه ازن، باران‌های اسیدی، دگرگونی‌های اقلیمی، بروز خشکسالی‌ها، آلودگی‌های رادیواکتیویته، قطع بی رویه جنگل، فرسایش خاک، تخریب زیستگاه جانوران، نابودی گونه‌های حیاتی، کاهش تنوع زیستی، جنگل زدایی، جاری شدن سیلاب، افزایش دمای کره زمین، آلودگی‌های شیمیایی، از بین رفتن پوشش گیاهی، کویرزدایی، کمبود آب و بسیاری مشکلات دیگر اشاره کرد (ازکامپ^۱، ۱۳۸۵). بدون شک در مقوله حفظ محیط زیست هیچ سرمایه گذاری بهتر و سودمندتر از ارتقاء سطح دانش و آگاهی مردم، ایجاد وجدان بیدار در جامعه نسبت به ماهیت و موجودیت منابع خداداد نخواهد بود (اصغری لقمجانی، ۱۳۷۶).

رشد سریع شهرنشینی، تولید آلودگی‌ها را به شدت افزایش داده است به طوری که بسیاری از کشورها و کلان شهرها و حتی شهرهای بزرگ و متوسط در کنترل و کاهش آن دچار مشکل شده اند. از طرفی، رشد بی رویه جمعیت در کشورهایی که توانایی کمتری با توجه به ملزومات اقتصادی و فنی خود دارند، کنترل آلودگی‌ها را با مشکل بیشتری مواجه می‌سازد. معضل رشد شهری، از دهه پایانی قرن بیستم به قدری افزایش پیدا کرده است که علی رغم گسترش خارج از وصف زیرساختهای شهری، مدیریتهای کلان اقتصادی و اجتماعی نمی‌توانند پاسخگوی نیازهای بشر امروز باشند. محیط زیست شهری مانند همه محیط‌هایی که زندگی در آنها جریان دارد در فعالیتهای انسان تاثیر گذاشته و از آن متاثر میگردد و به دلیل شمار جمعیت زیادی که در آن درگیرند این تاثیر متقابل اگر مخرب باشد فجایع زیست محیطی به بار خواهد آورد.

محققان جامعه شناسی زیست محیطی از جمله ذکاوت (۱۹۷۷)، دانلاپ و ون لیر^۲ (۱۹۷۸)، شان و همکاران^۳ (۱۹۹۰)، استرن و همکاران^۴ (۱۹۹۳)، فیالو و همکاران^۵ (۱۹۹۴)، دانلاپ و همکاران (۲۰۰۰)، گراستون و همکاران^۶ (۲۰۰۳)، پری زنگنه و لاکان (۱۳۸۹)، صالحی (۱۳۹۰)، به مطالعه عوامل تأثیرگذار بر رفتارهای زیست محیطی نظیر عوامل جمعیت شناختی (سن، جنس، طبقه اجتماعی، محل سکونت، وضعیت تأهل، تعداد فرزندان و سن فرزندان)، گرایش سیاسی، ایدئولوژی سیاسی، عملکرد زیست محیطی ملت‌ها، آگاهی زیست محیطی و عقاید دینی پرداخته اند (صالحی و همکاران، ۱۳۹۱). اگرچه امروز بسیاری از مردم خود را طرفدار محیط زیست می‌دانند اما براساس

¹ Azkamp

² Danlap and van lir

³ Shan et al

⁴ Estern et al

⁵ Fialo et al

⁶ Graston et al

نگرش‌های مثبت در جهت حفظ محیط زیست کاری انجام نمی دهند. نوردلاند و گاوریل (۲۰۰۲) اظهار می کنند دلایل احتمالی این امر این است که فرد در موقعیتی قرار می گیرد که میان منافع شخصی کوتاه مدت و منافع جمعی بلند مدت تعارض پیش می آید بنابراین به نظر می رسد فردگرایی یکی از متغیرهایی است که بر رفتارهای زیست محیطی مسئولانه افراد تأثیرگذار است به این صورت که هرچه فردگرایی در افراد بیشتر باشد رفتارهای زیست محیطی مسئولانه آنها نسبت به محیط زیست کاهش می یابد و برعکس. رفتار زیست محیطی رفتاری است که فرد در برخورد با محیط زیست از خود بروز می دهد. افراد هر اجتماعی بر حسب مقتضیات خاص اجتماعی، فرهنگی و شخصیتی خود برخورد متفاوتی با محیط زیست دارند (نواح و همکاران، ۱۳۹۰).

در این پژوهش سعی شده است بررسی شود اولاً کارکنان تا چه اندازه دارای رفتارهای زیست محیطی هستند و ثانیاً عوامل اجتماعی از جمله جنس و وضعیت تأهل تا چه اندازه بر رفتارهای زیست محیطی کارکنان مؤثر است؟ در دهه‌های اخیر کشور ما نیز با مشکلات و مسائل زیست محیطی زیادی روبه رو بوده و برخی آسیب‌ها و تخریب‌های زیست محیطی را تجربه کرده است. در حال حاضر مصرف بی رویه انرژی در ایران و در پی آن تخریب منابع زیرزمینی و ایجاد آلودگی‌های زیست محیطی می تواند جزء مهمترین مسائل مرتبط با رفتارهای زیست محیطی افراد می باشد. به وجود آمدن اندیشه حمایت از محیط زیست ضرورت توجه به ارزش‌ها و رفتارهای زیست محیطی انسان را بیش از پیش نشان می دهد. با توجه به اینکه کارکنان سازمان‌ها و خانواده آنها بخش عظیمی از جمعیت کشور را تشکیل می دهند؛ لذا آموزش و نهادینه کردن رفتارهای زیست محیطی در کارکنان و اهمیت دادن مدیران به این مسأله می تواند تأثیرات شگرفی در این زمینه داشته باشد. بر همین اساس بررسی اهمیت و نحوه رفتار کارکنان در سازمانها بخصوص شهرداری‌ها که خود از جمله نهادهای محافظ محیط زیست هستند نقش به سزایی در شکل گرفتن رفتار زیست محیطی در جامعه کنونی ما خواهد داشت.

مبانی نظری پژوهش

عملکرد و رفتار زیست محیطی

محیط زیست، برمبنای تعاریف متعدد، شرایط عینی و بیرونی ای است که ارگانسیم زنده را احاطه می کند و می توان آن را در انواع طبیعی، ساخته شده (توسط انسان) و فرهنگی طبقه بندی کرد. رفتار زیست محیطی، رفتار مثبت در برابر محیط زیست است که در آن کنشگر اگر از محیط زیست حفاظت نمی کند حداقل به آن آسیبی نمی رساند. تبیین رفتارهای افراد در قبال محیط زیست یکی از مسائل مهم در جامعه شناسی زیست محیطی است که به دلایل متعدد علاوه بر مسأله ای نظری، اهمیت کاربردی بسیاری نیز دارد (فاضلی و همکاران، ۱۳۹۲) به عبارت دیگر رفتارهای زیست محیطی مجموعه ای از کنش‌های افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که در یک طیف وسیع از احساسات، تمایلات و آمادگی‌های خاص برای رفتار نسبت به محیط زیست را شامل می شود (احمدیان و همکاران، ۱۳۹۵).

استرن^۸ (۲۰۰۰) چهار نوع متغیر مؤثر بر رفتار زیست محیطی را مطرح می کند:

⁷ Nordland and gavrial

⁸ Estern

۱- عوامل نگرشی، شامل هنجارها، باورها و ارزشها: این عوامل، زمینه‌ی عمومی را برای نیت زیست محیطی فراهم میکنند که آن هم به نوبه‌ی خود می‌تواند تمامی رفتارهای زیست محیطی فرد را تحت تأثیر قرار دهد

۲- عوامل زمینه‌ای، شامل تأثیرات بین فردی، انتظارات اجتماع، تبلیغات، قوانین حکومتی، سایر عوامل قانونی و نهادی، هزینه‌ها و انگیزه‌ها ی گذرا، دشواری فیزیکی برخی از رفتارها، قابلیت وها ها محدودیت ی فراهم شده توسط تکنولوژی و محیط مصنوع، میزان دسترسی به امکانات مورد نیاز برای رفتار، و ویژگیهای مختلف زمینه‌ی وسیع اجتماعی، اقتصادی و سیاسی

۳- قابلیت‌های شخصی، شامل دانش و مهارت‌ها: داشتن وقت کافی برای انجام رفتار، قابلیت‌های عمومی و منابعی نظیر سواد، پول و قدرت و موقعیت اجتماعی، متغیرهای جمعیت شناختی نظیر سن، تحصیلات، نژاد و درآمد می‌توانند معرف‌های خوبی‌ها برای این قابلیت ی شخصی باشند.

۴- عادت و راهرفت، عادت به روش عملکرد استاندارد، یک عامل کلیدی مؤثر بر رفتار معنادار و سازمان یافته‌ی زیست محیطی است (مختاری ملک آبادی و همکاران، ۱۳۹۳).

پیشینه پژوهش

حاجی زاده میمندی و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل فرهنگی مرتبط با رفتارهای محیط زیستی (مورد مطالعه: شهر یزد)» انجام دادند. نتایج پژوهش نشان داد که بین متغیرهای سرمایه‌ی فرهنگی، سبک زندگی و رفتارهای محیط زیستی رابطه‌ی معنادار وجود دارد و همچنین بین زنان و مردان در رفتارهای زیست محیطی تفاوت معناداری وجود دارد. اما بین متغیرهای سن، وضع تأهل، بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی، دینداری، تحصیلات و رفتارهای زیست محیطی رابطه‌ی معناداری وجود ندارد.

واقفی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر سرمایه فرهنگی (بعد نهادینه) بر رفتارهای اجتماعی زیست محیطی با رویکرد توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر شیراز)» انجام دادند؛ که یافته‌ها حاکی از آن است که بین جنس، پایگاه اجتماعی، اقتصادی، سرمایه فرهنگی (بعد نهادینه) وضعیت تأهل با رفتارهای اجتماعی زیست محیطی رابطه معناداری وجود دارد.

مولینا و همکاران^۹ (۲۰۱۳)، پژوهشی را با عنوان «دانش زیست محیطی و دیگر عوامل مؤثر بر رفتار طرفدار محیط زیست: مقایسه دانشجویان دانشگاه کشورهای در حال توسعه و پیشرفته» به انجام رساندند. نتایج پژوهش آنها بیانگر آن بود که منابع رسمی و غیر رسمی آموزش، جنسیت، انگیزه‌ها و نگرش‌ها بر رفتار طرفدار محیط زیست تأثیر دارد.

کلموس و همکاران^{۱۰} (۲۰۰۲) در پژوهشی با عنوان «بررسی چرایی رفتار افراد در مورد محافظت از محیط زیست و موانع پیش روی آن» انجام دادند. آنان سپس دست به تحلیل عواملی که تأثیرگذاری (مثبت یا منفی) بر روی رفتارهای محافظت از محیط دارند زدند. آنها این عوامل را به سه دسته تقسیم کردند: عوامل جمعیت شناختی،

^۹Molina et al

^{۱۰} Kelemos et al

عوامل خارجی (عوامل نهادی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) و عوامل داخلی (انگیزه ها، مسئولیت ها و اولویت ها). اگرچه آنها معتقد بودند که دستیابی به تمام عوامل تأثیرگذار بر روی رفتارهایی که محافظت از محیط را در برگیرد نه شدنی است و نه مفید اما به این نکته اشاره دارند که این امر می تواند به روشن ساختن این مجموعه پیچیده کمک کند.

روش تحقیق

این تحقیق بر اساس هدف، از نوع تحقیقات کاربردی و از لحاظ روش انجام تحقیق نیز توصیفی از نوع پیمایش است. جامعه آماری مورد بررسی کارکنان شهرداری یزد در نظر گرفته شده است و نمونه این تحقیق شامل ۵۰ نفر از کارکنان می باشد که به روش نمونه گیری تصادفی ساده از میان جامعه تحقیق انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده ها در این مطالعه پرسشنامه است. نهایتاً داده های بدست آمده جهت بررسی متغیرها وارد برنامه spss شد.

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر یزد مرکز شهرستان یزد با وسعت ۹۹/۵ کیلومترمربع در مرکز استان یزد و در مسیر راه اصفهان- کرمان در مختصات ۳۱ و ۵۴ عرض شمالی و ۵۴ و ۲۳ طول شرقی قرار دارد. این شهر از سوی شمال به روستای محمودآباد، از غرب به آبادی های گردفرامرز و ابرندآباد، از شرق به روستای دهنو و آبادی های دهستان فجر و از جنوب به رحمت آباد محدود است. ارتفاع این شهر از سطح دریا ۱۲۱۵ متر و فاصله هوایی آن تا تهران ۵۰۸ کیلومتر است. کوهستان شیرکوه که در جهت شمال غربی و جنوب شرقی کشیده شده در ۲۰ کیلومتری شهر یزد قرار دارد و به گونه دیواره کوهستانی، در جنوب غربی استان، بخش های مرکزی را از چاله ابرکوه جدا می سازد و در کاهش دمای هوا و جذب رطوبت برای پیرامون خود نقش ویژه ای دارد. کوهستان خرائق در شمال یزد قرار دارد و کوهستانی است بلند اما خشک با شکل های نامنظم حاصل از فرسایش بادی و آبی و بلندترین قله آن خونزا به بلندی ۳۱۵۸ متر است. تعداد جمعیت شهر یزد در اولین سرشماری رسمی کشور سال ۱۳۳۵ برابر با ۶۳۵۰۲ نفر بوده، که این تعداد در سال ۱۳۹۵ به ۵۲۹۶۷۳ نفر رسیده است که حاکی از افزایش جمعیت در شهر یزد می باشد. تعداد خانوارهای شهر یزد از ۱۵۴۳۶ خانوار در سال ۱۳۳۵ به ۱۵۸۳۶۸ خانوار در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است.

یافته های تحقیق

در این قسمت اطلاعات آمار توصیفی متغیر عملکرد زیست محیطی آمده است. این اطلاعات شامل تعداد پاسخ ها، دامنه، مد، میانگین، میانگین، انحراف معیار و واریانس پاسخ ها می باشد و در جدول ۱ قابل مشاهده است. در مطالعه حاضر، میانگین نمره عملکرد زیست محیطی کارکنان ۴/۲۱۲ با انحراف معیار ۰/۵۲۸ بدست آمد. بدین معنی که کارکنان تمایل بیشتر از حد متوسطی به نشان دادن عملکرد زیست محیطی نشان می دهند.

جدول ۱- آمار توصیفی

متغیر	تعداد	میان	مد	میانگین	انحراف معیار	واریانس
عملکرد زیست محیطی کارکنان	۵۰	۲/۵	۴/۵۷	۴/۲۱۲	۰/۵۲۸	۰/۴۱۲

برای بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها از روش شاخص‌های چولگی و کشیدگی استفاده شد. با توجه به جدول ۲ از آن جایی که مقدار چولگی $0/412 -$ و مقدار کشیدگی توزیع $0/412$ است و این دو مقدار در داخل بازه $(+1)$ و (-1) قرار دارد پس می‌توان گفت توزیع داده‌ها تقریباً نرمال است و چولگی منفی است.

جدول ۲- شاخصهای چولگی و کشیدگی

۵۰	داده‌های معتبر
$-0/412$	چولگی
$0/215$	خطای چولگی
$0/412$	کشیدگی
$0/567$	خطای کشیدگی

در این قسمت با استفاده از روش‌های پارامتریک بررسی می‌کنیم که آیا جنسیت، تأهل، بر عملکرد زیست محیطی کارکنان تأثیر دارد یا خیر.

به منظور بررسی فرضیه اول تحقیق از آزمون تی دو نمونه ای مستقل استفاده شد. اما قبل از بررسی نتیجه ی آزمون باید برابری واریانس‌ها آزمون شود. برای بررسی برابری واریانس‌ها از آزمون لوین استفاده شد. نتیجه این آزمون در جدول ۳ نشان داده شده است. از آنجا که sig آزمون لوین $0/847$ است و بیش از $0/05$ است، می‌توان گفت واریانس دو گروه مردان و زنان برابر است. لذا برای بررسی برابری میانگین‌ها از سطر اول جدول ۳ استفاده می‌شود. از آنجا که sig آزمون تی با فرض برابری واریانس‌ها برابر با $0/423$ و بیش از $0/05$ است. لذا فرض صفر پذیرفته شده و می‌توان گفت میانگین‌ها با هم برابر است؛ به عبارت دیگر جنسیت تأثیری روی عملکرد زیست محیطی کارکنان ندارد. لذا فرضیه اول تحقیق رد می‌شود.

جدول ۳- نتایج آزمون لوین و آزمون تی برای بررسی فرضیه اول تحقیق

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
Green Behavior	.001	.847	.745	73	.423	.12045	.16178	-.20198	.44289
			.754	34.572	.423	.12045	.15978	-.20405	.44496

برای بررسی فرضیه دوم تحقیق از آزمون تی دو نمونه ای مستقل استفاده شد. اما قبل از بررسی نتیجه ی آزمون باید برابری واریانس ها آزمون شود. برای بررسی برابری واریانس ها از آزمون لوین استفاده شد. نتیجه این آزمون در جدول ۴ نشان داده شده است. از آنجا که sig آزمون لوین ۰/۱۳۷ است و بیش از ۰/۰۵ است، می توان گفت واریانس دو گروه متاهل و مجرد برابر است. لذا برای بررسی برابری میانگین ها از سطر اول جدول ۴ استفاده می شود. از آنجا که sig آزمون تی با فرض برابری واریانس ها برابر با ۰/۱۷۴ و بیش از ۰/۰۵ است لذا فرض صفر پذیرفته شده و می توان گفت میانگین ها با هم برابر است؛ به عبارت دیگر وضعیت تأهل تأثیری روی عملکرد زیست محیطی کارکنان ندارد. لذا فرضیه دوم تحقیق رد می شود.

جدول ۴- نتایج آزمون لوین و آزمون تی برای بررسی فرضیه دوم تحقیق

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
Green Behavior	2.260	.137	-1.374	73	.174	-.21693	.15792	-.53166	.09780
			-1.578	50.074	.121	-.21693	.13749	-.49309	.05922

نتیجه گیری

امروزه محیط زیست یعنی مجموعه شرایط زیستی موجود بر سیاره زمین وبستر اصلی زندگی و فعالیت انسان که دستخوش تغییرات گسترده و بعضاً نابهنجاری قرار گرفته که برخی پیامدهای آن به صورت تخریبی و آلودگی در مقیاس های محلی - ملی - منطقه ای و جهانی آشکار گردیده است. بسیاری از دشواری های زیست محیطی جوامع ناشی از آلودگی هوا، سر و صدا، آلودگی آب، بحران زباله، ساخت و سازهای بی رویه، شهرنشینی فزاینده، وجود پسماندهای خطرناک، استفاده از سموم، تخریب جنگلها عمدتاً ناشی از ناآگاهی، سودجویی یا عدم مشارکت

گروهها در حرکت اجتماعی و اقتصادی است. از آنجایی که تخریب محیط زیست در اثر آلودگی ناشی از فعالیتهای انسانی، حد و مرز فیزیکی ندارد، به نظر می‌رسد که فعالیت و توسعه نامسئولانه تمامی کشورهای در حال توسعه و پیشرفته در این تخریب همگانی اثر داشته و در واقع برای اصلاح فعالیتهای نامطلوب بشری نیاز مبرمی برای یک همکاری جهانی وجود دارد (مظفری چنجان، ۱۳۹۱). تلاش برای کنترل آلودگیهای زیست محیطی یک وظیفه همگانی است که همه اقشار مردم را شامل میشود و بنا به اهمیت و نقش آموزش محیط زیست سعی بر آن شده که با آموزشهای صحیح و فرهنگسازی آن در جهت ایجاد رفتار زیست محیطی کاری اساسی و راهکاری اصولی و پایدار در جهت کاهش آلودگی و حفظ محیط زیست انجام گرفته باشد (هارت، ۲۰۰۳).

بنابراین به دلیل اهمیت بحث عملکرد زیست محیطی کارکنان، در این تحقیق به بررسی تأثیر جنسیت، تأهل، بر رفتار زیست محیطی در شهرداری یزد پرداختیم. نتایج این تحقیق نشان داد که هیچکدام از ویژگیهای جمعیت شناختی جنسیت و تأهل روی رفتار زیست محیطی کارکنان تأثیر ندارد و عوامل دیگری بر این متغیر تأثیر دارند که باید در تحقیقات آتی مدنظر قرار گیرند.

منابع

- احمدیان داریوش حقیقتیان منصور(۱۳۹۵). تحلیل جامعه شناختی نقش عوامل فرهنگی بر رفتارهای زیست محیطی شهری مورد مطالعه شهروندان شهر کرمانشاه مطالعات جامعه شناختی شهری سال ششم - شماره هجدهم - بهار ۱۳۹۵
- ازکامپ ، ا (۱۳۸۵). روا شناسی اجتماعی کاربردی . ترجمه فرهاد ماهر، مشهد، انتشارات به نشر.
- اصغری لقمجانی صادق؛ خسروی محمودعلی؛ بندانی میثم (۱۳۹۴). بررسی کیفیت مدیریت و سطح مخاطرات زیست محیطی پسماندهای روستایی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان زابل).
- حاجی زاده میمنندی مسعود؛ سیارخلج حامد؛ شکوهی فر کاوه(۱۳۹۵). بررسی عوامل فرهنگی مرتبط با رفتارهای زیست محیطی (مورد مطالعه، شهر یزد).
- صالحی، صادق و امام قلی، لقمان (۱۳۹۱). سرمایه ی فرهنگی و رفتارهای زیست محیطی. (مطالعه ی موردی: استان کردستان)، فصلنامه ی انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال هشتم، شماره ۹۱-۱۱۷ص: ۲۸
- فاضلی، محمد، صالحی، جعفر، (۱۳۹۲). شکاف نگرش، دانش و رفتار زیست محیطی گردشگران سحر، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، سال هشتم - شماره ۲۲ - تابستان ۲۲ صفحات ۷۳۱ تا ۷۱۷
- مختاری ملک آبادی رضا عبداللهی عظیمه السادات صادقی حمیدرضا (۱۳۹۳). تحلیل و بازشناسی رفتارهای زیست محیطی شهری (مطالعه موردی: شهر اصفهان)، سال ۱۳۹۱ مجله پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال پنجم، شماره هجدهم، پاییز ۱۳۹۳
- نواح، عبدالرضا و فروتن کیا، شهروز(۱۳۹۰). بررسی رابطه بین کنش عقلانی و رفتارهای زیست محیطی مورد مطالعه جامعه شهری اندیشمک، فصلنامه ی محیط زیست، شماره ۵۱: ۷۸ص-۶۹.
- واقفی، الهام، حقیقتیان، منصور، بررسی تأثیر سرمایه فرهنگی (بعد نهادینه) بر رفتارهای اجتماعی زیست محیطی با رویکرد توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر شیراز) ، فصلنامه علمی-پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری ۶۵-۴۷ : ۲، ۸، ۲۰۱۴
- Kollmuss , A. and Agyeman J. (2002). Minding the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro- environmental behavior?, Journal of environmental education research, 8(3): 2002
- Habitat International, Volume 35, Issue 4

جغرافیا و برنامه‌ریزی فضایی، سال نهم، شماره بیست و یکم، تابستان ۱۴۰۲

وصول مقاله: ۱۴۰۱/۱۲/۱۵

تایید نهایی: ۱۴۰۲/۰۱/۲۰

صفحات: ۱۹-۱۰

بررسی تعداد و تناسب عناصر مبلمانی محور مسجدجامع - گذر فهادان

حسن طلائی، کارشناس شهرداری یزد

محمد رشیدی، کارشناس شهرداری یزد

چکیده

در این تحقیق سعی در بررسی تعداد و تناسب عناصر مبلمانی محور مسجدجامع - گذر فهادان شده است. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده و روش گردآوری اطلاعات از روش‌های مشاهده و پرسش‌نامه استفاده شد. برای انجام تجزیه و تحلیل اطلاعات در بخش شناخت و تحلیل، مصاحبه با کارشناسان و متخصصان و نظرات مردم و کارشناسان و مدیران شهری بهره‌جسته و از مدل ماتریس SWOT و تکنیک QSPM که یکی از تکنیکها و ابزارهای بسیار شایع در ارزیابی گزینه‌های استراتژیک و جذابیت نسبی استراتژیها است که در مرحله‌ی تصمیم‌گیری مورد استفاده قرار گرفت. با این تکنیک مشخص شد که کدام یک از گزینه‌های استراتژیک انتخاب شده، امکانپذیر میباشد و در واقع این استراتژی‌ها اولویت بندی شد. با استفاده از مدل سوات بعد از تعیین عوامل داخلی و خارجی، به منظور تعیین استراتژی‌های مناسب مجموع امتیاز وزنی هر دو عامل در نمودار ترسیم گردید. بر اساس امتیاز عوامل خارجی (۲,۹۵) و عوامل داخلی (۲,۳۵) بدست آمد و مشخص گردید از نظر عوامل داخلی من حیث المجموع دچار ضعف میباشد و در خصوص عوامل خارجی جمع امتیاز وزن دار نشان داد که دارای موقعیتی نسبتاً برجسته است. لذا نتیجه‌گیری میشود استراتژی مربوطه (رقابتی) یا ST است. این استراتژی به منظور حداکثر استفاده از قوت‌های موجود برای بیشترین استفاده از فرصت‌های محیطی طراحی می‌شوند. بنابراین بر اساس نقاط قوت و فرصت موجود در محدوده مورد نظر استراتژی‌های ایجاد یک همخوانی و رابطه مبلمان شهری موجود با شرایط اقلیمی و توجه به عامل آفتاب و پاتوق‌های محلی موجود محله در طراحی مبلمان و طراحی مبلمان شهری و تاثیرگذار بر ارتقاء کیفیت منظر شهری و مناسب سازی مبلمان شهری محور مورد نظر جهت بهبود وضعیت منظر شهری به عنوان راهبرد در طراحی ارائه گردید.

واژگان کلیدی: عناصر مبلمانی، تناسب، مسجدجامع - گذر فهادان، بافت تاریخی، یزد.

طرح مسئله

در عصر حاضر سیما و نمایی از شهر مورد توجه است که با طرحهای بدیع و مدرن، رنگهای گرم تند و تابلوهای رنگارنگ نئون به همراه نورپردازیهای شبانه، جذابیت خود را حفظ کرده و خود نمایی کند بی توجه به اینکه این مبلمان طراحی شده چه تأثیری در ذهن مخاطب شهری و شهروند ساکن شهر خواهد گذارد. یقیناً آرامشی که از نمای مناسب شهری در پی استفاده صحیح از مبلمان شهری حاصل می شود بی تأثیر در زندگی شهروند امروزی نخواهد بود به گونه ای که گاهی این احساس، خستگی را از انسان خسته از کار و تلاش و هیاهوی روزانه بر گرفته و با آرامشی پایدار، تا درب منزل بدرقه اش می کند. محورهای تاریخی شهری در طول تاریخ به عنوان نشانی از هویت و تمدن یک شهر و حتی یک ملت مطرح بوده اند. منظر و سیمای شهری که به واسطه این محورها پدید آمده است، یک منظر تاریخی و همگانی است که باعث تبدیل این محورهای تاریخی به فضاهای عمومی شهری شده است.

بحث محورهای تاریخی همواره در مباحث معماری و شهرسازی که با ابزار بصری انسان در ارتباط هستند به نوعی در ارتباطی تنگاتنگ بوده است. آنچه که این محورهای تاریخی را ارزشمند می کند، مفهوم ذهنی و غیر عینی این محورهاست که در فضای شهری در مقیاسی فراتر از معماری مطرح می شوند. اساس شکل گیری این محورها در شهر، پدید آمدن فعالیت شهری و اجتماعی در امتداد این محورهاست که تبدیل این محورهای شهری به عنوان بخشی از فضاهای شهری را باعث می شود، که روند شکل گیری این محور خود بر غنای آن می افزاید. عواملی که در این شکل گیری بر محور اثر می گذارند، هنگامی خود را نشان می دهند که شاخص کردن این محورها در شهر مد نظر باشند. نقاط عمده فعالیت مجموعه مسجد جامع (شامل مسجد جامع، بقعه سید رکنالدین، میدان وقت والساعت، بازار و چهارسوق شاهی، مدرسه علمیه و کتابخانه وزیری) می باشند. جهت قرار گیری مجموعه های تشکیل دهنده این محور زاویه مشخص را با محور شمال- جنوب تشکیل میدهد.

محور مسجد جامع و ساختار فضایی این قسمت از ساختار شهر و محلات مسکونی مربوط به آن در ارتباط با گذر یوزداران یک مجموعه و ساختار فضایی پیوسته را بوجود می آورد. گذر فهادان (که از محل دروازه کوشکنو تا دروازه مال میر ادامه دارد) و مجموعه ابنیه ای که به این گذر متصل می شود. این مجموعه ساختاری حدوداً شرقی غربی را تشکیل میدهند. گذرهای فرعی این بافت عمود بر گذر فهادان شکل گرفته اند. بر روی این مسیر خطی، سه هسته اصلی قرار گرفته (مجموعه حسینان، مرکز محله فهادان، مرکز محله کوشک نو) که هر یک شامل عناصر متعددی بوده است. دو هسته در ابتدا و انتهای محور اصلی شکل گرفته اند و یکی از هسته ها در مرکز این محور (در محل تلاقی محور ارتباطی به جنوب شهر) با فاصله تقریباً یکسان از دو هسته کناری، واقع شده است (پوراحمد و شمعی؛ ۱۳۸۰). در این تحقیق سعی در ارائه راهکارهایی در طراحی منظر محور تاریخی با رویکرد مبلمان شهری به عنوان کیفیتی معمارانه و خلاق که می تواند در غنای هویت مکان در بافت تاریخی شهر یزد و ارائه خدمات و ایجاد آرامش و آسایش گردشگران و شهروندان موثر باشد پرداخته شده است.

مبانی نظری پژوهش

فضاهای شهری بخشی از فضاهای باز و عمومی شهرها هستند که به نوعی تبلور ماهیت زندگی جمعی می‌باشند، یعنی جایی که شهروندان در آن حضور دارند. فضای شهری صحنه‌ای است که داستان زندگی جمعی در آن گشوده می‌شود. فضایی است که به مردم اجازه می‌دهد که به آن دسترسی داشته باشند و در آن فعالیت کنند. در این فضا فرصت آن وجود دارد که برخی مرزهای اجتماعی شکسته شوند و برخوردهای از پیش تدوین نیافته، به وقوع بپیوندند و افراد در یک محیط اجتماعی جدید با هم اختلاط یابند. بنابراین شرط اساسی برای اینکه یک فضای عمومی، فضای شهری محسوب شود، این است که در آن تعامل و تقابل اجتماعی صورت گیرد (شکاری و شمس، ۱۳۹۳: ۸۱). راجرترانسیک نیز برای تعریف فضا، فضا را به ۲ دسته سخت فضا، نرم فضا تقسیم بندی نموده و بیان می‌دارد که سخت فضاها، فضاهایی است که کاملاً با بدنه‌های معماری محصور شده‌اند محل گردهمایی و مکان فعالیت‌های اجتماعی شهر است همچون میدان کامپو و نرم فضاها، فضاهایی است که محیط و عناصر طبیعی در شکل دادن به آنها غلبه دارد همچون پارک‌ها و باغها. (بهنه و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۹) ژان پیرموره، نیز با تاکید بر وجه «حیات اجتماعی» در فضای شهری، این فضاها را اینگونه تعریف می‌کند: «فضاهای شهری داخل و پیرامون شهرها، مکان‌هایی هستند مختص زندگی اجتماعی شهروندان که فضاهای سبز و مدنی (معبّر، پیاده‌رو، میدان، زمین‌های بازی) را در برمی‌گیرند. کاربرد این فضاها متعدد بوده و عبارت است از: تردد، تفریح، بازی، ملاقات و ...». در همین راستا، «زوکین» نیز فضای شهری را فضاهایی که به طور فیزیکی و مکانی، به عنوان مراکز جغرافیایی و نمادین، یا به عنوان نقاط تجمعی که غریبه‌ها با آشناها در می‌آمیزند، معرفی می‌کند (Hahn, 2010: 31). بنابراین فضای شهری را می‌توان بستری محاط شده به وسیله عناصر شهری دانست که در آن روابط و فعالیت‌های اجتماعی متبلور شده و شکل می‌یابند.

پاکزاد فضاهای شهری را به پنج دسته اصلی تقسیم می‌کند که می‌توان آن‌ها را عرصه تعاملات شهروندی به حساب آورد. در جدول زیر می‌توان انواع فضاهای شهری را مورد استفاده افراد قرار می‌گیرند مشاهده کرد. بایستی به این نکته اشاره کرد که شناسایی بهتر این فضاها از طریق شناخت رفتارهای منعکس شده شهروندان در این فضاها می‌تواند امکان طراحی بهینه و مناسب‌تر فضاهای شهری را ممکن کند تا ساختار فضاهای شهری بهتر بتوانند در نقش اصلی خویش که همان شکل‌دهی به تعاملات اجتماعی و شهروندی است ظاهر شوند.

جدول ۱: انواع فضای شهری و تعریف (مرتضایی، ۱۳۸۲).

نوع فضا	تیین و تعیین فضای شهری
ورودی	مفصلی برای اتصال دو مکان و نه تیغهای برای تفکیک که ورود به فضای جدید را ممکن می‌کند.
میدان	اثرگذارترین فضای شهری در فرایندهای ادراکی و گره‌های پر رنگ در تصاویر ذهنی شهروندان
مسیر	ارتباط و اتصال نقاط شهری و در برگیرنده بیشترین حیات جمعی در میان دیگر فضاهای شهری
ساحل و کناره	نواحی هم‌جوار با رودخانه و دریا که بستر تعاملات ویژه خویش است
پله	پستی و بلندی زمین همراه با توپوگرافی که طراحی هوشمندانه آن را تبدیل به فضای شهری می‌کند.

واژه منظر شهری «برای اولین بار در سال ۱۸۹۱ در فرانسه استفاده شده‌است شاعری به نام برج رودنباخ ۱۱ در آثارش شهر را در اشعار خود توصیف کرد؛ بنابراین باید گفت مفهوم منظر شهری یک مفهوم جدید است و بیانگر دوره‌ای است که بیرون و درون شهر در حال یکسان شدن و ارتباط بیشتر حرکت می‌کنند. تعریف‌های دیگری نیز از مفهوم منظر شهری ارائه شده که برای مثال می‌توان این تعریف را عنوان کرد: پیر لودان ۱۲ شهرساز و معمار فرانسوی در یکی از کتاب‌های خود فصلی را به مفهوم منظر شهری اختصاص داده است و منظر شهری را نمایشی از شهر یا تابلویی دانسته که یک مفهوم کلی از شهر به ما ارائه می‌دهد».

در کشور ما از سال ۱۳۷۵ به بعد شاهد تکوین مفهوم منظر شهری به عنوان تخصص و دانشی هستیم که ناظر بر روابط و پیوند شهر با پیرامون خود است، در ادبیات و زبان امروزی فرانسوی منظر شهری جایگاه درست خود را پیدا کرده‌است و دیگر دغدغه منظر شهری رابطه شهر و پیرامون آن نیست. در گذشته بیشتر معماران توجه خود را به بناهای منفرد معطوف می‌کردند ولی در شهرهای امروز از دیدگاه منظر شهری مسئله مهم این است که فضای بین بناها (فضاهای میانی) چگونه باید طراحی شوند. امکانات زیادی در ساخت و ساز به ما اهدا کرده‌است، ولی ما در این میان جغرافیا را فراموش کرده‌ایم منظر شهری به ما اجازه می‌دهد تا مقیاس خود را برای اندیشیدن در مورد شهر عوض کنیم. (همان) در گذشته بیشتر معماران توجه خود را به بناهای منفرد معطوف می‌کردند ولی در شهرهای امروز از دیدگاه منظر شهری مسئله مهم این است که فضای بین بناها (فضاهای میانی) چگونه باید طراحی شوند. امکانات زیادی در ساخت و ساز به ما اهدا کرده‌است ولی ما در این میان جغرافیا را فراموش کرده‌ایم منظر شهری به ما اجازه می‌دهد تا مقیاس خود را برای اندیشیدن در مورد شهر عوض کنیم.

در قرن هفدهم فضاهایی مخصوص مردم که اساساً از کوچه باغها و باغهای عمومی تشکیل می‌شدند، بوجود آمدند. مسأله روشنایی خیابانها نیز پیشرفتهای قابل توجهی داشت.

¹¹ Georges Rodenbach

¹² Pierre Lavedan

افزایش روشنایی شهرها در فرانسه با اختراع چراغ فانوس نفتی و آینه‌دار به جای شمع در ۱۷۴۵ م. رشد اعجاب‌انگیزی کرد. از سال ۱۷۶۹ م. تمام خیابانهای پاریس به این نوع چراغ مجهز شدند. تمام این چراغها در روستا در وسط خیابانها با پنج متر ارتفاع و ۶۰ متر فاصله از یکدیگر قرار داشتند (ظفرآبادی و شیبانی، ۱۳۹۳).

– نظریه‌های مرتبط با مبلمان شهری و محورهای شهری (تاریخی)

انواع عناصر مبلمان شهری

بر اساس مطالعاتی که در منابع مختلف صورت گرفت، انواع متعددی از فهرست تجهیزات شهری به دست آمد که در زیر به چند نمونه از این فهرستها اشاره می‌گردد.

جهانشاه پاکزاد فهرست مهمترین عناصر مبلمان شهری را چنین معرفی می‌کند :

جدول ۲: مهمترین عناصر مبلمان شهری

الف) عناصر و تسهیلات گذران اوقات فراغت	۱- نیمکت و سکو ۲- آبخوری ۳- چادر ۴- سایبان ۵- آب سرد کن ۶- سقاخانه ۷- وسایل بازی کودکان ۸- فوارهها
ب) عناصر زیستی، محیطی و بهداشتی	۱- سطل زباله ۲- گلدان و گلجای ۳- شبکه حصار دور ریخت
ج) عناصر اطلاع رسانی	۱- تابلوی کسبه ۲- تابلوهای تبلیغاتی بیلورد ۳- تابلوهای راهنمایی معابر و اماکن ۴- ساعت ۵- تابلوهای معلق ۶- ستون اعلانات ۷- جعبه اعلانات ۸- ویتترین ۹- پلاکها
د) عناصر و تسهیلات ترافیکی (سواره و پیاده)	۱- ایستگاه اتوبوس ۲- سکوی ایستگاه اتوبوس ۳- باجه بلیط فروشی ۴- پل روی جوی ۵- پل پیاده ۶- دیواره‌ها و حصارها ۷- علائم راهنمایی ۸- ایست سنج (پارکومتر) ۹- چراغ راهنمایی ۱۰- توقفگاه دوچرخه و موتور ۱۱- خط‌کشها ۱۲- جدول ۱۳- چشم گربه‌ای ۱۴- ریل قطار ۱۵- گاردیل ۱۶- راهبند قطار ۱۷- نرده و تیرک
ه) عناصر تأسیسات و تجهیزات شهری	۱- باجه تلفن ۲- چراغ (انواع بلند و کوتاه) ۳- آبرو ۴- آبریزگاه عمومی ۵- دکل فشارقوی و متوسط ۶- تیر برق فشار ضعیف ۷- کابلها و سیمهای برق ۸- پست و برق زمینی ۹- تابلو بارانی انشعاب تلفن ۱۰- درپوش حوضچه زیرزمینی مخابرات ۱۱- ترمینالهای دیواری تلفن ۱۲- کابلهای دیواری تلفن ۱۳- صندوق پست (دیواری و زمینی) ۱۴- شیر آتش نشانی ۱۵- رگلاتور و علمک گاز
ی) سایر	۱- کیوسک مطبوعات ۲- باجه فروش گل ۳- پرچم و میله آن ۴- پله

عناصر مبلمان شهری به گروه‌های زیر قابل تفکیک است :

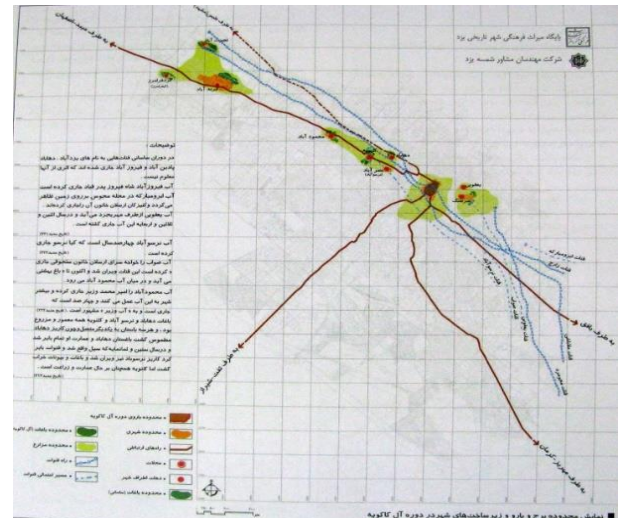
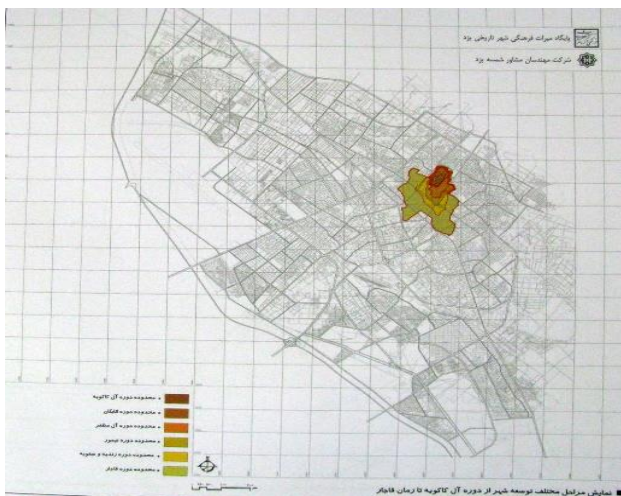
الف) عناصر زیبایی شناختی مثل گلدانها، مجسمه‌ها، درختان و گیاهان تزئینی، آبنا، پرچم و غیره؛

ب) عناصر کارکردی مثل چراغ روشنایی، چراغ راهنمایی و رانندگی، سطل زباله، نیمکت، سایبان ایستگاه اتوبوس، باجه تلفن عمومی، باجه مطبوعات، صندوق پست، جدول و غیره .

معرفی محدوده مورد مطالعه

طرح شهر یزد در دوره اسلامی از ساختار کلی شهرهای اسلامی پیروی نموده است. کهنه‌دژ یا ارگ، شارستان و ربض اسلامی سه بخش عمده این شهر بودند. کهنه‌دژ در قسمت شمالی شهر و در حاشیه جنوبی محله فهادان امروزی در کنار مسجد جامع قرار داشته است و شارستان حدوداً در محله فهادان فعلی که از جانب غرب به دروازه کوشک نو و از سوی شرق به محله بازار نو و از شمال به بخش جنوبی باروهایی که از دوران آل کاکویه به جا مانده، محدود می شده است و ربض به سوی غرب و بویژه جنوب شارستان گسترش می یافته است (سرائی، ۱۳۸۹؛ ۹۹).

آنچه از بیان تحول تاریخی شهر یزد بخواند موجودیت کنونی شهر تاریخی را مستدل و مستند نماید قطعاً تشکیل حکومت آل کاکویه را به عنوان نقطه عطفی در شکل گیری شهر به دست می دهد که می تواند مبنایی محکم و موثر در تحول کالبدی شهر باشد و اسناد و مدارک قابل اعتنایی را از آن دوران پشتوانه خود قرار دهد. این درحالی است که مستندات موجود از دوران قبل از آل کاکویه آمیخته با افسانه‌هایی است که می تواند محورهای تحقیق و جستجو را برای تاریخ نگاران به وجود آورد اما به دلیل عدم نقش محوری در تحولات کالبد شهری و فقدان اطلاعات مستند و کامل چندان مورد تاکید قرار نمی گیرد.

تصویر ۱: محدوده برج و بارو و زیر ساخت‌های شهر در دوره آل کاکویه تصویر ۲: مراحل مختلف توسعه شهر از دوره آل کاکویه تا زمان قاجار (منبع: شرکت مهندسی مشاور شمسه یزد)

یافته‌های پژوهش

تحلیل یافته‌های پژوهش با استفاده از تکنیک سوات (SWOT)

عوامل داخلی و خارجی تأثیرگذار بر طراحی مبلمان شهری محور تاریخی محله ی فهادان یزد

جدول ۳: خلاصه تجزیه و تحلیل عوامل خارجی مبلمان شهری محور تاریخی مسجد جامع - گذر فهادان

امتیاز وزنی	درجه بندی	وزن	عوامل خارجی
			فرصت‌ها:
۱	۴	۰,۲۵	۱- حضور گردشگران داخلی و خارجی در بافت و امکان استفاده از مبلمان شهری
۰,۸	۴	۰,۲	۲- وجود مبلمان شهری و تاثیر گذار بر ارتقاء کیفیت منظر شهری
۰,۲	۲	۰,۱	۳- وجود مبلمان شهری و تاثیر آن بر کاهش ترافیک و آلودگی هوا
۰,۳	۳	۰,۱	۴- مبلمان شهری و انطباق آن با استانداردهای طراحی
			تهدیدها:
۰,۰۵	۱	۰,۰۵	۱- عرض کم معابر محدوده ی طراحی
۰,۲	۲	۰,۱	۲- عدم وجود مبلمان شهری در کوچه ها
۰,۲	۲	۰,۱	۳- عدم توجه به فرصت‌های توسعه خدماتی- رفاهی- گردشگری- تفریحی
۰,۲	۲	۰,۱	۴- همجواری مبلمان شهری با بناهای شاخص تاریخی
۲,۹۵	-	۱	جمع:

منبع: یافته‌های تحقیق

جدول ۴: خلاصه تجزیه و تحلیل عوامل داخلی مبلمان شهری محور تاریخی مسجد جامع - گذر فهادان

امتیاز وزنی	درجه بندی	وزن	عوامل داخلی
			نقاط قوت:
۰,۶	۴	۰,۱۵	۱- وجود و در دسترس بودن اشکال و فرم‌های سنتی و بومی در محدوده؛
۰,۱۵	۳	۰,۰۵	۲- وجود فرهنگ استفاده از مبلمان شهری در بین سکنه و سایر مخاطبین بافت؛
۰,۳	۳	۰,۱	۳- تقاضا برای استفاده از مبلمان مناسب شهری در فضاهای شهری؛
۰,۱۵	۳	۰,۰۵	۴- وجود دیدگاه‌های مثبت مدیران شهری برای طراحی مناسب مبلمان شهری؛
۰,۴	۴	۰,۱	۵- وجود ابنیه تاریخی و فضاهای دارای هویت در داخل محدوده؛
			نقاط ضعف:
۰,۱	۲	۰,۰۵	۱- عدم وجود امنیت در محدوده مبلمان شهری به ویژه برای کودکان و زنان
۰,۲	۲	۰,۱	۲- مشارکت نسبتاً ضعیف مردم برای ایجاد مبلمان شهری مناسب
۰,۱۵	۱	۰,۱۵	۳- تنوع بیش از حد و ناموزون مبلمان شهری موجود در بافت تاریخی
۰,۱	۱	۰,۱	۴- عدم تناسب با تراکم جمعیت و عدم توجه به پاتوق‌های محلی موجود؛
۰,۱	۲	۰,۰۵	۵- کمبود فضاهای شهری مختص مبلمان شهری در بافت؛
۰,۱	۱	۰,۱	۶- نامناسب بودن تابلوها و تاسیسات و روشنایی
۲,۳۵	-	۱	جمع:

منبع: یافته‌های تحقیق

ارائه راهبردها بر اساس مدل SWOT

این مدل یکی از ابزارهای بسیار مهم در فرایند تدوین راهبرد است که بوسیله آن، اطلاعات مقایسه می‌شود. همچنین با استفاده از این ماتریس، امکان تدوین چهار انتخاب یا استراتژی متفاوت از نظر درجه کنشگری‌های متفاوت در فضا فراهم می‌شود؛ البته در جریان عمل، برخی از استراتژی‌ها با یکدیگر همپوشانی داشته و یا به طور همزمان و هماهنگ با یکدیگر به اجرا در می‌آیند.

باتوجه به نتایج به دست آمده از تحلیل SWOT، برای طراحی مبلمان شهری راهبردهای زیر در جدول شماره ارائه گردید:

جدول ۵: راهبردهای تکنیک SWOT

تهدیدها (T)	فرصت‌ها (O)	SWOT
<p>راهبردهای تنوع (ST) - استراتژی به حداقل رساندن نقاط ضعف :</p> <p>۱- ایجاد یک همخوانی و رابطه مبلمان شهری موجود با شرایط اقلیمی؛</p> <p>۲- تجهیز نمودن فضاهای شهری برای عابران پیاده و گردشگران خارجی</p> <p>۳- توجه به عامل آفتاب و پاتوق‌های محلی موجود محله در طراحی مبلمان؛</p> <p>۴- طراحی مبلمان شهری و تاثیر گذار بر ارتقاء کیفیت منظر شهری و کاهش ترافیک؛</p>	<p>راهبردهای رقابتی تهاجمی (SO) - استراتژی نقاط قوت :</p> <p>۱- بهره گیری از اشکال و فرم‌های سنتی و بومی در محدوده در طراحی؛</p> <p>۲- ایجاد هماهنگی بین نهادها و بخش‌های مختلف اعم از خصوصی و دولتی با استفاده از دیدگاه‌های مثبت مدیران شهری برای طراحی مناسب مبلمان شهری؛</p> <p>۳- تمرکز عمده بر ابنیه تاریخی و فضاهای دارای هویت در داخل محدوده؛</p> <p>۴- در نظر گرفتن حضور گردشگران داخلی و خارجی در بافت و امکان استفاده از مبلمان شهری</p> <p>۵- بهره گیری از فرصتهای توسعه خدماتی- رفاهی- گردشگری- تفریحی منطقه؛</p>	<p>قوت‌ها (S)</p>
<p>راهبردهای تدافعی (WT): استراتژی پرهیز از تهدید:</p> <p>۱ - توجه به اقلیم و شرایط اقلیمی و معماری در طراحی مبلمان شهری؛</p> <p>۲- تدوین مقررات ویژه برای ساکنین جهت جلوگیری از نصب تابلو و علامت‌های تجاری تبلیغاتی در بافت تاریخی؛</p> <p>۳- طراحی مبلمان شهری منطبق با استانداردهای طراحی؛</p> <p>۴- پرهیز از تنوع گونه‌های نامتناسب مبلمان شهری در طراحی</p> <p>۵ - توجه به معابر و فضاها و مناظر شهری ویژه بافت و نحوه مکان یابی و جانمایی مناسب مبلمان شهری</p>	<p>راهبردهای بازنگری (WO): استراتژی فرصت‌ها:</p> <p>۱- ایجاد امنیت در محدوده مبلمان شهری به ویژه برای کودکان و زنان</p> <p>۲- بهره گیری از تقاضا در جهت مشارکت مردم برای ایجاد و نگهداری مبلمان شهری مناسب؛</p> <p>۳ - ایجاد توازن و تناسب موزون مبلمان شهری موجود با تراکم و شرایط محلی</p> <p>۴- بازنگری در نحوه ی نصب و طراحی تابلوهای گردشگری</p>	<p>ضعف‌ها (W)</p>

منبع: نگارنده

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بافت‌های تاریخی شهری به عنوان میراث که از گذشته به نسل امروز رسیده است در خود ویژگی‌ها و امکانات زیادی را دارا می‌باشد؛ اصالت، هویت، آداب و رسوم و فرهنگ موجود در نزد ساکنین، بناها و بافت‌های تاریخی بیانگر آن است که این فضاها شهری اگر چه به لحاظ چهره شهری فرسوده شده اند اما هنوز جنب و جوش و پویایی خود را دارد. محله‌ی فهادان یزد به عنوان یکی از قدیمی‌ترین محلات یزد اگر چه توان جوابگویی به نیازهای زندگی مدرن را ندارد اما هنوز بستری برای زندگی افراد ساکن در آن است. باتوجه به اینکه طراحی مبلمان شهری به عنوان راه حل باز طراحی منظر شهری می‌باشد می‌توان از امکانات و پتانسیل نهفته در خود محدوده طراحی جها بهبود منظر شهری و به دنبال آن بهبود کارکردهای فضاها شهری بهره جست. لذا موارد ذیل جهت ساماندهی محور مورد نظر پیشنهاد می‌گردد:

- ۱- استفاده از فضاها متروکه و بدون کاربری جهت ایجاد فضاها پویای شهری در سطح محله فهادان
 - ۲- شناسایی نیازهای شهروندان در فضاها شهری بافت تاریخی و پاسخگویی به آنها
 - ۳- ارتقاء سطح کیفی محله با استفاده از مبلمان شهری جهت تشخیص بخشیدن به هویت بافت تاریخی
 - ۴- استفاده از المان‌ها و نمادهای شهری جهت ایجاد یاد و خاطره‌ها در ذهن ساکنین
- توجه مدیریت شهری به ابعاد مختلف حیات شهری و گسترش خدمات شهروندی در عین احترام به باورها و اعتقادات حاکم جامعه، یکی از مسئولیت‌های مهم برنامه ریزان و مدیران شهری است. تردیدی نیست که کارکرد اصلی و اساسی مدیریت شهری تنها به زیرساخت‌های شهری و ایجاد و گسترش فضاها سبز، خیابان‌کشی‌ها و حمل و نقل و غیره محدود نمی‌شود. امروزه توجه به المان‌ها و مولفه‌های معماری و زیباسازی و در عین حال طراحی مناسب مبلمان شهری و گسترش و تنوع آنها متناسب با نیاز شهروندان یکی از ضرورت‌ها، اولویت‌ها و دغدغه‌هایی است که مدیران شهری همواره در انتخاب بهترین‌ها با مشکل مواجه است.
- طراحی مبلمان شهری مناسب با در نظر گرفتن زیبایی‌های بصری و جذابیت‌های هنری و در عین حال توجه به ضرورت‌های اجتماعی و همسان‌سازی با محیط شهری و همچنین دقت در باورها، آداب و رسوم و با لحاظ عنصر راحتی و آسایش شهروندان به خصوص در بافت‌های مساله‌داری همچون محله‌ی فهادان یزد از مسئولیت‌های مهم مدیریت شهری است.

لذا مدیریت شهری می‌تواند به موارد زیر جهت بهبود منظر شهری بافت‌های تاریخی بپردازد:

- ۱- ارائه اصول کلی برای هماهنگ‌سازی اقدامات در سطح کل بافت
- ۲- طراحی مناسب مبلمان شهری با استفاد از محصولات ساده، کارآمد، سنتی و عاری از شرایط استفاده دشوار
- ۳- ایجاد تنوع و هویت در فضای شهری توسط عناصر مصنوع و طبیعی و المان‌های مبلمان شهری
- ۴- ایجاد محیط شهری امن و مطلوب با بهره‌گیری عناصر مبلمان طراحی شده

منابع

- مرتضایی، سیدرضا (۱۳۸۲)، رهیافتهایی در طراحی مبلمان شهری، انتشارات سازمان شهرداریهای کشور، تهران.
 - هدی بهنه؛ حسین کلاتری خلیل آباد و محمدرضا رضایی (۱۳۹۳)، منظر پردازی بافت‌های تاریخی با عناصر مبلمان شهری مطالعه موردی محله سیروس تهران، اولین کنفرانس ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار، تهران، موسسه ایرانیان، انجمن معماری ایران.
 - سرایی، محمد حسین، (۱۳۸۹)، "بازار یزد، پیدایش، پویش و کارکردهای آن" فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی.
 - پور احمد، احمد و شماعتی، علی (۱۳۸۰)، «توسعه فیزیکی شهر یزد و تأثیر آن بر ساختار جمعیت بافت قدیم شهر»، ماهنامه علوم اجتماعی، شماره .
 - شکاری، نادیا و مجید شمس (۱۳۹۳)، مبلمان شهری و تأثیر آن در مطلوبیت بخشیدن بر فضای شهری، رضایت و سلامت شهروندان مطالعه موردی شهر خرم آباد، اولین کنفرانس ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار، تهران، موسسه ایرانیان، انجمن معماری ایران.
 - ظفرآبادی، فاطمه و حمیدرضا شیبانی (۱۳۹۳)، بررسی فرصت هاوچالشهای مبلمان شهری محله قصرالدشت شهر شیراز با استفاده از مدل Swot، دومین همایش ملی معماری، عمران و محیط زیست شهری، همدان، دبیرخانه دائمی همایش، دانشکده شهید مفتح.
- Hahn, Julia (2010) "Creative Cities and(Un)Sustainability – Cultural Perspectives".-

جغرافیا و برنامه‌ریزی فضایی، سال نهم، شماره بیست و یکم، تابستان ۱۴۰۲

وصول مقاله: ۱۴۰۱/۱۲/۲۱

تایید نهایی: ۱۴۰۲/۰۱/۲۷

صفحات: ۲۰ - ۳۴

تحلیل معماری اقلیم محور در شهر مالمو سوئد

سحر نظری، دانشجوی دکتری معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.
فاطمه السادات مجیدی، استادیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.
مقدی خدابخشیان کنارکی، استادیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

چکیده

اقلیم شناسی در معماری مطالعه‌ای است که با اقلیم و محیط انسان ساخت مرتبط است. ساختمان‌ها به صورت مجزا وجود ندارند، آن‌ها در یک محیط جغرافیایی خاص وجود دارند. معماری به عنوان یک رشته علمی در تلاش است تا هماهنگی و وحدت معماری و محیط جغرافیایی پیرامون را تضمین نماید. در صورتی که این موضوع تحقق پیدا نکند، ساختمان حداکثر آسایش را برای کاربر ایجاد نمی‌کند و بنابراین به هدف خود نخواهد رسید. از این رو، بین معماری و اقلیم، رابطه تنگاتنگی قرار دارد. روش این پژوهش، توصیفی - تحلیلی می‌باشد. پژوهش حاضر از لحاظ هدف جزء تحقیقات توسعه‌ای قرار می‌گیرد. نتایج پژوهش بیانگر آن است که معماری شهر مالمو منطبق بر اقلیم است. به طوری که نمای ساختمان‌ها در جهت دستیابی به هدف استفاده ۱۰۰ درصدی از انرژی‌های تجدیدپذیر طراحی شده است و این شهر به سمت راه‌حل‌های معماری طرفدار اقلیم و مواد و مصالح نوآورانه و دوستدار اقلیم از قبیل افزایش فضاها سبز، بهبود میکرو اقلیم، مدیریت آب، دیوارهای سبز، باغ‌های عمودی، بام‌های سبز و باغ‌های نما حرکت نموده است.

واژگان کلیدی: معماری، اقلیم، معماری دوستدار اقلیم، شهر.

مقدمه

معماری و اقلیم همیشه با هم ارتباط داشته اند و الگوی رابطه آنها از تأثیر متقابل تبعیت نموده است. معماری در نقش خود به عنوان تامین کننده سرپناه، عمداً اقلیم یک منطقه نزدیک را تغییر می دهد و به طور سنتی، طراحی آن توسط استرس ها و فرصت های ذاتی در آب و هوای منطقه شکل گرفته است. در دوران مدرن، این چرخه نفوذ پنهان شده است، زیرا فناوری و سوخت ارزان به معماران این امکان را داده است که نشانه های اقلیمی را نادیده بگیرند. در این فرآیند، ساختمان ها و شهرها تغییرات غیرعمدی در اقلیم در مقیاس های مختلف، از محلی تا جهانی، ایجاد کرده اند (Pearlmutter, 2007). بر همین مبنا، در جهان امروزی، شیوه های پایدار در طراحی و بهره برداری معماری و ساختمان روز به روز اهمیت بیشتری پیدا می کند (Langston & Ding, 2001). بنابراین اقلیم نقش مهمی در معماری دارد (Oyeniya, 2007). کشور سوئد با سهم ۵۲/۶ درصدی انرژی از منابع تجدیدپذیر (شامل برق تجدیدپذیر، گرمایش و سرمایش تجدیدپذیر، و انرژی تجدیدپذیر مصرف شده در حمل و نقل) در سال ۲۰۱۴، از هدف خود برای تامین ۵۰ درصد انرژی خود از انرژی های تجدیدپذیر تا سال ۲۰۲۰ فراتر رفته است (European Environment Agency, 2016). در این میان، شهر مالمو ۱۳ سوئد از جمله نمونه های موفق است که از راه توجه به اقلیم در تمام ابعاد شهر به خصوص معماری و طراحی شهری، توانسته است با تدوین اهداف محلی به تحقق هدف های ملی کمک نماید. به گونه ای که در این مسیر معماری خود را در خدمت کاهش انتشار گازهای گلخانه ای و افزایش سهم انرژی های تجدیدپذیر متمرکز نموده است. در سال ۲۰۰۷، شهر مالمو مطالعه ای را در خصوص چالش های محیطی محلی آغاز کرد. پنج کارگروه برای بررسی موضوعات مختلف و پیشنهاد اهداف و اقدامات تشکیل شد. نتایج مطالعات کارگروه ها، نشانگر آن بود که تغییرات اقلیمی و به تبع آن تولید و مصرف انرژی، مهم ترین موضوع شهر در آینده است. سند نهایی با عنوان تأثیر محدود اقلیمی ۱۴، اهداف بین المللی، ملی و منطقه ای موجود را بررسی و ارزیابی کرد و چشم انداز کلی شهر مالمو را ارائه داد. سپس دولت محلی با ارایه برنامه محیط زیست در سال ۲۰۰۹ بر این چشم انداز کلی صحنه گذارد. در همین راستا، شهر مالمو هدف های بسیار بلندپروازانه تری را نسبت به هدف اتحادیه اروپا برای سوئد (۴۹ درصد بهره گیری از انرژی های تجدیدپذیر تا سال ۲۰۲۰) و برنامه ملی (۵۰ درصد تا سال ۲۰۲۰) تعیین کرد، به گونه ای که تا سال ۲۰۲۰ به شرایط خنثی اقلیمی ۱۵ دست یابد. به این معنا که میزان گازهای گلخانه ای منتشر شده با میزان گازهای حذف شده از جو به تعادل برسد. بنابراین، آن حجم از گازهای گلخانه ای که توسط نیروگاه های برق تولید می شوند، باید از طریق جذب گازهای گلخانه ای با روش هایی مانند کاشت جنگل های جدید یا فناوری های جذب کربن خنثی شود. پس از دستیابی به شرایط خنثی اقلیمی، هدف گذاری شهر بر این امر متمرکز شد که تا سال ۲۰۳۰، مالمو به شهری دوستدار اقلیم تبدیل شود و ۱۰۰ درصد از انرژی های تجدیدپذیر استفاده نماید (Dowding-Smith, 2020). تولید انرژی های تجدیدپذیر در سراسر شهر مالمو -

¹³ Malmö

¹⁴ Limited Climate Impact

¹⁵ climate neutral

فراتر از آنچه شهرداری خود تولید می‌کند - در سال ۲۰۱۷ به ۴۱۶۵۰۰ مگاوات ساعت رسید که نسبت به ۳۶۶۱۰۰ مگاوات ساعت سال قبل (سال ۲۰۱۶)، ۱۴ درصد افزایش داشته است. این تقریباً معادل یک چهارم کل انرژی شهر است (City of Malmö, 2017; IRENA, 2018). بر همین اساس، هدف مقاله حاضر، تحلیل معماری و اقلیم در شهر مالمو جهت بهره‌گیری متولیان برنامه‌ریزی در شهرهای کشور می‌باشد.

مبانی نظری تحقیق

اقلیم و معماری

از آنجایی که فعالیت‌های انسانی عموماً در شرایط طبیعی رخ نمی‌دهد، مشکل ایجاد یک محیط داخلی راحت با هدف رفع نیازها به قدمت تاریخ بشریت است. یکی از اصول اصلی معماری ایجاد محیط‌های مصنوعی است که فضاهای راحت برای زندگی انسان را فراهم سازد. ساختمان که محصول معماری می‌باشد، به منزله محیط کالبدی است که در راستای این الزامات ایجاد می‌شود. بنابراین یکی از کارکردهای مورد انتظار یک ساختمان، فراهم آوردن محیط داخلی کنترل شده از نظر آسایش اقلیمی است. اثرات شرایط آب و هوایی بر یک ساختمان قطعاً یکی از مهمترین عوامل طبیعی است که مطالعات معماری را شکل می‌دهد. اقلیم که در بین معیارهای طراحی ساختمان قابل توجه است، بر اساس میانگین تأثیرات مجموعاً ناشی از رویدادهای جوی در جایی از زمین در طول سالیان متمادی است. لازم به یادآوری است که شکل‌گیری، تولیدمثل و ادامه فعالیت‌های زندگی همه موجودات زنده به شرایط آب و هوایی مناسب بستگی دارد (Biket, 2006; Belcher et al., 2005; Hui, & Tsang, 2005). صنعت ساختمان به طور قابل توجهی بر محیط زیست و اقلیم تأثیر می‌گذارد و در حدود ۳۰ درصد از انتشار گازهای گلخانه‌ای جهانی و ۴۰ درصد از مصرف انرژی نقش دارد (IEA, 2019). در کشورهای اتحادیه اروپا، ۴۰ تا ۴۵ درصد از کل مصرف انرژی از صنعت ساخت و ساز تامین می‌شود (D'Agostino & Mazzarella, 2018). در چین، تا پایان سال ۲۰۱۸، انتشار کربن ساختمان‌ها در کل چرخه عمر، ۵۱/۲ درصد از انتشار کربن انرژی ملی را تشکیل می‌دهد (Zhou, 2016). بنابراین، در مواجهه با خطرات کاهش انرژی، گرم شدن زمین و تغییرات آب و هوایی، همه کشورها نیاز فوری به کاهش مصرف انرژی ساختمان‌ها از راه معماری پایدار دارند، در همان حال که محیط گرمایی داخلی راحت را حفظ می‌کنند (Li et al., 2022).

متغیرهای اقلیمی را می‌توان در سه گروه عمده اقلیم کلان، اقلیم متوسط و اقلیم خرد بررسی نمود. آب و هوایی که بر اساس جغرافیا در تعامل است، کلان اقلیم نامیده می‌شود. اقلیمی که بر اساس قلمرو و محیط منطقه ایجاد می‌شود، اقلیم متوسط نامیده می‌شود و اقلیم خرد در مقیاس محلی است. تغییرات در محیط مصنوعی که شامل تصمیمات حفاظتی یا بهره‌برداری برای اقلیم‌های کلان و متوسط موجود است، اقلیم خرد را تشکیل می‌دهد. اقلیم‌های کلان و متوسط در منطقه‌ای که سکونتگاهی در آن وجود ندارد یکسان است. اقلیم یکی از مهم‌ترین عواملی است که هم بر طراحی معماری و هم بر شهرسازی تأثیر می‌گذارد. شناسایی، درک و کنترل اثرات آب و هوایی در محل ساختمان حتی قبل از تصمیم‌گیری در مورد طراحی بسیار مهم است. آب و هوای یک مکان بر اساس موقعیت جغرافیایی آن بر روی زمین، ارتفاع از سطح دریا، توپوگرافی و قلمرو توسعه می‌یابد. در نتیجه همه این شرایط، مناطق آب و

هوایی مختلف و در نتیجه معیارهای طراحی اقلیمی متفاوت ایجاد می‌شود. شرایط اقلیمی در چیدمان طرح‌های ساختمان، تعیین نیازمندی‌ها، انتخاب تجهیزات و روش ساخت و بر همین اساس شکل‌گیری موثر است. سیستم‌های آب و هوایی مختلف ویژگی‌های معماری منطقه‌ای را ایجاد می‌کنند (Biket, 2006). طراحی پایدار ساختمان‌ها و سیستم‌های خدمات ساختمانی مستلزم در نظر گرفتن دقیق شرایط و ویژگی‌های آب و هوایی محلی است. بدون اطلاعات و درک خوب از اقلیم محلی، مطالعه و دستیابی به طراحی ساختمان بهینه و بهره‌برداری کارآمد از خدمات ساختمان امکان‌پذیر نیست (Hui & Tsang, 2005). طراحی پایدار و معماری منطبق بر اقلیم دارای اصول زیادی است که عبارت‌اند از: سایت پایدار؛ بهره‌وری انرژی و انرژی‌های تجدیدپذیر؛ حفاظت از آب؛ مدیریت مواد و زباله و کیفیت محیط داخلی (Langston and Ding, 2001).

رویکردهای معماری و اقلیم

از جمله مهم‌ترین رویکردهایی که در خصوص رابطه بین معماری و اقلیم مطرح شده، مربوط به معماری پایدار و معماری سبز است. رایج‌ترین شکل معماری پایدار، معماری است که در خصوص پایداری است. این شامل هر ساختمان و محیط ساخته شده‌ای است که دارای اجزای پایدار است یا اطلاعاتی در مورد پایداری ارائه می‌دهد. این اطلاعات طیف وسیعی شامل اجزای متنوع ساختمان نظیر مصالح و سیستم‌های ساختمانی، تا ابزارها و تکنیک‌های طراحی پایدار، مانند ارزیابی اثرات زیست‌محیطی^{۱۶}، ارزیابی چرخه عمر^{۱۷} و سیستم‌های ارزیابی ساختمان^{۱۸}، و همین‌طور روابط کلی بین محیط انسان ساخت و مسائل زیست‌محیطی و اجتماعی، مانند پرداختن به نگرانی‌های محیطی و مزایای اجتماعی در سیاست‌های برنامه‌ریزی یا برنامه‌ریزی معماری را در بر می‌گیرد. معماری در مورد پایداری معمولاً شامل عناصر پایدار یا استراتژی‌های پایدار است. در حالی که عناصر شامل محصولات پایدار، مصالح و دستگاه‌های فنی می‌شود، استراتژی‌ها شامل رویکردهای پایدار در انتخاب و توسعه مکان، اثرات حمل و نقل، پیکربندی و جهت‌گیری ساختمان، انتخاب محصولات و مصالح، صرفه‌جویی در انرژی، استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر، حفاظت از آب، کیفیت هوا، آسایش انسان، بهره‌برداری و نگهداری، نوسازی و تخریب است. بر خلاف معماری در مورد پایداری^{۱۹} که بر اجزا و تکنیک‌های پایدار تمرکز دارد، معماری برای پایداری^{۲۰} بر هدف خلق معماری متمرکز است. معماری برای پایداری معمولاً از پایداری به عنوان هدف پروژه استفاده می‌کند و از تکنیک‌های پایدار به عنوان معیارهای اصلی طراحی استفاده می‌نماید (Chansomsak & Vale, 2016).

بر خلاف «معماری در مورد و برای پایداری» که هر دو با اجزا و اهداف مشخص می‌شوند، معماری به عنوان پایداری^{۲۱} با فرآیند آن مشخص می‌شود. در حقیقت، «معماری به عنوان پایداری» به عنوان یک فرآیند معماری دگرگون‌کننده به سمت پایداری و به عنوان بخشی از یک فرآیند کامل که به پایداری منجر می‌شود، تعریف می‌گردد. معماری به عنوان پایداری فرآیندهایی از پیش طراحی، طراحی، ساخت، بهره‌برداری، نوسازی و تخریب تا

¹⁶ Environmental impact assessment (EIA)

¹⁷ Life cycle assessment (LCA)

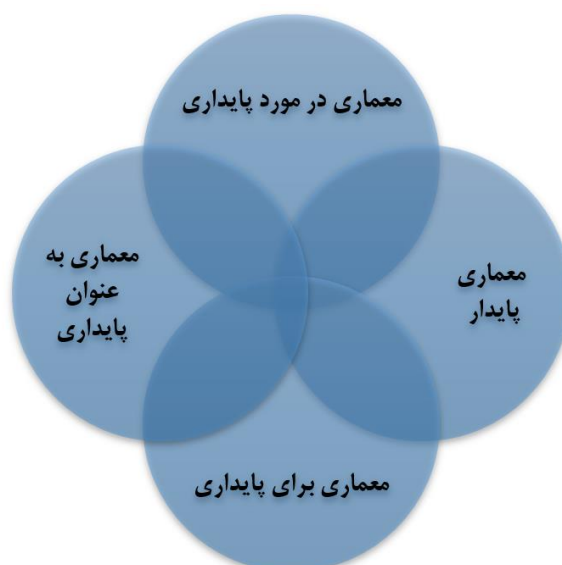
¹⁸ Building evaluation systems

¹⁹ Architecture about sustainability

²⁰ Architecture for sustainability

²¹ Architecture as sustainability

ایجاد پروژه‌های جدید را در بر می‌گیرد. فرآیندها به عنوان یک سیستم چرخه‌ای و پویا در نظر گرفته می‌شوند که پیوندی، زمینه‌ای، فراگیر و یکپارچه است و این که مرزهای مراقبت و نگرانی را به ابعاد اجتماعی، زیست محیطی، غیر انسانی و آینده گسترش می‌دهد (Vale & Vale, 1991; Hyde et al., 2007). معماری به عنوان پایداری به عنوان عنصری از کل فرآیند پایداری، در فرآیند تغییر از شرایط کمتر پایدار به وضعیت پایدارتر یا به اصطلاح پایداری «ضعیف» به «قوی» مشارکت می‌کند. بنابراین معماری پایدار زیرسیستمی از یک سیستم کامل از شیوه‌های پایدار است. این سیستم با زیرسیستم‌های دیگر مانند صنعت ساختمان، آموزش، اقتصاد، سیاست و جامعه همپوشانی دارد و به هم متصل می‌شود. اساساً معماری پایدار اثرات زیست محیطی را کاهش می‌دهد و کیفیت زندگی را بهبود می‌بخشد. همچنین شرایط محیطی مثبتی را برای سایر اقدامات پایدار در چنین ساختمان‌هایی ایجاد می‌نماید. در همین حال، برای ایجاد و حفظ شرایط، معماری پایدار نیاز به همکاری با شیوه‌های پایدار در سایر رشته‌ها دارد (McLennan, 2004). شکل شماره ۱، در همتی‌دگی معماری و پایداری را نشان داده است.

شکل ۱. مفاهیم مرتبط با معماری و پایداری
ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۱

معماری سبز

معماری سبز به عنوان یک جهت‌گیری نوین در طراحی معماری در نظر گرفته می‌شود که با به کارگیری مهارت‌های به کار رفته توسط معمار به نحو بهتری در جست‌وجوی تعادل با محیط اطراف است. شناخت معماری سبز به معمار این فرصت را می‌دهد تا از راه معرفی طرح‌هایی که اثرات طولانی مدت محیطی را در نظر می‌گیرد، بهترین راه‌های رفتار با طبیعت را بشناسد (shamari, 2018). معماری سبز یا طراحی سبز، رویکردی به ساختمان است که اثرات مضر بر سلامت انسان و محیط زیست را به حداقل می‌رساند. معمار یا طراح سبز تلاش می‌کند با انتخاب مصالح ساختمانی سازگار با محیط زیست و شیوه‌های ساخت و ساز از هوا، آب و زمین محافظت نماید (Roy, 2008). معماری سبز درک معماری سازگار با محیط زیست و دوستدار اقلیم را با لحاظ نمودن تمام طبقه‌بندی‌ها تعریف می‌کند و حاوی رضایت جهانی است (Burcu, 2015). معماری سبز دارای ویژگی‌های زیادی است که عبارت‌اند از:

سیستم‌های تهویه طراحی شده برای گرمایش و سرمایش کارآمد؛ روشنایی و لوازم برقی کم مصرف؛ وسایل لوله-کشی کم مصرف؛ مناظر برنامه‌ریزی شده برای به حداکثر رساندن انرژی خورشیدی غیرفعال؛ حداقل آسیب به زیستگاه طبیعی؛ منابع انرژی جایگزین مانند انرژی خورشیدی یا نیروی باد؛ مواد غیر مصنوعی و غیر سمی؛ چوب‌ها و سنگ‌های محلی؛ استفاده مجدد تطبیقی از ساختمان‌های قدیمی؛ استفاده از معماری بازیافتی و استفاده بهینه از فضا (Ragheb et al., 2016). آتمن ۲۲، معماری سبز را ترکیبی از ارزش‌های محیط‌زیستی، اجتماعی، سیاسی و فناوری با مأموریت کاهش اثرات منفی زیست‌محیطی ساختمان‌ها از طریق افزایش کارایی و اعتدال در استفاده از مصالح ساختمانی، انرژی و... می‌داند. یک ساختمان سبز باید ارزش‌ها را تا حدودی در بر بگیرد تا همزمان «پایدار»، «اکولوژیک» و «کارکردی» باشد. طبقه‌بندی معماری سبز پیشنهاد شده توسط آتمن شامل توجه به "عناصر (تکنولوژی و مواد)، "منابع" و "محیط زیست" است (Attmann, 2010).

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف جزء تحقیقات توسعه‌ای قرار می‌گیرد. روش آن توصیفی-تحلیلی می‌باشد. مهم‌ترین متغیرهای پژوهش مشتمل بر رابطه بین اقلیم و معماری، رویکردهای معماری و اقلیم، محدوده مکانی شهر مالمو و معماری دوستدار اقلیم در شهر مالمو از لحاظ مولفه‌هایی نظیر نمای ساختمان‌ها، مصالح ساختمانی مبتنی بر شرایط اقلیمی خنثی، سایت ساختمانی مبتنی بر شرایط اقلیمی خنثی، بام‌های سبز است. پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به پرسش زیر است:

چگونه معماری شهر مالمو بر مدار تحقق معماری دوستدار اقلیم حرکت نموده است؟

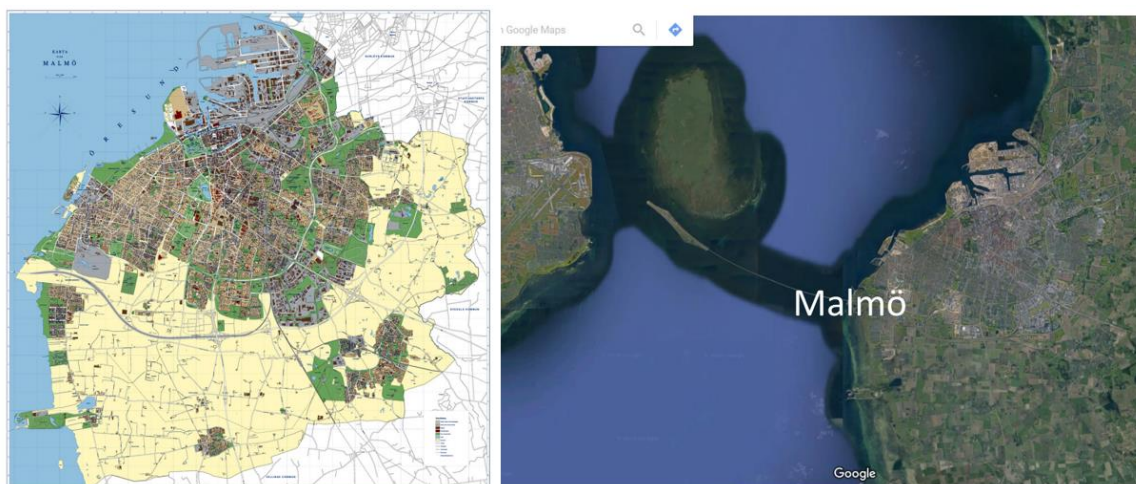
معرفی محدوده مورد مطالعه

مالمو، شهری در جنوب سوئد که از طریق پل به شهر کپنهاگ متصل است، طی ۲۰ سال گذشته دستخوش تحول شگفت‌انگیزی شده است. در حالی که در معرض خطر تبدیل شدن به یک شهر فراصنعتی گرفتار بحران بود، اما با انجام اقدامات اقلیم مینا، به یک منبع الهام‌بخش برای توسعه پایدار تبدیل شده است. به گونه‌ای که حداقل ۲۰۰۰۰ مهمان بین‌المللی جهت برای مستندسازی تجربه رویکرد مالمو در زمینه معماری و توسعه شهری سازگار با محیط زیست به این شهر جذب شده‌اند. در واقع این ۲۰۰۰۰ نفر، گردشگر نبوده‌اند بلکه صرفاً جذب اندیشه‌های نوآورانه و خلاقانه معماران و شهرسازان این شهر در خصوص طراحی و برنامه‌ریزی دوستدار اقلیم و محیط زیست شده‌اند. مالمو بزرگ‌ترین شهر در استان اسکانیا سوئد و سومین شهر بزرگ سوئد، پس از استکهلم و گوتنبرگ، و ششمین شهر بزرگ در منطقه نوردیک می‌باشد که جمعیت آن در سال ۲۰۲۱ برابر با ۳۵۰۶۴۷ نفر است. جمعیت منطقه کلان شهری مالمو بیش از ۷۰۰۰۰۰ نفر است. مالمو، مانند بقیه مناطق جنوبی سوئد، آب و هوایی اقیانوسی دارد. با وجود موقعیت شمالی آن، آب و هوا در مقایسه با سایر مناطق در عرض‌های جغرافیایی مشابه، ملایم است. دسترسی این شهر به کپنهاگ، دانمارک، و بقیه اروپا، در سال ۲۰۰۰ با تکمیل پل اورسوند ۲۳، که شامل بزرگراه و زیرساخت راه

²² Attmann

²³ Öresund

آهن است، به طور قابل توجهی بهبود یافت (Holgersen, 2010; Listerborn, 2017). در شکل شماره ۲، موقعیت شهر مالمو نشان داده شده است.

شکل ۲. موقعیت مکانی شهر مالمو سوئد

تحلیل رابطه معماری و اقلیم در شهر مالمو

اقلیم به موازات مصالح، شیوه‌های ساخت، شرایط مذهبی، سیاسی و اجتماعی به عنوان یکی از عوامل مهمی شناخته می‌شود که بر معماری تأثیر می‌گذارد. معماری سازگار با اقلیم یا دوستدار اکولوژی، از راهبردهای کارآمد برای بهبود محیط انسان ساخت به شمار می‌آید که هدف آن بهبود زیبایی‌شناسی و ارتقای پایداری مکانی و دستیابی به توسعه پایدار است. در این بخش، متغیرهای مهم معماری و رابطه آنها با اقلیم در شهر مالمو، تحلیل شده است. شکل شماره ۳، این متغیرها را نشان داده است.

شکل ۳. متغیرهای معماری و اقلیم

ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۱

نمای سبز ساختمان‌ها

گیاهان می‌توانند کیفیت هوا را با حذف آلاینده‌ها بهبود بخشند. قابلیت تصفیه هوای گیاهان به دلیل زوال سریع محیط مورد توجه روزافزونی قرار گرفته است. شکل دادن به ساختار اجسام در شکل‌دهی به فضای دوستدار اقلیم از اهمیت شایان توجهی برخوردار است. نمای ساختمان‌های شهر مالمو نیز در جهت هماهنگی کامل با اقلیم قرار دارد. به طوری که نمای ساختمان‌ها در جهت دستیابی به هدف استفاده ۱۰۰ درصدی از انرژی‌های تجدیدپذیر طراحی شده است. از لحاظ پایداری شهری، محدوده وسترا هامن ۲۴ اولین پهنه مبتنی بر شرایط اقلیمی خنثی در سوئد است و ۱۰۰ درصد از انرژی‌های تجدیدپذیر استفاده می‌کند. انرژی توسط سیستم‌های انرژی خورشیدی و بادی و پمپ-های حرارتی زمین گرمایی تامین می‌شود. پشت‌بام‌های این منطقه اغلب دارای سقف‌های نشیمن، سیستم‌های انرژی خورشیدی یا هر دو هستند. برای ساختمان‌هایی که دارای سیستم‌های انرژی خورشیدی هستند، خورشید هم برق (فتوولتائیک) و هم آب گرم (آب گرم خورشیدی) را تامین می‌نماید و به سیستم گرمایش منطقه‌ای تغذیه می‌کند. مزرعه بادی ساحلی لیلگروند ۲۵ که نماینده بزرگترین سرمایه گذاری سوئد در انرژی بادی است، با ۴۸ توربین بادی بزرگ، ۲/۳ مگاوات برق تولید می‌کند و این برای تامین انرژی ۶۰۰۰۰ خانه کافی است. همچنین برای حمل و نقل، این منطقه یک سیستم مسیر دوچرخه و اتوبوس‌های گسترده‌ای را ارائه می‌دهد که با گاز طبیعی / بیوگاز تغذیه می‌شوند. شکل شماره ۴، نمای ساختمان‌های دوستدار اقلیم در شهر مالمو سوئد را نشان داده است.

شکل ۴. نمای ساختمان‌های دوستدار اقلیم در شهر مالمو سوئد

منبع: City of Malmö, 2008, 2009, 2020

²⁴ Västra Hamnen

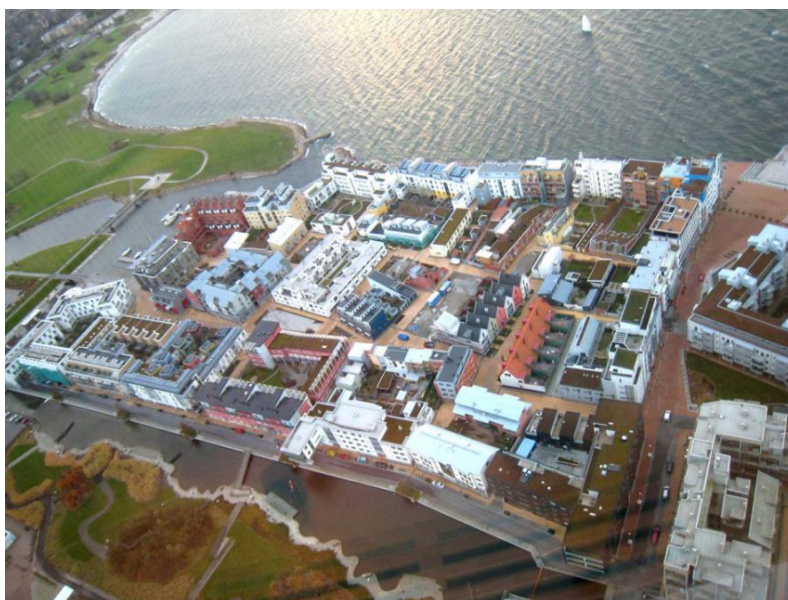
²⁵ Offshore Lillgrund Wind Farm

مصالح ساختمانی مبتنی بر شرایط اقلیمی خشتی

شهر مالمو به تبعیت از معماری معاصر اروپا به استفاده از مصالح و فناوری‌های ساختمانی دوستدار اقلیم و همچنین اجرای اصول توسعه پایدار تمایل دارد (Gumińska, 2017). در شهر مالمو، اقلیم، ساختمان‌ها را از طریق انتخاب مصالح و طراحی بهینه‌سازی نموده و همواره به مصالح ساختمانی تجدیدپذیر و دایره‌ای ۲۶، اولویت داده است. در فرآیند تدارکات، به طور متوالی اهداف بالاتری به مصالح ساختمانی اختصاص یافته است که دوباره استفاده و بازیافت می‌شوند، تجدیدپذیر هستند و در تحقق شرایط اقلیمی خشتی، کارآمد می‌باشند. برای تمام مصالح ساختمانی، وجود اطلاعات اقلیمی و اعلامیه محصولات زیست محیطی ۲۷ الزامی است. در این شهر، به مصالح ساختمانی دایره‌ای در تمام فرآیندهای ساختمانی اولویت داده می‌شود با تمرکز بر اقداماتی مانند چارچوب و فونداسیون ساختمان که تأثیر اقلیمی زیادی دارند. همینطور مصالح ساختمانی بهینه‌سازی می‌شوند به طوری که بر اساس ویژگی‌های مصالح مختلف تا حد امکان از لحاظ منابع کارآمد باشند.

سایت ساختمانی مبتنی بر شرایط اقلیمی خشتی

تولید انرژی مبتنی بر شرایط اقلیمی خشتی و بهره‌وری انرژی در تمام مراحل ساختمان از جمله انتخاب سایت آن رعایت می‌شود. در انتخاب سایت ساختمان‌ها بر کاهش نیاز به حمل و نقل، از طریق سیستم‌های لجستیکی کارآمدتر و سایر راه‌های تحرک تأکید می‌شود. الزامات لازم برای برق دوستدار محیط زیست و بدون انرژی سوخت فسیلی در سایت‌های ساختمانی جدید تعیین شده و از سال ۲۰۲۵ به بعد برای تمام سایت‌های ساختمانی الزامی می‌شود. شکل شماره ۵، سایت ساختمانی مبتنی بر شرایط اقلیمی خشتی را در شهر مالمو نشان داده است.

شکل ۵. سایت ساختمانی مبتنی بر شرایط اقلیمی خشتی

²⁶ Renewable and circular building materials

²⁷ Environmental Product Declarations

بام‌های سبز

ساختمانی مصداق ساختمان سبز است که در طراحی، ساخت یا بهره‌برداری، اثرات منفی را کاهش یا حذف می‌کند و می‌تواند تأثیرات مثبتی را بر اقلیم و محیط طبیعی ایجاد نماید. برخی از ویژگی‌های کلیدی ساختمان سبز عبارتند از: بهره‌وری (انرژی، آب و سایر منابع)، منبع انرژی تجدیدپذیر، انتخاب مواد (غیر سمی، اخلاقی، پایدار، اقدامات برای کاهش آلودگی و اثرات منفی بر محیط زیست (ضایعات، استفاده مجدد، بازیافت)، کیفیت زندگی سرنشینان (در داخل ساختمان و به طور کلی) (Aliamin, 2020). بام‌های سبز به صورت عمودی و افقی در شهر مالمو گسترش یافته‌اند و معماری دوستدار اقلیم را در این شهر تحقق بخشیده‌اند. هدف از چشم‌اندازسازی بام و نمای ساختمان‌ها در این شهر، بهبود ارزش زیبایی شناختی، افزایش تنوع زیستی، ارتقای خدمات اکوسیستم و بهبود سلامت عمومی است. در این راستا، از شش طریق مشتمل بر زیستگاه‌های شهری یا بیوتوپ‌ها ۲۸، درختان در خیابان‌ها، نماها و دیوارهای سبز، بام‌های سبز، سیستم‌های سیار گیاهی و سبزی سه بعدی (به عنوان مثال برای سایه زدن)، به تحقق معماری سبز در این شهر اقدام شده است (Barton, 2016). بام‌های سبز نقش مهمی در راه حل‌های زیرساختی سبز شهر مالمو ایفا می‌کنند و خدمات اکوسیستمی و انعطاف پذیری را برای این شهر فراهم نموده است. شکل شماره ۶، بام‌های سبز عمودی و افقی در شهر مالمو را نشان داده است.

شکل ۶. بام‌های سبز عمودی و افقی در شهر مالمو

بام سبز از اجزای بسیاری مانند گیاهان، فراهم کردن بستر برای تامین مواد مغذی، سیستم آبی برای کمک به رشد ریشه و یک لایه زهکشی تشکیل شده است. به طور کلی، یک بام سبز محیطی مناسب برای حفظ رشد گیاهی ارائه می‌دهد. بام‌های سبز علاوه بر ایجاد محیطی دلپذیر در شهر مالمو طیف وسیع‌تری از مزایای را ارائه می‌دهند که عبارتند از: بهبود مدیریت آب طوفان و کاهش رواناب آب‌های سطحی، بهره‌وری انرژی، افزایش تنوع زیستی محلی، افزایش طول عمر و دوام سقف‌ها، کیفیت بهتر هوای محلی، مزایای روانی، کاهش اثر جزیره گرمایی شهری و کاهش آلودگی هوا و صوتی و افزایش زیستگاه‌های حیات وحش شهری (Yang et al., 2008; Li et al., 2010; Patnaik et al., 2018). جنبه‌های کلیدی ساختمان‌های سبز شامل کارایی (انرژی، آب و سایر منابع)، سلامت

ساکنان، استفاده مسئولانه از مواد (قابل استفاده مجدد، قابل بازیافت، ساخته شده از منابع تجدیدپذیر)، کاهش ضایعات و آلودگی است (Aliamin, 2020).

مدیریت آب

مدیریت کمیت و بهبود کیفیت رواناب از اقدامات مهم توسعه پایدار در شهر مالمو است. بام‌های سبز، نگه داشتن آب در حوضچه‌های حیاط، و نفوذ از طریق سنگ‌ریزه و سایر سنگفرش‌های عبوری، سیستم آب باران را در مالمو مدیریت می‌نماید. تمام انتقال آب طوفان بر روی سطح است، که به درجه‌بندی بسیار دقیق، ساختارهای جدید و کیفیت ساخت عالی نیاز دارد. شکل شماره ۷، سیستم زهکشی آب طوفان سطحی در شهر مالمو را نشان داده است. در این سیستم، توری و پل، دسترسی، ایمنی و جزئیات اضافی را فراهم می‌کند. سنگفرش راه راه مشکی یک نشانه بافتی برای افراد کم بینا است. آب مربوط به سرچشمه‌ها و آب طوفان، از طریق کانال‌های باریک به باغ‌های باران و در نهایت به یک کانال آب شور هدایت می‌شود. کانال‌های رواناب برای مهار طوفان پنج ساله طراحی شده‌اند، اما این سیستم به دلیل وجود بام‌های سبز و سایر سطوح نفوذی ظرفیت بسیار بیشتری دارد (Stahre, 2008).

شکل ۷. سیستم زهکشی آب طوفان سطحی

منبع: Stahre, 2008

شکل شماره ۸، سیستم جریان سطحی و آب‌های دریافت کننده رواناب طوفان را از ۳۱ اینچ بارندگی که سالانه دریافت می‌شود نشان می‌دهد. اگر چه تمام رواناب‌های طوفان توسط تاسیسات سطحی مدیریت می‌شود، اما درصدی که در مناطق پوشش گیاهی توصیه می‌گردد و مقداری که در طوفان‌های بدون تصفیه به آب‌های پذیرنده

سرریز می‌شود، مشخص نیست. همان طور که در این شکل به وضوح قابل مشاهده است، زیرساخت‌ها به جای اینکه از دید ساکنان پنهان بماند، آشکار است. بلوک‌های گرانیته و لبه‌های راه راه با افزایش دید از حوادث جلوگیری می‌کند (City of Malmö, 2020).

شکل ۸. سیستم جریان سطحی و آب‌های دریافت کننده رواناب طوفان در پهنه ساحلی مالمو
منبع: City of Malmö, 2020

معیارهای داخلی ساختمان - سازه ساختمان

یکی از عناصر مهم ساختمان ساختار و سازه آن است که در برابر بارهای باد مقاوم است. مثال جالب در این خصوص ترنینگ تورسو یا برج پیچنده ۲۹ در شهر مالمو کشور سوئد است که توسط معمار و مهندس عمران اسپانیایی سانتیاگو کالاتراوا طراحی و در ۲۷ اوت ۲۰۰۵ به طور رسمی افتتاح شده است. این برج ۵۴ طبقه‌ای ۱۹۰ متر (۶۲۳ فوت) ارتفاع دارد که از پایه به بالا ۹۰ درجه پیچ خورده است و دارای کاربری مسکونی-اداری می‌باشد. سازه باربر نیز در ارتفاع قابل مشاهده است. این مکعب‌های نامنظم و پنج ضلعی حول یک هسته عمودی می‌چرخند که توسط یک ساختار فولادی بیرونی پشتیبانی می‌شود. طراحی و معماری این سازه از نیم تنه انسان، تنه چرخان و پیچ خورده بر اساس مجسمه کالاتراوا ۳۱، الهام گرفته است. پس از اتمام پروژه این برج رتبه بلندترین سازه در کشورهای اسکاندیناویایی و دومین آپارتمان بلند پس از کاخ ۲۶۴ متری پیروزی در مسکو را از آن خود کرد. ترنینگ تورسو به عنوان بلندترین ساختمان سوئد در برابر نوسان‌های آب و هوایی از جمله بارهای سنگین باد تاب-آور است. ترنینگ تورسو در زمینه طراحی پایدار نیز به عنوان یک ساختمان پیشرو شناخته می‌شود، به طوری که

²⁹ Turning Torso

³⁰ Santiago Calatrava

³¹ Calatrava

انرژی مصرفی این برج، ۱۰۰ درصد تجدیدپذیر می‌باشد. تأمین برق از راه فناوری سیدکرافت ۳۲ و انرژی‌های داخلی تجدیدپذیر صورت می‌گیرد و تأمین گرما بوسیله سلول‌های خورشیدی و مخازن آب‌های زیرزمینی انجام گرفته است. آب باران مدیریت شده و در ساختمان از آن استفاده می‌شود. مواد و مصالح استفاده شده در این برج سازگار با اقلیم است. به گونه‌ای که فولاد استفاده شده در سازه قابل بازیافت می‌باشد و صفحه‌های آلومینیومی نیز قابل بازیافت است (Gumińska, 2017). شکل شماره ۹، ترینگ تروسو در شهر مالمو را نشان داده است.

شکل ۹. ترینگ تروسو یا برج پیچنده در شهر مالمو

افزون بر این، در برج ترینگ تروسو، هر آپارتمان دارای یک محل دفع زباله برای ضایعات مواد غذایی است که سپس یکپارچه شده و برای تولید بیوگاز استفاده می‌شود. همچنین این ساختمان دارای درجه بالایی از بهره‌وری انرژی و آب است و ساکنان می‌توانند مصرف انرژی و آب خود را برای افزایش آگاهی از الگوهای مصرف خود کنترل کنند. توسعه‌دهنده ساختمان، متعهد شده است که تعداد ۱۰ مصالح ساختمانی خطرناک را حذف نماید که به تدریج در پروژه ترینگ تروسو اجرا شد.

نتیجه‌گیری

مالمو گل سرسبد پایداری شهری در سوئد است و جوایز متعددی را برای این تعهد از سوی سازمان ملل متحد و سایر موسسات و سازمان‌های علمی جهانی، دریافت کرده است. شهر مالمو به عنوان یکی از شهرهایی شناخته می‌شود که به سوی تحقق شهر پایدار، معماری پایدار و رابطه مسالمت‌آمیز با اقلیم حرکت می‌کند. شهر مالمو به سمت راه‌حل‌های معماری طرفدار محیط زیست، فناوری‌ها و مواد و مصالح نوآورانه حرکت نموده است. از جمله مهم‌ترین مصداق‌های این امر عبارت‌اند از: افزایش فضاها، سبز، بهبود میکرو اقلیم، مدیریت آب، محصولات غذایی - دیوارهای سبز، باغ‌های عمودی، باغ‌های سبز، باغ‌های نما. بهبود میکرو اقلیم از راه تمیز کردن جو با فناوری‌های کنترل‌کننده آلاینده‌ها صورت گرفته است. همچنین صرفه‌جویی در انرژی برای روشنایی، تهویه مطبوع، گرمایش ساختمان - کنترل نور، سایه اتاق‌ها و غیره صورت گرفته است. استفاده از تهویه طبیعی، مواد طبیعی (چوب و غیره)، گرمایش خورشیدی؛ در این شهر رایج است.

منابع

- Aliamin, Y .(2020). Pathways toward Sustainable Architecture: Green Architecture and Circular Built Environment, *Earth and Environmental Science* 794 (2021) 012155.
- Attmann, O .(2010). *Green Architecture: Advanced Technologies and Materials* (McGraw-Hill).
- Barton, Melissa. Alane .(2016). *Nature-Based Solutions in Urban Contexts A Case Study of Malmö, Sweden*, Master Thesis of Science in Environmental Sciences, Policy & Management (MESPOM), jointly operated by Lund University – University of Manchester - University of the Aegean – Central European University, Lund, Sweden
- Belcher, S. E., Hacker, J. N. and Powell, D. S.(2005). Constructing design weather data for future climates, *Building Services Engineering Research and Technology*, 26 (1): 49-61.
- Biket, Asly. Pynar .(2006). *Architectural Design Based on Climatic Data*, Faculty of Architecture, Yildiz Technical University.
- Burcu, G.(2015). *Sustainability Education by Sustainable School Design* Dokuz Eylul University, Department of Architecture, Turkey *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 186 , No. 1, pp. 868 – 873.
- Chansomsak, Sant., & Vale, Brenda .(2016).*Sustainable Architecture - Architecture as sustainability*, Proceedings of the World Conference SB08.
- City of Malmö .(2009). *Climate Smart Malmö, Making sustainability a reality*.
- City of Malmö .(2020). *Environmental Programme for the City of Malmö 2009 - 2020*.
- City of Malmö Newsroom .(2017). “Malmö decides on 100% renewable district heating” [Malmö beslutar om 100 % förnybar fjärrvärme], October 2017.
- City of Malmö .(2008). *Potential to increase the share of renewable energy in Malmö’s Energy system*, May 2008.
- D’Agostino, D., & Mazzarella, L. (2018). *Data on energy consumption and Nearly zero energy buildings (NZEBS) in Europe*. *Data Brief* , Vol. 21, No, 1, pp. 2470–2474
- Dowding-Smith, Emily.(2020). *Integrating Ambitious Renewable Energy Targets in City Planning*, City in Focus: Malmö, Sweden, Policy Advisory Services and Capacity Building Directorate (PACB).
- European Environment Agency .(2016). *Renewable energy in Europe 2016: Recent growth and knockon effects*.
- Gumińska, Anna .(2017). *Correlations between Climate Change and the Modern European Construction*, *Materials Science and Engineering*, Vol. 245 , No. 062026, pp. 1-10.
- IEA. (2019). *Global Status Report for Buildings and Construction: Towards a Zero-Emission, Efficient and Resilient Buildings and Construction Sector*; International energy agency (IEA) for global alliance for buildings and construction (GlobalABC) and the united nations environment programme (UNEP); UNEP: Nairobi, Kenya, 2019.
- IRENA .(2018). *Steps to achieve 100% renewable energy: Malmö, Sweden*, University of California – Berkeley.
- Hyde, R.A. (2007). *The Environmental Brief: Pathways for Green Design*, The University of Queensland, Australia. , Taylor & Francis.
- Holgersen, Ståle .(2010). *Exploring Urban Development in Malmö City through Discourses on Change*, Örebro University.
- Hui, Sam. C. M., & Tsang, M. F. (2005). *Climatic data for sustainable building design in Hong Kong*, In Proceedings of the Joint Symposium 2005: New Challenges in Building Services, 15 November 2005, Hong Kong SAR.
- Langston, G. A., & Ding, G. K. C. (eds.) .(2001). *Sustainable Practices in the Built Environment*, Butterworth-Heinemann, Oxford.
- Li, J-F., Wai, OWH., Li, YS., Zhan, J-M., Ho, YA., Li, J., Li,J., Lam, E .(2010). *Effect of green roof on ambient CO2 concentration*. *Building and Environment*, Vol.45, No.12, pp. 2644-2651.
- Li, Zhixing., Tian, Mimi., Zhu, Xiaoqing., Xie, Shujing., & He, Xin. (2022). *A Review of Integrated Design Process for Building Climate Responsiveness*. *Energies* , Vol. 15, No. 7133. pp. 1-25.
- Listerborn, Carina .(2017). *The flagship concept of the ‘4th urban environment’*. *Branding and visioning in Malmö, Sweden*, *Planning Theory & Practice*, DOI: 10.1080/14649357.2016.1264615
- McLennan, J. F. (2004). *The Philosophy of Sustainable Design: The Future of Architecture*, Ecotone
- Oyeniyi, M. A. O. (2007).*Architectural design and climate-an overview*, *International Journal of Environmental Studies* Vol. 53, No. 4, pp. 311-324

- Patnaik, Binaya., Sekhar, Seshadri., Mathewos, Eshetu., & Gebreyesus, Temesgen .(2018). Impact of Green Roofs on Urban Living, *International Journal of Current Engineering and Technology*, Vol.8, No.6, pp. 1-5.
- Pearlmutter, David .(2007). *Architecture and Climate: The Environmental Continuum*, *Geography Compass journal*, Vol.1, No. 4, pp. 752-778
- Ragheba, Amany ., El-Shimyb, Hisham ., & Ragheb, Ghada .(2016). Green Architecture: A Concept of Sustainability, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 216 , No. 1, pp. 778 – 787.
- Roy , Madhumita .(2008). Importance of green architecture today, Department Of architecture, Jadavpur university, Kolkata, India.
- shamari, Salma al. (2018). Green Architecture & sustainability, *Multi-Knowledge Electronic Comprehensive Journal For Education And Science Publications (MECSJ)*, Vol. 6 , No. 1. pp. 1-17.
- Stahre, P. (2008). Blue-Green Fingerprints in the City of Malmö, Sweden. Malmö: City of Malmö. Retrieved from http://www.citywater.fi/files/2013/08/BlueGreenFingerprints_Peter.Stahre_webb.pdf
- Thelen, D., van Acoleyen, M., Huurman, W., Thomaes, T., van Brunschot, C., Edgerton, B., & Kubbinga, B .(2018). *Scaling the Circular Built Environment: Pathways for business and government (Arcadis, WBCSD, Circle Economy)*
- Vale, B., & Vale, R. (2000). *The New Autonomous House: Design and Planning for Sustainability*, Thames & Hudson.
- Yang J, Yu, Q., & Gong P. (2008). Quantifying air pollution removal by green roofs in Chicago. *Atmospheric Environment*, Vol.42, No. 1, pp. 7266-7273
- Zhou, Q. (2016). The situation of rural energy production and consumption in China in 2015. *Oil Gas Geol.* Vol. 37, No. 454, pp. 1-20.
- Mukomo, s, (1996), "on sustainable urban development in sub Saharan Africa" cities.

جغرافیا و برنامه‌ریزی فضایی، سال نهم، شماره بیست و یکم، تابستان ۱۴۰۲

وصول مقاله: ۱۴۰۲/۰۱/۱۷

تایید نهایی: ۱۴۰۲/۰۲/۱۹

صفحات: ۳۵-۵۵

بررسی کیفیت ذهنی زندگی در شهرهای جدید و تاثیر آن بر مشارکت شهروندان در امور شهری (مطالعه موردی: شهر جدید بهارستان)

کیهان زندی^{۳۳}، کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، ایران
کیوان باقری، کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، ایران
محمد مهدی هوشنگ، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا روستایی، دانشگاه حکیم سبزواری، ایران
مصطفی حسینی، کارشناس ارشد سنجش از دور و سیستم اطلاعات جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی

چکیده

کیفیت زندگی از مباحث محوری مد نظر اکثر صاحب‌نظران حوزه‌ی برنامه‌ریزی و توسعه در سکونتگاه‌های انسانی است و امروزه در مطالعات برنامه‌ریزی شهری جایگاه ویژه‌ای دارد؛ به طوری که نقش مهمی در پایش سیاست‌های حوزه عمومی و اثربخشی برنامه‌های مدیریت و برنامه‌ریزی شهری ایفا می‌کند. هدف پژوهش حاضر، بررسی و سنجش کیفیت ذهنی زندگی در شهر بهارستان به عنوان یک شهر جدید، با تأکید بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، کالبدی، حمل و نقل و جسمانی و روانی و رابطه آن با میزان مشارکت شهروندان در امور شهری می‌باشد. روش تحقیق حاضر توصیفی - تحلیلی و پیمایشی می‌باشد. داده‌های مورد نیاز، از مطالعات و بازدیدهای میدانی و تکمیل پرسشنامه با حجم نمونه‌ای ۳۸۱ نفر از بین ساکنان شهر و به روش تصادفی جمع‌آوری گردید. به منظور تحلیل داده‌ها، از نرم افزار SPSS و روش‌های آماری تی تک نمونه‌ای، پی‌رسون، رگرسیون چند متغیره استفاده شد. همچنین از روش تحلیل مسیر جهت شناسایی اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر همدیگر استفاده گردید. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که وضعیت کیفیت ذهنی زندگی در محدوده مورد مطالعه در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، کالبدی و حمل و نقل از دید جامعه نمونه مطلوب نبوده و تنها وضعیت بعد روانی و جسمانی در حد متوسطی ارزیابی شده است. ضریب همبستگی پی‌رسون نشان می‌دهد که بین ابعاد مختلف کیفیت ذهنی زندگی با همدیگر و با مشارکت شهروندان در امور شهری رابطه معنی‌داری وجود دارد.

واژگان کلیدی: کیفیت زندگی شهری، شاخص‌های ذهنی، شهرهای جدید، مشارکت، شهر بهارستان.

مقدمه

شهر سالم با انسان سالم معنا می‌یابد و هر دو موجب به وجود آمدن جامعه‌ای سالم و پویا خواهند شد. شهرنشینی به عنوان یکی از عوامل مهم تاثیرگذار بر سلامت فردی و اجتماعی شهروندان، محسوب می‌شود به گونه‌ای که، سلامت انسان‌ها تا حد زیادی تحت تاثیر وضعیت اجتماعی-اقتصادی و محیطی آنها و در گرو برنامه‌ها و اهدافی است که شهر برای آنها در نظر گرفته است و ارتقای سطح کیفیت زندگی شهری نیز، در گرو ارتقای سطح سلامت است. ارتقای سطح سلامت، به مثابه محور توسعه جوامع پذیرفته شده و با توجه به اهداف منشور اتاوا، هدف نهایی همه دولت‌ها است (قدمی و معتمد، ۱۴۰۱: ۳۵). رشد سریع شهرنشینی و توجه به مفاهیم فیزیکی و کالبدی و غفلت از اهداف اجتماعی در طرح‌های توسعه شهری، شهرها را با چرخه نامطلوبی از عدم تعادل‌های اجتماعی-اقتصادی و زیست محیطی و در مجموع نزول کیفیت زندگی مواجه کرده است.

امروزه در ادبیات برنامه‌ریزی توسعه، مباحث کیفیت زندگی به عنوان یک اصل اساسی، پیوسته مورد نظر برنامه‌ریزان به شمار می‌رود. در بحث‌های مربوط به کیفیت زندگی تنها زنده بودن و زیستن مهم نیست بلکه کیفیت و نحوه زندگی کردن دارای اهمیت می‌باشد (کارمر^{۳۴}، ۲۰۰۴). امری که نگرانی از آن به یکی از مشخصه‌های جامعه شهری بدل شده است (پاسیون^{۳۵}، ۲۰۰۳). نگرانی در مورد کیفیت زندگی شهری، منجر به علاقه فزاینده در یافته‌هایی که به دنبال اندازه‌گیری کیفیت زندگی در مکان‌های خاص هستند گردیده است (اوکتای و روستملی^{۳۶}، ۲۰۱۰). مفهوم کیفیت زندگی شهری، زمانی اهمیت بیشتری می‌یابد؛ که انتظار می‌رود جمعیت جهان در ابتدای قرن آینده به جایی بین ۷/۶ - ۹/۴ میلیارد نفر و جمعیت شهرنشین به ۵۰ درصد برسد (یولنگین^{۳۷}، ۲۰۰۱).

در واقع می‌توان گفت که حیطه مربوط به کیفیت زندگی و سنجش آن شاید در هیچ زمانی به اندازه امروز وسیع نبوده است. کیفیت زندگی از موضوعاتی است که امروزه در مطالعات شهری، از منظر علوم مختلف از جمله جغرافیای شهری، شهرسازی، علوم اجتماعی، روانشناسی، اقتصاد، مدیریت، علوم سیاسی و غیره مورد توجه قرار گرفته است. دانشمندان علوم مختلف هر کدام از دیدگاه خاصی به این مقوله می‌نگرند. این امر از آنجا ناشی می‌شود که شاخص‌های مربوط به کیفیت زندگی طیف وسیعی را شامل می‌شود (جاجرمی و کلت، ۱۳۸۵). با این وجود تاکنون چارچوب جامعی برای مطالعه کیفیت زندگی به صورت یکپارچه و کل‌گرایانه و متکی بر شاخص‌های فیزیکی، مکانی و اجتماعی ارائه نشده است (کمپ و همکاران^{۳۸}، ۲۰۰۳).

به طور کلی رویکرد کیفیت زندگی شهری تلاشی در جهت ایجاد شهر سالم و فراهم آوردن خدمات شهری مناسب و در دسترس برای همگان در چهارچوب پایداری است (موسوی و باقری کشکولی، ۱۳۹۱: ۹۶). بنابراین در یک شهر سالم با کیفیت زندگی بالا، شرایط کالبدی، اجتماعی و اقتصادی در جهت توانمندسازی ساکنین شهر برای اجرای نقش‌های زندگی و شکوفایی استعدادهای آن فراهم است (اشتون^{۳۹}، ۲۰۰۰). علی‌رغم اهمیت کیفیت زندگی در

1. carmer
2. pacione
3. oktay and ruustemli
4. ulengin & et al
5. Kamp et a
1. Ashton

فرایند توسعه شهری، شهر جدید بهارستان به علت عدم تعلق ساکنان آن و بحران هویتی (مانند اغلب شهرهای جدید) که بر آن حاکم است به نظر می‌رسد دارای چالش‌های زیادی در ارتباط با کیفیت زندگی می‌باشد. بنابراین در این پژوهش شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی در ابعاد، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، زیست محیطی، حمل و نقل، جسمانی و روانی و اثرات آنها بر میزان مشارکت شهروندان در امور شهری در شهر بهارستان مورد بررسی قرار گرفته است.

مبانی نظری پژوهش

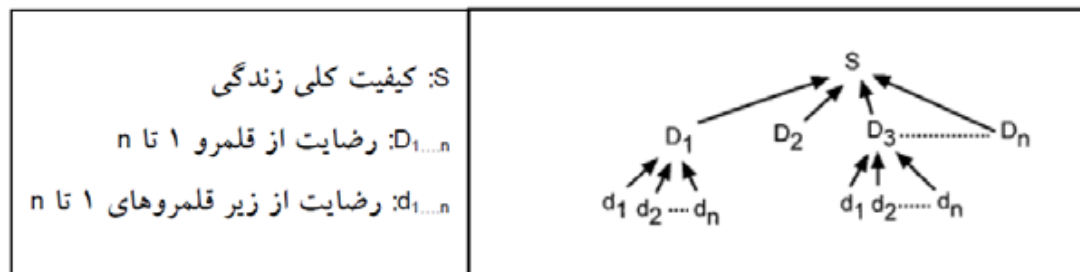
کیفیت زندگی

کیفیت زندگی مفهومی نامشخص است و معنی آن بستگی بسیار به بستری دارد که در آن مورد استفاده قرار می‌گیرد. بر خلاف پدیده‌های طبیعی مانند دما، اقلیم، تعداد جمعیت، کیفیت زندگی مستقیماً قابل مشاهده و اندازه‌گیری با ملاک‌های پذیرفته شده عموم نیست، بلکه یک انتزاع فکری است که تمهید شده است تا در نظر گرفتن چگونگی زندگی مردم را در چارچوب‌هایی تسهیل کند که در آنها داوری درباره‌ی اینکه چه چیز می‌تواند بهتر یا بدتر باشد مطرح می‌شود. بنابراین، مشابه با مفاهیمی چون توسعه، رفاه و بهزیستی است (قدمی و معتمد، ۱۳۹۲: ۳۶). کیفیت زندگی هم شرایط محیطی زندگی افراد از قبیل آلودگی هوا و آب، فقر مسکن و هم به برخی از ویژگی‌های خود افراد همانند سلامتی و موفقیت‌های تحصیلی برمی‌گردد (پاسیون ۴۰، ۲۰۰۳). واحد پژوهش کیفیت زندگی دانشگاه تورنتو ۴۱ کیفیت زندگی را به عنوان لذت فرد از امکانات اساسی زندگی اش تعریف می‌کند و بیان می‌کند با توجه به تفاوت‌های فرهنگی و بعد ارزشی کیفیت زندگی، نمی‌توان از یک شاخص عام و جهان شمول برای سنجش کیفیت زندگی استفاده کرد (شاهرخی ساردو و نوری پور، ۱۴۰۱: ۹۳).

از طرف سازمان جهانی بهداشت کیفیت زندگی به صورت ادراک فردی از شرایط زندگی‌شان در ارتباط با فرهنگ و سیستم ارزشی که در آن زندگی کرده و در ارتباط با اهداف، انتظارات، استانداردها و توجهات آنها تعریف کرده است. شاخص‌های سازمان جهانی بهداشت یک دسته گسترده از مفاهیم در ارتباط با سلامت جسمی، وضعیت روانشناسی، سطوح عدم وابستگی، روابط اجتماعی، عقاید فردی و ارتباط این مسائل با خصوصیات محیط آرام را در برمی‌گیرد (سجادی و همکاران، ۱۳۹۱). با توجه به تعاریف کیفیت زندگی، می‌توان چنین جمع‌بندی نمود که در تمامی تعاریف کیفیت زندگی خرسندی و احساس رضایت انسان به عنوان محور اصلی بررسی‌ها می‌باشد (بی. ام. ۴۲، ۲۰۱۲). کیفیت زندگی شامل دو بعد ذهنی ۴۳ و بعد عینی ۴۴ می‌باشد. بعد ذهنی که تمرکز آن بر گزارش شخصی افراد از تجارب زندگی است معرف رفاه خوشبختی و رضایت از زندگی است (سرابی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۲). کیفیت ذهنی زندگی به روش‌های مختلفی قابل اندازه‌گیری است. در یکی از مهم‌ترین روش‌ها، کیفیت ذهنی زندگی می‌تواند میزان تجمعی از سطح رضایت حاصل از هر یک از قلمروها مختلف زندگی باشد. بر اساس این روش،

1. pacione
- 2- Quality of life Research unit University of Toronto
3. B.M
- 4- Subjective
- 5- Objective

زندگی به قلمروهای مختلفی تقسیم شده و ترکیب میزان رضایت حاصل از هر یک از قلمروها، کیفیت زندگی کلی را نشان می‌دهد. این روش را به صورت تصویری در شکل (۱) می‌توان مشاهده کرد (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۹۹).

شکل (۱): کیفیت ذهنی زندگی به عنوان ترکیبی از مؤلفه‌های رضایت در قلمروهای مختلف زندگی

کیفیت عینی زندگی، شرایط بیرونی زندگی را نمایش می‌دهد (داس ۴۵، ۲۰۰۸). کیفیت عینی زندگی با استفاده از شاخص‌های عینی که مرتبط با واقعیات قابل مشاهده و ملموس زندگی هستند، اندازه‌گیری می‌شود. این شاخص‌ها از داده‌های ثانویه مانند تراکم جمعیت، نرخ جرم، میزان تحصیلات، خصوصیات خانوار و غیره حاصل می‌شود (ادیبی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۶۶).

دیدگاه‌های کیفیت زندگی

رویکردهای مربوط به کیفیت زندگی به دو دسته توصیفی و تبیینی تقسیم‌بندی می‌شوند. رویکردهای توصیفی، رابطه کیفیت زندگی را با متغیرهای چون سن، جنس، تحصیلات، اشتغال و غیره بررسی می‌کنند. محور اصلی در چنین رویکردهایی سنجش کیفیت زندگی بر اساس متغیرهای زمینه‌ای است. رویکردهای تبیینی به شناخت عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی که عوامل عینی و ذهنی را در برمی‌گیرند، می‌پردازد. رویکردهای تبیینی به دو دسته عاملیت‌گرا و ساختارگرا تقسیم می‌شوند. رویکردهای عاملیت‌گرا بر کنشگری فردی کیفیت زندگی تأکید می‌کنند که خود شامل چهار رویکرد مطلوبیت‌گرایی، ارزش‌های عام، نیازمحور و رویکرد قابلیت‌گرایی می‌باشند. رویکرد مطلوبیت‌گرایی با نگرش فلسفی به برآوردن لذت‌ها و نیازهای فردی و در یک کلام بر تامین رفاه تأکید دارد.

رویکرد ارزش‌های عام بر ارزش‌های عام و سنجیده‌ای که عموم مردم بر آن اجماع دارند، تأکید دارد. رویکردهای نیازمحور بر سه راهبرد نیازهای اساسی، توسعه انسانی و نیازهای انسانی استوار است. این رویکردها با امور واقعی در ارتباطند و بر نقش انسان و تامین نیازهای فردی در کیفیت زندگی تأکید می‌کنند. رویکرد قابلیت‌گرایی روشی برای مفهوم‌سازی کیفیت زندگی و در نهایت ارزیابی توسعه انسانی است. محور اصلی این رویکرد مجموعه قابلیت‌هاست که به ترکیباتی از آنچه که شخص توان انجام آن را دارد و یا باید داشته باشد، برمی‌گردد. رویکردهای ساختارگرا، نسبت به رویکردهای عاملیت‌گرا از دو ویژگی متمایز برخوردارند: نخست آنکه مفهومی کامل و فراگیر از کیفیت زندگی ارائه می‌دهند، که تمامی حوزه‌هایی را که در بهبود کیفیت زندگی مؤثرند را در بر می‌گیرد، و دوم اینکه، بر کیفیت زندگی به عنوان یک کلیت تأکید دارند (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۳). رویکرد انتخابی در این پژوهش

رویکرد عاملیت‌گرا با تأکید بر مطلوبیت‌گرایی می‌باشد، چرا که کیفیت ذهنی افراد با ارزیابی مقدار رضایتمندی آنها از قلمروها و معرف‌های زندگی سنجیده شده است و برداشت ذهنی افراد و رضایتمندی آنها که مورد توجه رویکرد مطلوبیت‌گرایی است، توجه شده است.

کیفیت زندگی و برنامه‌ریزی شهری

به طور کلی هدف از مطرح کردن مفهوم کیفیت زندگی شهری، اصلاح و تکامل مفهوم توسعه از توسعه صرف کمی به توسعه پایدار شهری بوده است (حسین عبادی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۰۲). امروزه یکی از خصوصیات شهر پایدار توجه به جنبه‌های اجتماعی و رضایت شهروندان از کیفیت زندگی است (مرصوصی و لاجوردی: ۱۴۰۱: ۱۳۰). به کارگیری این مفهوم در واقع واکنشی علیه توسعه تک بعدی اقتصادی در سطح ملی و توسعه صرفاً کالبدی در مقیاس شهری و تلاشی است در جهت دستیابی به معیارهای جامع‌تر و چندبعدی در عرصه برنامه‌ریزی (مهدی زاده، ۱۳۸۵: ۹۵). برنامه‌ریزان شهری مسئول مدیریت محیط شهری هستند.

خروجی مطالعات کیفیت زندگی شهری می‌تواند به عنوان اطلاعاتی برای بهبود برنامه‌ریزی و طراحی راهکارهایی که موجب ارتقای کیفیت زندگی ساکنان گردد، استفاده شود. همچنین به عنوان اطلاعاتی برای کمک در زمینه تشخیص دلایل نارضایتی شهروندان و تعیین زمینه‌هایی که شهروندان به مشارکت در آن زمینه‌ها راغب هستند، به کار گرفته شود. مفهوم کیفیت زندگی، رویکرد جدیدی در عرصه برنامه‌ریزی شهری تشکیل داده است که معتقد است برنامه‌ریزی شهری علاوه بر توجه به اهداف کالبدی و کارکردی، باید به نیازهای کیفی و روانی مردم در محیط زندگی شهری مانند هویت اجتماعی، امنیت و رفاه اجتماعی، اشتغال پایدار، آسایش روانی، احساس زیبایی، همبستگی و تعلق اجتماعی و غیره نیز پاسخ گوید (سلمانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۲).

پیشینه پژوهش

تاریخچه پیدایش مفهوم کیفیت زندگی به دوران ارسطو در ۳۸۵ سال قبل از میلاد باز می‌گردد. در آن دوران ارسطو «زندگی خوب» یا «خوب انجام دادن کارها» را به معنی شاد بودن در نظر گرفته است (قربانی و همکاران، ۱۳۹۲). محققان رشته‌های مختلف علمی، کیفیت زندگی را از دهه ۱۹۳۰ مورد مطالعه قرار داده‌اند. هر یک از این محققان درصدد بوده‌اند که نواحی مختلف جغرافیایی مانند شهرها، ایالت‌ها و ملت‌ها را بر اساس شاخص‌های کیفیت زندگی که خود طراحی کرده‌اند مورد مطالعه قرار دهند (رهنمایی و همکاران، ۱۳۹۱). علاوه بر محققان، سازمان‌های بین‌المللی مانند برنامه توسعه ملل متحد (۱۹۹۴)، اقدامات خود را برای کیفیت زندگی توسعه داده‌اند (مگون ۴۶، ۱۹۹۰). کیفیت زندگی در جغرافیا نیز توسط جغرافیدانانی نظیر اسمیت و هاروی وارد این علم گردیده و با گذشت زمان شامل دایره تمامی انسان‌ها و تمامی تمایلات بشر برای داشتن حداکثر آسایش در زندگی گردید (سرایبی و همکاران، ۱۳۳: ۱۳۹۲) در سالهای اخیر مطالعات زیادی در زمینه سنجش کیفیت زندگی در کشورهای مختلف دنیا انجام شده است که به تعدادی از آنها که مرتبط با پژوهش حاضر می‌باشند اشاره می‌شود:

فو تاون سیک ۴۷ (۲۰۰۰) در پژوهشی با بررسی بعد ذهنی کیفیت زندگی شهری در سنگاپور وضعیت کیفیت زندگی را با توجه به ویژگی‌های اقتصادی - اجتماعی و جمعیت‌شناسی با استفاده از آزمون‌های آماری در ارتباط با میزان درآمد، اندازه خانه و سطح تحصیلات بررسی کرده است. یونگ ۴۸ (۲۰۰۸) به بررسی و اندازه‌گیری کیفیت زندگی از بعد ذهنی در تایپه پرداخته است. نتایج تحقیقات وی نشان می‌دهد که امنیت شخصی و خدمات عمومی نقش مهمی در کیفیت زندگی شهروندان تایپه دارد. لی و ونگ (۲۰۰۷) با استفاده از شاخص‌های عینی به مطالعه کیفیت زندگی در شهر ایندیاناپولیس پرداختند. هدف اصلی این مطالعه ارائه روشی برای تلفیق داده‌های سرشماری و سنجش از دور در چارچوب GIS برای ارزیابی کیفیت زندگی در شهر ایندیاناپولیس بود.

جاجرمی و کلت (۱۳۸۵) در پژوهش خود با عنوان سنجش وضعیت شاخص‌های کیفیت زندگی در شهر از نظر شهروندان، وضعیت کیفیت زندگی گنبد قابوس را با توجه به ۲۵ فاکتور در ۳ گروه اصلی بررسی کرده است. نتایج حاصل از پژوهش آنها نشان داده که شاخص‌های کیفیت زندگی در نواحی مختلف شهر تفاوت شدیدی دارد. خادم الحسینی و همکاران (۱۳۸۹) در مقاله‌ای کیفیت ذهنی زندگی در شهر نورآباد استان لرستان را مورد مطالعه قرار داده‌اند، نتایج پژوهش آنها نشان می‌دهد که کیفیت زندگی در محدوده در سطح متوسطی قرار دارد و به طور کلی توسعه کالبدی، رضایت از امکانات، سرمایه اجتماعی، بهزیستی ذهنی، محیط محلی و آرامش شهری ابعاد کیفیت زندگی را در شهر نورآباد تشکیل می‌دهند. شاه حسینی و توکلی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای به تحلیل شاخص‌های کیفیت زندگی شهری مورد مطالعه: محله وردآورد منطقه ۲۱ شهر تهران پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق بیانگر آن است که سطح رضایت از شاخص‌های کلی کیفیت زندگی شهری بین کم و متوسط می‌باشد و در نهایت بین شاخص‌های کیفیت زندگی در محدوده همبستگی وجود دارد.

خواجه شاهکویی و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی به ارزیابی و سنجش شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی شهری شهر کاشان پرداخته‌اند، نتایج بدست آمده از پژوهش آنها نشان می‌دهد که بیشتر ساکنان شهر کاشان تا حد نسبتاً زیادی از کیفیت زندگی خود راضی هستند و همچنین رابطه معنی‌داری بین وضعیت اقتصادی - اجتماعی شهروندان و میزان رضایتمندی آنها از مؤلفه‌های کیفیت زندگی وجود دارد. قالیباف و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان ارزیابی کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی: محله یافت‌آباد)، کیفیت زندگی را در محله یافت‌آباد از دیدگاه شهروندان مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج تحقیق آنها بیانگر این است که کیفیت زندگی در محدوده مورد مطالعه در زمینه‌های محیطی، اقتصادی و اجتماعی از دید جامعه نمونه مطلوب نبوده و تنها وضعیت حمل و نقل و ارتباطات از دید جامعه نمونه در حد متوسطی قرار دارد.

قربانی و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی توزیع فضایی کیفیت زندگی در محله‌های شهر چالوس را مورد بررسی قرار داده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که شهروندان نسبت به شاخص‌ها تا حدودی راضی‌اند و کیفیت زندگی در شهر چالوس متوسط و نسبتاً زیاد است. همچنین در اکثر محله‌ها، دو شاخص ارتباطی - حمل و نقل و دسترسی - خدماتی بیشترین نارضایتی و شاخص همبستگی اجتماعی بیشترین رضایتمندی شهروندان را به خود اختصاص داده‌اند. از تحقیقات ذکر شده می‌توان نتیجه گرفت که متغیرهای گوناگونی بر کیفیت زندگی اثرگذار هستند، ولی از آنجایی که نتایج این تحقیقات متفاوت است و با عنایت به اینکه تعداد مطالعات صورت گرفته درباره کیفیت زندگی در ایران هنوز زیاد نیستند و تعداد محدودی از این مطالعات در شهرهای بزرگ صورت گرفته است و پژوهشی در این زمینه در شهرهای جدید با وجود تفاوت‌هایی زیادی که در زمینه‌های گوناگون با شهرهای دیگر دارند؛ صورت نگرفته است، انجام پژوهش حاضر ضروری به نظر می‌رسد.

سوال‌های پژوهش

- سطح کیفیت ذهنی زندگی و میزان رضایت شهروندان از معرف‌های مختلف مربوط به قلمروهای اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، زیست محیطی، حمل و نقل، جسمانی و روانی در شهر بهارستان در چه سطحی قرار دارد؟
- آیا بین ابعاد مختلف کیفیت زندگی در شهر بهارستان همبستگی وجود دارد؟
- آیا بین کیفیت زندگی و میزان مشارکت شهروندان در امور شهری در شهر بهارستان رابطه وجود دارد؟
- کدام یک از ابعاد کیفیت ذهنی زندگی بیشترین تأثیر بر مشارکت شهروندان در امور شهر را دارا می‌باشد؟

روش تحقیق

پژوهش حاضر به لحاظ روش و ماهیت از نوع توصیفی - تحلیلی و پیمایشی و بر اساس هدف از نوع کاربردی می‌باشد. جمع‌آوری مبانی نظری پژوهش با استفاده از روش کتابخانه‌ای و اسنادی و همچنین جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز با استفاده از پرسشنامه و به روش پیمایشی و میدانی صورت گرفته است. جامعه آماری پژوهش را ساکنین شهر جدید بهارستان تشکیل می‌دهند. جهت برآورد حجم نمونه از روش کوکران استفاده شد که با توجه به جمعیت ۶۱۶۴۷ نفری شهر، حجم نمونه ۳۸۱ نفر انتخاب شد. پس از تهیه پرسشنامه با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی این پرسشنامه‌ها تکمیل شدند. پایایی یا ضریب اعتماد پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ارزیابی شد. نتایج نشان داد که ضریب آلفای کرونباخ ارزیابی شده برای بخش‌های مختلف پرسشنامه ۰/۸۷۴ بدست آمد، که نشان دهنده پایایی بالای ابزار مورد استفاده می‌باشد. تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه با آزمون‌های تی تک نمونه‌ای (t-test)، ضریب همبستگی پیرسون، رگرسیون چند متغیره در نرم افزار SPSS انجام شد. همچنین جهت تعیین جهات اثرگذاری ابعاد مختلف کیفیت ذهنی زندگی بر مشارکت شهروندان در امور شهری از روش تحلیل مسیر استفاده شد.

معرفی شاخص‌ها و متغیرهای پژوهش

از آنجایی که مفهوم کیفیت زندگی شهری، مفهومی چند بعدی و پیچیده می‌باشد، زمانی می‌توان از آن در برنامه‌ریزی شهری استفاده کرد؛ که چهارچوبی مناسب و قابل اطمینان برای سنجش آن تدوین نمود. بنابراین، اولین گام در راستای سنجش کیفیت زندگی شهری انتخاب ابعاد آن و سپس انتخاب شاخص‌هایی است که با استفاده از آن بتوان ابعاد مختلف کیفیت زندگی شهری را مورد سنجش قرار داد (لطفی، ۱۳۸۸: ۶۹). از طرفی اگرچه محققین روی پیچیدگی مفهوم کیفیت زندگی و ضرورت ارزیابی آن به وسیله شاخص‌های گوناگون هم نظرند، اما طبقه بندی شاخص‌ها به صورت فراگیر پذیرفته نشده است و نظرات در مورد شاخص‌های تعیین کننده کیفیت زندگی و ارتباط میان این شاخص‌ها متفاوت است (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۴). در پژوهش حاضر با توجه به ادبیات تحقیق، داده‌های در دسترس و ویژگی‌های محدوده مطالعاتی شاخص‌های زیر برای مطالعه برگزیده شده‌اند:

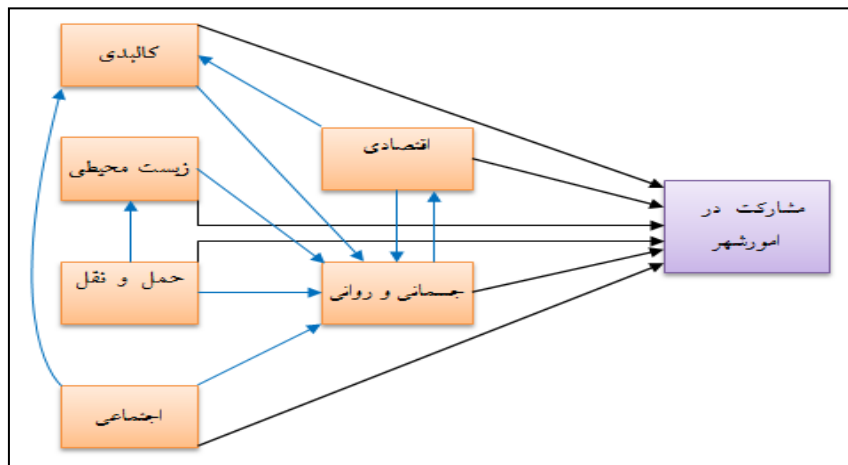
جدول (۱): ابعاد و شاخص‌های سنجش کیفیت ذهنی زندگی مورد استفاده در پژوهش

تعداد شاخص	شاخص	ابعاد
۷	رضایت از دسترسی به امکانات آموزشی، دسترسی به امکانات بهداشتی، دسترسی به مراکز ورزشی، دسترسی به مراکز تفریحی و پارکها، دسترسی به مراکز خرید، رضایت از شرایط فیزیکی مسکن، تعداد اتاق‌های مسکن به تعداد افراد خانوار	کالبدی
۸	رضایت از پارک‌ها و فضای سبز شهر، رضایت از نظم و نحوه جمع آوری زباله، رضایت از وضعیت نظافت شهر، رضایت از کیفیت آب آشامیدنی در سطح شهر، میزان آلودگی‌های شهر (صوتی، هوا، بصری)، رضایت از سیستم تخلیه فاضلاب در شهر، رضایت از عملکرد شهرداری در جهت زیباسازی شهر، رضایت از امکانات و تجهیزات پارکهای شهر	زیست محیطی
۹	احساس تعلق و وابستگی به محله زندگی، میزان احساس غرور به زندگی در شهر، حساب روی کمک همسایگان هنگام مشکلات، تمایل شما به مهاجرت از شهر، رضایت از حمایت دوستان خود هنگام مشکلات، رضایت کیفیت خدمات آموزشی در شهر، رضایت از کیفیت سرویس‌های خدماتی و سلامتی در شهر، رضایت از موجودیت فضاهای مناسب جهت گفتگو و ملاقات، رضایت از امنیت موجود در شهر	اجتماعی
۶	رضایت از وضعیت اقتصادی خانوار، رضایت از میزان هزینه خانوار، رضایت از آینده شغلی، رضایت از پس انداز خود، رضایت شما از دارایی خانواده (ملک، اتومبیل، زمین و...)، رضایت از فاصله بین محل زندگی و اشتغال	اقتصادی
۷	رضایت مندی از سیستم حمل و نقل عمومی، رضایت از تراکم پیاده روها هنگام عبور و مرور، رضایت از کیفیت پیاده روها برای عبور و مرور معلولین و سالمندان، رضایت از ایمنی معابر شهر هنگام عبور و مرور، رضایت از هزینه‌های حمل و نقل عمومی در شهر، رضایت از روشنایی خیابان‌ها در هنگام شب، رضایت از پارکینگ و جای پارک در شهر	حمل و نقل
۸	رضایت از توانایی خود برای انجام فعالیت، نیاز به درمان طبی برای انجام فعالیت‌های خود، ممانعت	جسمانی و

روانی	دردهای جسمانی از انجام فعالیت‌های روزانه، رضایت از میزان خواب، رضایت از وضعیت سلامت، میزان حالات دلتنگی، ناامیدی و افسردگی، میزان توانایی تمرکز در امور مربوط به خود، میزان لذت از زندگی
-------	--

مدل مفهومی پژوهش

با توجه به بررسی مطالعاتی که در قالب کتاب، مقالات پژوهشی، همایش، پایان نامه‌ها و غیره که در زمینه کیفیت زندگی انجام گرفته‌اند و همچنین نظرخواهی از کارشناسان و متخصصین مرتبط با امور شهر و برنامه‌ریزی شهری روابط بین ابعاد کیفیت ذهنی زندگی با مشارکت شهروندان در امور شهری به صورت یک مدل (شکل ۲) لحاظ گردیدند تا روابط بین متغیرها به وسیله آزمون تجربی بررسی و محاسبه گردد. متغیرهای مستقل این پژوهش ابعاد مختلف کیفیت ذهنی زندگی (اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی، حمل و نقل، کالبدی و روانی - جسمانی) می‌باشد و متغیر وابسته نیز میزان مشارکت شهروندان در امور شهری می‌باشد.

شکل (۲): مدل علی پیشنهادی در مورد روابط بین ابعاد کیفیت ذهنی زندگی و مشارکت در امور شهری

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر جدید بهارستان در ۱۵ کیلومتری کلانشهر اصفهان واقع شده است. مساحت شهر برابر با ۳۰۰۰ هکتار بوده که در سال ۱۳۶۸ شرکت عمران آن احداث و طرح جامع آن در سال ۱۳۷۲ به تصویب رسیده است (زیاری، ۱۳۸۷). از حدود سال ۱۳۷۰ تعدادی از خانوارها به شهر آمدند و در آن اسکان گزیدند. در هشتم خرداد ماه سال ۱۳۷۳ که همزمان با عید سعید غدیر بود، طی مراسمی سکونت مردم در شهر به طور رسمی آغاز شد (صیدایی و کاظمی، ۱۳۸۹). جمعیت این شهر طبق آمارنامه سال ۱۳۹۰ ه.ش. شهرداری اصفهان برابر ۶۱۶۴۷ نفر بوده است (آمارنامه شهر اصفهان، ۱۳۹۰).

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

در این قسمت ابتدا جهت آشنایی و شناخت هرچه بیشتر جامعه آماری مورد مطالعه، خصیصه‌های عمومی پاسخگویان مورد بررسی قرار گرفت. بر این اساس از کل جامعه آماری ۴۵/۷ درصد زن و ۵۴/۳ درصد مرد بودند. ۷/۸ درصد پاسخگویان زیر ۲۰ سال، ۲۱/۲ درصد ۲۱ - ۳۰ ساله، ۳۲/۸ درصد ۳۱ - ۴۰ ساله، ۲۸/۷ درصد ۴۱ - ۵۰ ساله، ۷/۹ درصد ۵۱ - ۶۰ ساله و ۰/۸ درصد بیشتر از ۶۰ سال داشتند. از نظر تحصیلات ۱۰/۱ درصد بی‌سواد، ۱۷/۱ درصد زیر دیپلم، ۳۱/۴ درصد دیپلم و ۴۱/۲ درصد تحصیلات دانشگاهی دارند که نشان از باسواد بودن جمعیت محدوده دارد. ۱۹/۱ درصد از پاسخگویان مجرد، ۶۹ درصد متأهل، ۱ درصد بی همسر بر اثر طلاق و ۰/۸ درصد بی همسر بر اثر فوت بودند. به لحاظ شغل ۱۵/۱ درصد بیکار، ۲۳/۳ درصد دارای شغل آزاد، ۳۲/۵ درصد دارای شغل دولتی، ۱۲/۹ درصد بازنشسته، ۱۴/۱ درصد محصل بودند.

یافته‌های استنباطی

در این پژوهش به منظور ارزیابی کیفیت ذهنی زندگی، ادراک و ارزیابی شهروندان از ابعاد اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی، کالبدی، حمل و نقل و جسمانی و روانی زندگی شهری مبنای تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. جهت سنجش هر یک از این ابعاد از آزمون تی تک نمونه‌ای (t-test) استفاده شد. با توجه به اینکه در طراحی سوالات پرسشنامه از طیف ۵ ارزشی لیکرت استفاده شد؛ در تحلیل آماری نیز ۵ ارزش به صورت عدد ۱ کاملاً ناراضی، عدد ۲ ناراضی، عدد ۳ رضایت متوسط، عدد ۴ راضی، عدد ۵ کاملاً راضی داده شد. بنابراین میانگین امتیازات عددی بین ۱ تا ۵ است و عدد ۳ به عنوان حد متوسط کیفیت زندگی می‌باشد. در این صورت چنانچه در آزمون t-test مقادیر حد بالا و حد پایین آزمون مثبت باشند، میانگین از حد متوسط بالاتر است. چنانچه حد بالا و حد پایین هر دو منفی باشند میانگین از حد متوسط کمتر است و چنانچه حد پایین منفی و حد بالا مثبت باشد کیفیت ذهنی زندگی در حد متوسط می‌باشد. در ادامه به بررسی وضعیت هر یک از ابعاد ذهنی کیفیت زندگی در محدوده پرداخته شده است.

بعد اجتماعی

جهت سنجش رضایت از ابعاد اجتماعی کیفیت ذهنی زندگی از نه شاخص استفاده شد. بر اساس نتایج بدست آمده رضایت از شاخص‌های احساس تعلق و وابستگی به محله زندگی، میزان احساس غرور به زندگی در شهر، حساب روی کمک همسایگان هنگام مشکلات، حمایت دوستان خود در هنگام مشکلات، کیفیت سرویس‌های خدماتی و سلامتی در شهر، موجودیت فضاهای مناسب جهت گفتگو و ملاقات پایین‌تر از حد متوسط قرار دارند. همچنین شاخص رضایت کیفیت خدمات آموزشی در شهر در حد متوسط و شاخص‌های رضایت از امنیت موجود در شهر و

تمایل به مهاجرت از شهر در سطح بالاتر از حد متوسط قرار دارند.^{۴۹} همانطور که در جدول (۲) مشاهده می‌شود رضایت از بعد اجتماعی کیفیت ذهنی زندگی در محدوده در سطح پایین‌تر از حد متوسط قرار دارد.

جدول (۲): ارزیابی شاخص‌های بعد اجتماعی کیفیت ذهنی زندگی

مقدار آزمون = ۳									
فاصله اطمینان ۹۵ درصد	تفاوت میانگین		سطح معنی‌داری (sig)	درجه آزادی	مقدار t	انحراف معیار	میانگین		
	حد بالا	حد پایین							
	-۰/۳۶۱	-۰/۴۶۲	-۰/۴۱۲	۰/۰۰۰	۳۸۱	-۱۶/۱۲	۰/۴۹۲	۲/۵۸	بعد اجتماعی

مأخذ: اطلاعات مستخرج از پرسشنامه، ۱۴۰۱

بعد اقتصادی

یکی دیگر از ابعاد مورد بررسی جهت سنجش کیفیت ذهنی زندگی، بعد اقتصادی با شش شاخص می‌باشد. نتایج حاصل از بررسی بعد اقتصادی نشان می‌دهد که رضایت از وضعیت اقتصادی خانوار، رضایت از میزان هزینه خانوار، رضایت از پس انداز خود، رضایت از آینده شغلی، رضایت از دارایی خانواده (ملک، اتومبیل، زمین و...) و رضایت از فاصله بین محل زندگی و اشتغال پایین‌تر از حد متوسط قرار دارند. در بین شاخص‌های بعد اقتصادی بیشترین رضایت مربوط به آینده شغلی و کمترین میزان رضایت از شاخص میزان پس انداز خود می‌باشد. به طور کلی رضایت از بعد اقتصادی کیفیت ذهنی زندگی در شهر بهارستان در سطح پایین‌تر از حد متوسط قرار دارد. جدول (۲).

جدول (۳): ارزیابی بعد اقتصادی کیفیت زندگی

مقدار آزمون = ۳									
فاصله اطمینان ۹۵ درصد	تفاوت میانگین		سطح معنی‌داری (sig)	درجه آزادی	مقدار t	انحراف معیار	میانگین		
	حد بالا	حد پایین							
	-۰/۸۵۴	-۱/۰۰	-۰/۹۲۹	۰/۰۰۰	۳۸۱	-۲۴/۴۲	۰/۷۴۲	۲/۰۷	بعد اقتصادی

مأخذ: اطلاعات مستخرج از پرسشنامه، ۱۴۰۱

بعد کالبدی

نتایج بررسی شاخص‌های بعد کالبدی کیفیت ذهنی زندگی در محدوده نشان داد که شاخص‌های دسترسی به امکانات بهداشتی، دسترسی به مراکز ورزشی، دسترسی به مراکز تفریحی و پارک‌ها، دسترسی به مراکز خرید، تعداد اتاق‌های مسکن به تعداد افراد خانوار در حد پایین و رضایت از شاخص‌های دسترسی به امکانات آموزشی و شرایط

^{۴۹} - با توجه به زیاد بودن تعداد شاخص‌های ابعاد مختلف کیفیت ذهنی زندگی مورد استفاده در این پژوهش، جهت کاستن از حجم مقاله از آوردن نتیجه آزمون t-test برای تمام شاخص‌ها در هر کدام از ابعاد خوداری شده و نتیجه آزمون در ابعاد مختلف در مقاله ذکر شده است.

فیزیکی مسکن در حد متوسطی قرار دارند. همانطور که در جدول (۳) مشاهده می‌شود به طور کلی در بعد کالبدی رضایت ساکنان شهر بهارستان در حد پایینی قرار دارد.

جدول (۴): ارزیابی بعد کالبدی کیفیت ذهنی زندگی

مقدار آزمون = ۳								
فاصله اطمینان ۹۵ درصد	تفاوت میانگین		سطح معنی‌داری (sig)	درجه آزادی	t مقدار	انحراف معیار	میانگین	بعد کالبدی
	حد بالا	حد پایین						
-۰/۳۹۴	-۰/۵۲۶	-۰/۴۶۰	۰/۰۰۱	۳۸۱	-۱۳/۷۱	۰/۶۵۵	۲/۵۳	

مأخذ: اطلاعات مستخرج از پرسشنامه، ۱۴۰۱

بعد زیست محیطی

ارزیابی شاخص‌های بعد زیست محیطی کیفیت زندگی نشان می‌دهد که رضایت از شاخص‌های پارک‌ها و فضای سبز شهر، کیفیت آب آشامیدنی در سطح شهر، میزان آلودگی‌های شهر (صوتی، هوا، بصری)، عملکرد شهرداری در جهت زیباسازی شهر، امکانات و تجهیزات پارک‌های شهر پایین‌تر از حد متوسط، رضایت از شاخص‌های نظم و نحوه جمع‌آوری زباله و وضعیت نظافت شهر در حد متوسط و رضایت از سیستم تخلیه فاضلاب در سطح شهر بالاتر از حد متوسط قرار دارند. به طور کلی رضایت از بعد زیست محیطی کیفیت زندگی در شهر بهارستان در سطح پایین‌تر از حد متوسط قرار دارد. جدول (۵).

جدول (۵): ارزیابی بعد زیست محیطی کیفیت زندگی

مقدار آزمون = ۳								
فاصله اطمینان ۹۵ درصد	تفاوت میانگین		سطح معنی‌داری (sig)	درجه آزادی	t مقدار	انحراف معیار	میانگین	بعد زیست محیطی
	حد بالا	حد پایین						
-۰/۲۰۳	-۰/۳۲۶	-۰/۲۶۴	۰/۰۰۰	۳۸۱	-۸/۴۵	۰/۶۱۱	۲/۷۳	

مأخذ: اطلاعات مستخرج از پرسشنامه، ۱۴۰۱

بعد حمل و نقل

بعد حمل و نقل شامل هفت شاخص می‌باشد. بر اساس نتایج بدست آمده رضایت از شاخص‌های سیستم حمل و نقل عمومی، کیفیت پیاده‌روها برای عبور و مرور معلولین و سالمندان، ایمنی معابر شهر هنگام عبور و مرور، هزینه‌های حمل و نقل عمومی در شهر، روشنایی خیابان‌ها در هنگام شب پایین‌تر از حد متوسط قرار دارد و رضایت از شاخص‌های پارکینگ و جای پارک در شهر و تراکم پیاده‌روها هنگام عبور و مرور در سطح متوسطی قرار دارد. بر اساس جدول (۶) رضایت از بعد حمل و نقل در شهر بهارستان در سطح پایینی قرار دارد.

بعد حمل و نقل کیفیت زندگی جدول (۶): ارزیابی

مقدار آزمون = ۳							
فاصله اطمینان ۹۵ درصد	تفاوت میانگین		سطح معنی داری (sig)	درجه آزادی	مقدار t	انحراف معیار	میانگین
	حد بالا	حد پایین					
-۰/۴۱۱	-۰/۵۶۰	-۰/۴۸۵	۰/۰۰۰	۳۸۱	-۱۲/۸۱	۰/۷۴۰	۲/۵۱

مأخذ: اطلاعات مستخرج از پرسشنامه، ۱۴۰۱

بعد جسمانی و روانی

در ارزیابی این بعد از کیفیت ذهنی زندگی هشت شاخص مبنای سنجش بوده است. بر اساس نتایج بدست آمده رضایت از شاخص‌های توانایی خود برای انجام فعالیت، میزان خواب، وضعیت سلامت، میزان توانایی تمرکز در امور مربوط به خود، میزان لذت از زندگی در حد متوسط و شاخص‌های نیاز به درمان طبی برای انجام فعالیت‌های خود، ممانعت دردهای جسمانی از انجام فعالیت‌های روزانه و میزان حالات دلتنگی، ناامیدی و افسردگی در سطح پایین‌تر از حد متوسط قرار گرفته‌اند. به طور کلی بررسی میانگین شاخص‌های بعد جسمانی و روانی کیفیت ذهنی زندگی نشان می‌دهد که رضایتمندی از این بعد در بین ساکنان شهر بهارستان در سطح متوسطی قرار دارد.

جدول (۷): ارزیابی شاخص‌های بعد جسمانی و روانی کیفیت زندگی

مقدار آزمون = ۳							
فاصله اطمینان ۹۵ درصد	تفاوت میانگین		سطح معنی داری (sig)	درجه آزادی	مقدار t	انحراف معیار	میانگین
	حد بالا	حد پایین					
۰/۱۱۸	-۰/۰۰۶	۰/۰۵۵	۰/۰۷۹	۳۸۱	۱/۷۶۰	۰/۶۱۸	۳/۰۵

مأخذ: اطلاعات مستخرج از پرسشنامه، ۱۴۰۱

نتایج بدست آمده از بررسی ابعاد مختلف کیفیت ذهنی زندگی در شهر بهارستان نشان می‌دهد که کیفیت ذهنی زندگی و رضایت شهروندان از ابعاد مختلف آن در محدوده در سطح پایینی قرار دارد. بنابراین فرضیه اول پژوهش مبنی بر پایین بودن کیفیت ذهنی زندگی و رضایت از معرف‌های ابعاد مختلف آن مورد تأیید قرار می‌گیرد.

میزان مشارکت شهروندان در امور شهری

جهت ارزیابی میزان مشارکت شهروندان در امور شهری از یازده گویه استفاده شد. همانگونه در جدول (۸) مشاهده می‌شود به جز دو شاخص رعایت قوانین در سطح شهر و توجه به قوانین در ساخت و سازها که در سطح متوسطی قرار دارند میانگین کل گویه‌های مشارکت پایین‌تر از سطح متوسط می‌باشند. میانگین کل گویه‌های مشارکت در امور شهری برابر با ۲/۶۱ بدست آمده است که نشانگر پایین بودن میزان مشارکت شهروندان در امور شهری است.

جدول (۸): میزان مشارکت شهروندان در امور شهری

مقدار آزمون = ۳									
فاصله اطمینان ۹۵ درصد	حد بالا	حد پایین	تفاوت میانگین	سطح معنی داری (sig)	درجه آزادی	مقدار t	انحراف معیار	میانگین	گویه‌های مشارکت
-۰/۲۲۶	-۰/۳۹۲	-۰/۳۰۹	۰/۰۰۰	۳۸۰	-۷/۳۱	۰/۸۲۶	۲/۶۹	کمک هزینه مستقیم به شهرداری	
-۰/۳۸۸	-۰/۵۹۸	-۰/۴۹۳	۰/۰۰۰	۳۸۰	-۹/۲۵	۱/۰۴	۲/۵۰	تأمین مالی هزینه انجام طرح‌های شهرداری	
-۰/۲۹۸	-۰/۴۹۹	-۰/۳۹۸	۰/۰۰۰	۳۸۰	-۷/۸۱	۰/۹۹۶	۲/۶۰	نظارت بر فعالیت‌های شهرداری	
-۰/۳۷۲	-۰/۵۶۷	-۰/۴۶۹	۰/۰۰۰	۳۸۰	-۹/۴۶	۰/۹۶۹	۲/۵۳	انتقاد از اجرای قوانین شهری	
-۰/۱۹۲	-۰/۴۰۵	-۰/۲۹۹	۰/۰۰۰	۳۸۰	-۵/۵۳	۱/۰۵	۲/۷۰	اطلاع رسانی مسائل و مشکلات شهر	
-۰/۳۳۴	-۰/۵۳۱	-۰/۴۳۳	۰/۰۰۰	۳۸۰	-۸/۶۴	۰/۹۷۸	۲/۵۶	انتقاد از عملکرد مسئولین شهری	
-۰/۱۷۹	-۰/۳۸۷	-۰/۲۸۳	۰/۰۰۰	۳۸۰	-۵/۳۴	۱/۰۳	۲/۷۱	بررسی و ارزیابی میزان خدمت رسانی از طرف مدیران شهری	
-۰/۲۱۰	-۰/۴۰۹	-۰/۳۰۹	۰/۰۰۰	۳۸۰	-۶/۱۳	۰/۹۸۶	۲/۶۹	ارائه پیشنهاد و نظرات به مدیران شهری	
۰/۱۰۹	-۰/۱۱۵	-۰/۰۰۲	۰/۹۶۳	۳۸۰	-۰/۰۴	۱/۱۱	۲/۹۹	توجه به قوانین در ساخت و سازها	
۰/۰۴۷	-۰/۱۹۴	-۰/۰۷۳	۰/۲۳۵	۳۸۰	-۱/۱۹	۱/۲۰	۲/۹۲	رعایت قوانین در سطح شهر	
-۰/۳۳۹	-۰/۴۳۸	-۰/۳۸۹	۰/۰۰۰	۳۸۰	-۱۵/۵۴	۰/۴۸۸	۲/۶۱	کل گویه‌های مشارکت	

مأخذ: اطلاعات مستخرج از پرسشنامه، ۱۴۰۱

رابطه بین ابعاد کیفیت ذهنی زندگی با مشارکت شهروندان در امور شهری

جهت بررسی رابطه بین ابعاد کیفیت ذهنی زندگی با همدیگر و با مشارکت شهروندان در امور شهری از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. همانطور که در جدول (۹) مشاهده می‌شود بین ابعاد مختلف زیست محیطی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، حمل و نقل و جسمانی و روانی کیفیت زندگی با همدیگر در شدت همبستگی‌های مختلف و در سطح آلفای ۰/۰۵ و ۰/۰۱ رابطه معناداری وجود دارد. یعنی با افزایش هر کدام از ابعاد کیفیت ذهنی زندگی سایر ابعاد نیز افزایش پیدا می‌کنند و برعکس. همچنین نتایج آزمون همبستگی پیرسون به منظور بررسی رابطه بین ابعاد مختلف کیفیت ذهنی زندگی با مشارکت شهروندان در امور شهری در جدول (۹) بیانگر این است که بین ابعاد کیفیت ذهنی زندگی و مشارکت شهروندان در امور شهری رابطه معنی‌داری وجود دارد. یعنی با بهبود و بالا رفتن شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی میزان مشارکت شهروندان افزایش می‌یابد و با بدتر شدن وضعیت شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی مشارکت شهروندان کاهش می‌یابد. بنابراین فرضیه دوم و سوم پژوهش نیز مورد تأیید قرار می‌گیرند.

جدول (۹): همبستگی بین متغیرهای پژوهش

متغیرها	زیست محیطی	اجتماعی	اقتصادی	کالبدی	حمل و نقل	جسمی و روانی	مشارکت
زیست محیطی	همبستگی پیرسون	۱					
	Sig						
اجتماعی	همبستگی پیرسون	**۰/۴۴۰	۱				
	Sig	۰/۰۰۰					
اقتصادی	همبستگی پیرسون	**۰/۲۷۵	**۰/۴۸۳	۱			
	Sig	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰				
کالبدی	همبستگی پیرسون	*۰/۶۳۶	**۰/۵۷۰	*۰/۴۹۹	۱		
	Sig	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰			
حمل و نقل	همبستگی پیرسون	*۰/۶۴۳	**۰/۴۶۳	**۰/۳۵۴	*۰/۶۲۵	۱	
	Sig	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۲	۰/۰۰۰		
جسمانی و روانی	همبستگی پیرسون	*۰/۲۴۲	*۰/۱۲۸	**۰/۲۳۵	*۰/۱۵۷	*۰/۳۰۱	۱
	Sig	۰/۰۲۲	۰/۰۱۳	۰/۰۰۱	۰/۰۰۲	۰/۰۳۰	
مشارکت	همبستگی پیرسون	**۰/۴۹۵	**۰/۴۶۵	**۰/۴۹۰	**۰/۵۹۵	*۰/۱۹۰	۱
	Sig	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	
<p style="text-align: center;">*$p < 0.05$ **$p < 0.01$</p>							

مأخذ: اطلاعات مستخرج از پرسشنامه، ۱۴۰۱

تاثیر ابعاد مختلف کیفیت ذهنی زندگی بر مشارکت شهروندان در امور شهری

جهت بررسی و سنجش تاثیر ابعاد مختلف کیفیت ذهنی زندگی بر مشارکت شهروندان در امور شهری از تحلیل رگرسیون چند متغیره استفاده شد. نتایج آماری جدول (۱۰) نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل بعد زیست محیطی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، حمل و نقل و جسمانی و روانی وارد معادله شده‌اند. بر اساس داده‌های جدول و با تکیه بر مقادیر R^2 می‌توان گفت که ۴۴ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرهای فوق به طور مستقیم تبیین می‌شود. پس می‌توان گفت که ۵۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرهای دیگری تبیین می‌شود که در این پژوهش مورد نظر نبوده‌اند. بر اساس ضرایب بتا بعد اقتصادی کیفیت ذهنی زندگی با ضریب بتای ۰/۲۲۱

بیشترین تاثیر را بر متغیر وابسته مشارکت شهروندان در امور شهری داشته است، بنابراین فرضیه چهارم پژوهش نیز تأیید می‌شود.

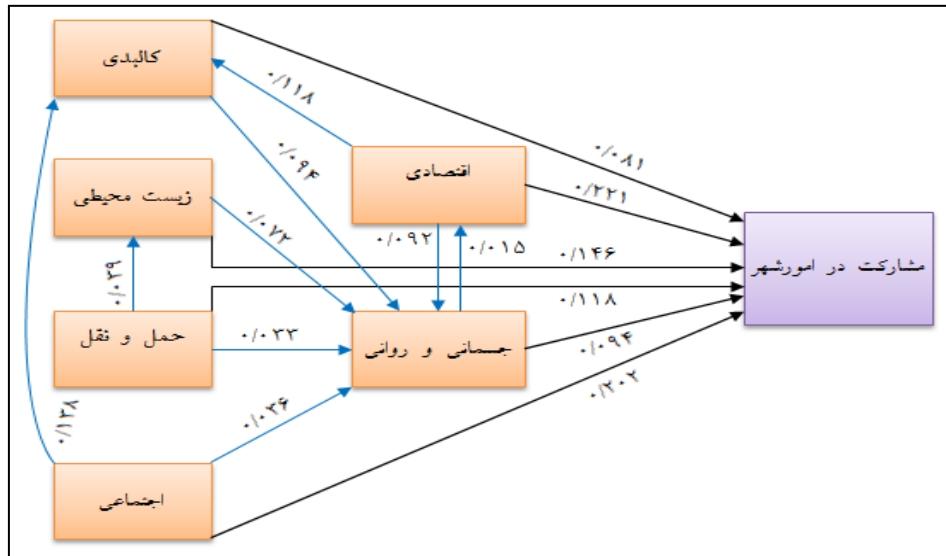
جدول (۱۰): متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون برای تبیین واریانس مشارکت شهروندان

Sig	t	ضریب استاندارد نشده		R ²	R	مدل
		Beta	B			
۰/۰۰۰	۴/۹۸۹		خطای معیار	۰/۱۶۶	۰/۸۲۸	مقدار ثابت
۰/۰۰۴	۲/۹۰۹	۰/۱۴۶		۰/۰۴۴	۰/۱۲۸	زیست‌محیطی
۰/۰۴۲	۱/۶۳۹	۰/۰۸۱		۰/۰۴۲	۰/۰۶۸	کالبدی
۰/۰۰۰	۴/۹۰۶	۰/۲۰۲		۰/۰۳۱	۰/۱۵۴	اجتماعی
۰/۰۰۰	۴/۰۰۲	۰/۲۲۱		۰/۰۴۵	۰/۱۷۹	اقتصادی
۰/۰۲۹	۲/۱۹۰	۰/۱۱۸		۰/۰۳۶	۰/۰۷۸	حمل و نقل
۰/۰۳۳	۲/۰۳۵	۰/۰۹۴		۰/۰۴۶	۰/۰۹۴	جسمانی و روانی

مأخذ: اطلاعات مستخرج از پرسشنامه، ۱۴۰۱

تحلیل مسیر ابعاد کیفیت ذهنی زندگی مؤثر بر مشارکت شهروندان در امور شهری

بررسی صرف و مجرد متغیرهای تاثیرگذار بر متغیر وابسته با توجه به بالا بودن حالت انتزاعی این نوع بررسی و نادیده‌انگاری عمدی بر عوامل دیگر، مشخصاً به تحلیل کامل و جامع نخواهد انجامید. بررسی فرضیه‌های تحقیق به تنهایی نمایشی کلی و مبهم از تأثیر و تأثر ارائه می‌دهند که به احتمال قوی اثرات همپوشانی و سلسله‌مراتب علی بین متغیرهای واسط را نشان نمی‌دهند. بنابراین بررسی هم زمان عوامل مختلف، با استفاده از تکنیک‌های مناسب به شناختی کامل و در سطح بالاتر منجر می‌شود (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱). تکنیک تحلیل مسیر از جمله تکنیک‌های چند متغیره می‌باشد که علاوه بر بررسی اثرات مستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، اثرات غیرمستقیم این متغیرها را نیز مدنظر قرار می‌دهد و روابط بین متغیرها را مطابق با واقعیت‌های موجود، در تحلیل وارد می‌کند (کلانتری، ۱۳۸۵: ۵۲). در این پژوهش نیز جهت آزمون برازندگی مدل تحقیق از تحلیل مسیر استفاده شد. نمودار تأثیرات علی مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته در پژوهش حاضر، مطابق شکل (۴) گشته است. همانگونه که در این الگو مشاهده می‌شود همه متغیرها اثرات مستقیم معنی‌داری بر مشارکت شهروندان در امور شهری دارند.

شکل (۴): تحلیل مسیر رابطه ابعاد ذهنی کیفیت زندگی با مشارکت شهروندان در امور شهری

جدول (۱۱): مجموع اثرات متغیرهای مستقل بر مشارکت شهروندان در امور شهری

رتبه	اثر کل	اثرات غیرمستقیم	اثرات مستقیم	متغیرهای مستقل
۳	۰/۱۵۳	۰/۰۷۲*۰/۰۹۴+۰/۰۷۲*۰/۰۱۵*۰/۲۲۱+۰/۰۷۲*۰/۰۱۵*۰/۱۱۸*۰/۰۸۱	۰/۱۴۶	زیست محیطی
۲	۰/۲۱۷	۰/۰۳۶*۰/۰۹۴+۰/۰۳۶*۰/۰۱۵*۰/۲۲۱+۰/۰۳۶*۰/۰۱۵*۰/۱۱۸*۰/۰۸۱+ ۰/۱۳۸*۰/۰۸۱+۰/۱۳۸*۰/۰۹۴*۰/۰۹۴+۰/۱۳۸*۰/۰۹۴*۰/۰۱۵*۰/۲۲۱	۰/۲۰۲	اجتماعی
۶	۰/۰۹۰	۰/۰۹۴*۰/۰۹۴+۰/۰۹۴*۰/۰۱۵*۰/۲۲۱	۰/۰۸۱	کالبدی
۱	۰/۲۳۹	۰/۰۹۲*۰/۰۹۴+۰/۱۱۸*۰/۰۸۱	۰/۲۲۱	اقتصادی
۴	۰/۱۲۷	۰/۰۳۳*۰/۰۹۴+۰/۰۳۳*۰/۰۱۵*۰/۲۲۱+۰/۰۳۳*۰/۰۱۵*۰/۱۱۸*۰/۰۸۱ +۰/۰۳۹*۰/۱۴۶+۰/۰۳۹*۰/۰۷۲*۰/۰۹۴+۰/۰۳۹*۰/۰۷۲*۰/۰۱۵*۰/۲۲۱ +۰/۰۳۹*۰/۰۷۲*۰/۰۱۵*۰/۱۱۸*۰/۰۸۱	۰/۱۱۸	حمل و نقل
۵	۰/۰۹۷	۰/۰۱۵*۰/۲۲۱+۰/۰۱۵*۰/۱۱۸*۰/۰۸۱	۰/۰۹۴	جسمانی و روانی

مأخذ: اطلاعات مستخرج از پرسشنامه، ۱۴۰۱

تحلیل مسیر تأثیرات متغیرهای مستقل و محاسبه نحوه و شدت تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم حاکی از آن است که در مجموع، بیشترین تغییرات متغیر وابسته بر اثر بعد اقتصادی مربوط می‌شود. برای محاسبه میزان تبیین تغییرات متغیر وابسته از ضریب تعیین استفاده شده است. همانطور که در نمودار مسیر مشخص است، مقدار تغییرات تبیین نشده توسط مدل برابر با ۰/۸ شده است که از فرمول زیر محاسبه شده است:

$$R^2=1-E^2 \Rightarrow$$

$$E^2=1-R^2 \Rightarrow E^2=1-0/92=0/8$$

بنابراین می‌توان گفت که مدل علی بدست آمده ۰/۸ از واریانس متغیر وابسته را تبیین نمی‌کند و ۰/۹۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته بر اثر ابعاد ذهنی کیفیت زندگی توسط مدل ارائه شده تبیین می‌گردد.

نتیجه‌گیری

امروزه کیفیت زندگی شهری یکی از کلیدی‌ترین مفاهیم برنامه‌ریزی شهری است. بر این اساس برنامه‌ریزان در تلاش برای نمایش سطوح کیفیت زندگی در سطوح مختلف جغرافیایی هستند؛ تا از این طریق بتوانند راهکارهای بهینه‌ای را برای بهبود کیفیت زندگی نواحی دارای وضعیت نامطلوب ارائه دهند. پژوهش حاضر در حیطه رویکرد عاملیت‌گرا با تأکید بر رویکرد مطلوبیت‌گرایی انجام شده است. این رویکرد فرایندی جامعی از نیازها و اولویت‌های زندگی در شهر، از دید افراد ساکن ارائه می‌کند و با شناسایی قلمروها و شاخص‌های مؤثر کیفیت زندگی، برنامه‌ریزان و متخصصان را در اتخاذ تصمیمات صحیح برای ارتقای کیفیت زندگی در محدوده مورد مطالعه یاری می‌رساند؛ بنابراین با بهره‌گیری از این رویکرد ساکنین محدوده، با نظرات خود در ارائه برنامه‌های آینده برای محل زندگی‌شان سهیم هستند، که این امر از کلیدی‌ترین نکات در امر توسعه می‌باشد.

هدف اصلی این پژوهش ارزیابی ابعاد مختلف کیفیت ذهنی زندگی و تأثیر آن بر مشارکت شهروندان در امور شهری در شهر جدید بهارستان بوده است. جهت رسیدن به هدف پژوهش، کیفیت ذهنی زندگی در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، حمل و نقل، کالبدی و جسمانی و روانی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که رضایت از بعد اجتماعی با میانگین $2/58$ و انحراف معیار $0/49$ پایین‌تر از حد متوسط قرار دارد و بیشترین ضعف در ارتباط با این مؤلفه در شهر بهارستان مربوط به موجودیت فضاهای مناسب جهت گفتگو و ملاقات و بهترین وضعیت مربوط به رضایت از امنیت موجود در شهر است. رضایت از بعد اقتصادی با میانگین $2/07$ و انحراف معیار $0/74$ پایین‌تر از حد متوسط قرار دارد و در ارتباط با این مؤلفه بهترین وضعیت مربوط به رضایت از آینده شغلی و بدترین وضعیت مربوط به رضایت از میزان پس انداز خود است. رضایت از بعد کالبدی با میانگین $2/53$ و انحراف معیار $0/65$ نیز پایین‌تر از حد متوسط قرار دارد.

در ارتباط با این مؤلفه بهترین وضعیت مربوط به رضایت از دسترسی به امکانات آموزشی و بدترین وضعیت مربوط به تعداد اتاق‌های مسکن به تعداد افراد خانوار می‌باشد. رضایت از بعد زیست‌محیطی با میانگین $2/73$ و انحراف معیار $0/63$ پایین‌تر از حد متوسط قرار دارد. در بعد زیست‌محیطی بیشترین ضعف مربوط به رضایت از امکانات و تجهیزات پارک‌های شهر و کمترین ضعف مربوط به رضایت از سیستم تخلیه فاضلاب در شهر است. رضایت از بعد حمل و نقل نیز با میانگین $2/51$ و انحراف معیار $0/74$ پایین‌تر از حد متوسط قرار دارد. در بعد حمل و نقل بیشترین رضایت از پارکینگ و جای پارک در شهر و کمترین رضایت از کیفیت پیاده‌روها برای عبور و مرور معلولین و سالمندان می‌باشد. رضایت بعد جسمانی و روانی کیفیت زندگی در شهر بهارستان در سطح متوسطی قرار دارد. بهترین وضعیت در این بعد مربوط رضایت از وضعیت سلامت و بدترین وضعیت مربوط به میزان لذت از زندگی است. به طور کلی نتایج بدست‌آمده از بررسی ابعاد مختلف کیفیت ذهنی زندگی نشان می‌دهد که شهر بهارستان از نظر شهروندان به لحاظ شاخص‌های مورد بررسی در وضعیت مطلوبی قرار ندارد. بررسی همبستگی بین ابعاد مختلف کیفیت زندگی با همدیگر و با مشارکت شهروندان در امور شهری نیز نشان داد که رابطه معنی‌داری بین ابعاد مختلف کیفیت ذهنی زندگی با همدیگر و با مشارکت شهروندان در امور شهری وجود دارد. سنجش اثرات مستقیم

و غیرمستقیم ابعاد مختلف کیفیت ذهنی زندگی بر مشارکت شهروندان در امور شهری با استفاده از تحلیل مسیر نیز نشان داد که به ترتیب ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، حمل و نقل، جسمانی و روانی و کالبدی بیشترین تأثیر را بر مشارکت شهروندان در امور شهری در شهر بهارستان دارند.

پیشنهادها

- استفاده از نظر شهروندان در طرح‌ها و برنامه‌های شهری و پرداختن به امور عام‌المنفعه‌ای که مورد علاقه مردم باشد.

- افزایش سطوح فضاهای عمومی باز از جمله فضای سبز در سطح محلات شهر با هدف ارتقاء استانداردهای گذران اوقات فراغت.

- برنامه‌ریزی در جهت افزایش تعاملات اجتماعی

- اتخاذ راهکارهایی به منظور بالابردن حس تعلق نسبت به محل زندگی در ساکنان شهر

- بهبود دسترسی شهروندان به خدمات در سطح محلات شهر

- حمایت و تشویق از میزان مشارکت سامانمند ساکنین جهت ارتقای کیفیت زندگی در شهر

- واگذاری مسئولیت‌های مختلف به ساکنین محلات شهر جهت افزایش مسئولیت‌پذیری ساکنین به تبع آن افزایش مشارکت شهروندان در امور شهری

منابع

- ادیبی، م. کشاورز، ز. قنبری، م. (۱۴۰۱). بررسی شاخص‌های کیفیت زندگی در نواحی روستایی؛ مطالعه موردی: دهستان‌های بخش مرکزی شهرستان اردستان، استان اصفهان، فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری منطقه‌ای، سال ششم، شماره ۲۲، صص ۱۸۲-۱۶۳.
- آمارنامه شهر اصفهان، ۱۳۹۰.
- جاجرمی، ک. کله، ا. (۱۳۸۵). سنجش وضعیت شاخص‌های کیفیت زندگی در شهر از نظر شهروندان مطالعه موردی: گنبد قابوس، فصلنامه جغرافیا و توسعه، دوره چهارم، شماره ۶، صص ۱۸-۵.
- حسین عبادی، س. روستایی، ش. پاپنگ غروی، م. (۱۴۰۱). سنجش کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی (نمونه مطالعاتی: محدوده شرق کال عیدگاه سبزوار)، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال ششم، شماره ۳، صص ۲۱۵-۱۹۹.
- خادم الحسینی، ا. منصوریان، ح. ستاری، م. (۱۳۸۹). سنجش کیفیت ذهنی زندگی در نواحی شهری (مطالعه موردی: شهر نورآباد، استان لرستان)، فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، سال اول، شماره ۳، صص ۸۸-۱۱۰.
- خواجه شاهکوهی، ع. مهدوی، ش. سوری، ف. صمدی، ر. (۱۳۹۱). ارزیابی و سنجش شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی شهری؛ مطالعه موردی: شهر کاشان، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۳۰، صص ۲۹۶-۲۸۵.
- رضوانی، محمد رضا، متکان، علی اکبر، منصوریان، حسین، سناری، حسین (پاییز ۱۳۸۸): توسعه و سنجش شاخص کیفیت زندگی شهری (نمونه موردی نورآباد، لرستان)، مطالعات پژوهشی شهری و منطقه‌ای، سال اول، شماره دوم.
- رهنمایی، م. فرجی ملایی، ا. حاتمی‌نژاد، ح. عظیمی، آ. (۱۳۹۱). تحلیلی بر مفهوم کیفیت زندگی شهری در شهر بابلسر، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۵، صص ۷۶-۴۹.
- سرایی، م. علیان، م. خاوریان، ا. (۱۳۹۲). مقایسه تطبیقی کیفیت زندگی در بافت قدیم و جدید شهر یزد (مورد مطالعه: محله شش بادگیری و شهرک دانشگاه)، فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال سوم، شماره ۱۲، صص ۱۴۷-۱۲۹.
- سلمانی، ح. تقوایی، ع. رفیعیان، م. (۱۳۹۱). سنجش کیفیت زندگی در محیط سکونتی فرسوده و بصری سازی آن مورد شناسی: محله هاشمی در منطقه ده تهران، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۴، صص ۱۰۵-۸۹.
- سلیمانی، م. منصوریان، ح. براتی، ز. (۱۳۹۲). سنجش کیفیت زندگی در محله‌های در حال گذار شهری (مورد مطالعه: محله دروازه شمیران از منطقه ۱۲ شهر تهران)، فصلنامه جغرافیا، سال یازدهم، شماره ۳۸، صص ۷۵-۵۱.
- شاه حسینی، پ. توکلی، ه. (۱۳۹۲). تحلیل شاخص‌های کیفیت زندگی شهری مورد مطالعه: محله وردآورد منطقه ۲۱ شهر تهران، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۲۴، صص ۱۴۴-۱۲۷.
- شاهرخی ساردو، ص. نوری پور، م. (۱۴۰۱). رتبه بندی مراکز دهستان‌های شهرستان جیرفت به لحاظ شاخص‌های کیفیت زندگی با استفاده از مدل تاپسیس، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال سوم، شماره ۶، صص ۱۰۲-۸۹.
- صیدایی، س. کاظمی، ح. (۱۳۸۹). مکانیابی نوشهرها در ایران با تأکید بر بهارستان، مجله سپهر، دوره نوزدهم، شماره ۷۳، صص ۱۲۰-۱۰۷.
- قالیباف، م. روستایی، م. رمضان زاده، م. طاهری، م. (۱۳۹۰). ارزیابی کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی: محله یافت آباد)، فصلنامه جغرافیا، سال نهم، شماره ۳۱، صص ۵۳-۳۳.
- قدمی، م. معتمد، س. (۱۳۹۲). بررسی کیفیت زندگی در شهرهای کوچک با تأکید بر بعد سلامت فردی و اجتماعی (مطالعه موردی: شهر نور، استان مازندران)، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال بیست و چهار، شماره ۴۹، صص ۵۰-۳۳.
- قربانی، ز. خاکپور، ب. مافی، ع. (۱۳۹۲). تحلیلی توزیع فضایی کیفیت زندگی در محله‌های شهر چالوس، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال چهارم، شماره ۱۳، صص ۱۸-۱.

- گودرزی، م. تقوایی، م. زندگی آبادی، ع. (۱۳۹۲). بررسی و ارزیابی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری پزشکی در کلان شهر شیراز، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، سال هشتم، شماره ۲۳، صص ۵۲-۳۸.
- لطفی، ص. (۱۳۸۸). مفهوم کیفیت زندگی شهری، ابعاد و سنجش آن در برنامه ریزی شهری، فصلنامه جغرافیای انسانی، سال اول، شماره ۴، صص ۸۰-۶۵.
- مرصوصی، ن. لاجوردی، ع. (۱۴۰۱). مطالعه تطبیقی کیفیت زندگی در ایران، فصلنامه پژوهش های اقتصادی، سال چهاردهم، شماره ۲، صص ۱۴۲-۱۲۶.
- مهدی زاده، ج. (۱۳۸۵). برنامه ریزی راهبردی توسعه شهری (تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران)، تهران، نشر پیام سیما.
- موسوی، م، باقری کشکولی، ع. (۱۳۹۱). ارزیابی توزیع فضایی کیفیت زندگی در محلات شهر سردشت. فصلنامه علمی و پژوهشی پژوهش و برنامه ریزی شهری، ۳(۹)، ۹۵-۱۱۶.
- کلاتری، خ. (۱۳۸۵). پردازش و تحلیل داده ها در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی، تهران، انتشارات شریف.
- Ashton, J. (1988). Healthy ceities, Conceptand vision, University of Liverpool, Liverpool, UK.
- B.M, Govindaraju (2012). Quality of Life of Slum Women: A Case Study of Mangalore City, Journal of Economics and Sustainable Development. Vol.3, No.1,
- Cramer, V., Seven, T., Einar, K. (2004). Quality of life in a city, the effect of population density, Social Indicators Research 69.
- Das, D. (2008). Urban Quality of life: A case study of Guwahati. Social Indicators Research, 88.
- Haall, P. (2002). Reoginal and city programming, translated by Jalal Tabrizi, first published, city programming and processing publication, Tehran.
- Kamp, I., K, Van, Leidelmeijer, K., Marsman, G. and de Hollander, A.(2003). Urban environmental quality and human well-being: Towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study, Landscape and Urban Planning, NO. 65(1-2).
- Li, G. and Weng, Q.(2007). Measuring the quality of life in city of Indianapolis by integration of remote sensing and census data, International Journal of Remote Sensing, NO. 28(2).
- Robert W.(2003). Understanding environmental quality through quality of life studies: the 2001 DAS and its use of subjective and objective indicators, Landscape and Urban Planning 65 (2003) 73-83;
- Megone. C. (1990). The quality of life: Starting from Aristotle. In: Baldwin, S., Godfrey, C., Propper, C. (Eds.), Quality of Life: Perspectives and Policies. Biddles, London, pp: 28-41.
- Oktay, D. Ahmet, R. (2010). Measuring the Quality of Urban Life and Neighbourhood Satisfaction: Findings from Gazimagusa (Famagusta) Area Study, International Journal of Social Science and Hunanity Studies, Vol 2, No 2.
- Oktay, D.(2010). Measuring The Quality Of Urban Life And Neighbourhood Satisfaction: Findings From Gazimagusa (Famagusta) Area Study, International Journal Of Social Sciences And Humanity Studies, Vol 2, No 2, 2010 ISSN: 1309-8063 (Online).
- Pacione, M. (2003). Urban environmental quality and human wellbeing-a social geographical perspective, Landscape and Urban Planning30-19 , 65.
- Robalino, J. R, M. Luis, H. Host, I.(2008). Quality of Life in Urban Neighborhoods in Costa Rica, Environment for Development Initiative Costa Rica at CATIE.
- Seik, F . (2000). Subjective assessment of urban quality of life in Singapore (1997-1998), Habitat International 24, pp: 31-49.
- Thumboo, J. Kok,Y. David, M, Chang-Heok Soh, Keng-Hong Leong, Pao-Hsii Feng, Szu-tien Thio, Mee-Leng Boey. (2003). Quality of life in an urban Asian population:the impact of ethnicity and socio-economic status, Social Science & Medicine, 56, pp:1761-1772.
- Yung-Jaan, L.(2008). Subjective quality of life measurement in Taipei, Building and Environment, 43, pp: 1205-1215.

جغرافیا و برنامه‌ریزی فضایی، سال نهم، شماره بیست و یکم، تابستان ۱۴۰۲

وصول مقاله: ۱۴۰۲/۰۲/۰۵

تایید نهایی: ۱۴۰۲/۰۲/۳۱

صفحات: ۷۶-۵۶

شناسایی معیارهای موثر بر مکان‌یابی پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران (نمونه

موردی: منطقه ۳ شهرداری شیراز)

طهران صادقی پور، کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

Tarlans071@gmail.com

چکیده

برنامه‌ریزی شهری در کشورهای جهان سوم به ارائه راهبرد و سیاست‌گذاری محدود شده و اغلب فاقد نمود اجرایی می‌باشد. عدم آمادگی در راستای مواجهه و رویارویی با بحران منجر به افزایش تلفات انسانی و مادی و زمان بر شدن فرآیند بازگشت جوامع انسانی به شرایط پیش از وقوع بحران خواهد شد. با توجه به این که از اصلی‌ترین نیازهای فرد آسیب دیده ناشی از بحران، مراجعه به یک سرپناه و دریافت خدمات اولیه در ساعات ابتدایی وقوع بحران می‌باشد، پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران، می‌توانند در راستای امداد رسانی به بازماندگان موثر واقع گردند. با توجه به عنوان پژوهش، این مطالعه به شناسایی و استخراج معیارهای موثر بر مکان‌یابی پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران در منطقه ۳ شهرداری شیراز پرداخته است. این پژوهش در چارچوب روش تحقیق توصیفی - تحلیلی قرار دارد و به منظور جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است. در این پژوهش با استفاده از مبانی نظری و ادبیات پژوهش و همچنین تجارب داخلی و خارجی در امر مکان‌یابی پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران و یا اسکان‌های موقت، به روش فراترکیب، ۱۱ مولفه که شامل تراکم جمعیتی، میزان ارزش زمین، نوع کاربری، کیفیت ابنیه، همجواری، تراکم ساختمانی، چندمنظوره بودن کاربری، فاصله از کاربری‌های خطرناک، میزان دسترسی به فضاهای باز، دسترسی پذیری سایت و کارایی زیرساخت‌های مرتبط با حمل‌ونقل شهری در قالب ۳ معیار اصلی، که شامل خصوصیات جمعیتی و اقتصادی، خصوصیات کالبدی و عملکردی و حمل‌ونقل، دسترسی پذیری و زیرساخت‌های شهری مورد بررسی قرار گرفته است. در ادامه این فرآیند نظرات خبرگان پیرامون مولفه‌ها توسط پرسشنامه‌ی طراحی شده، اخذ و مولفه‌ها با استفاده از روش ANP، وزن دهی گردیده‌اند. وزن دهی مولفه‌ها و معیارها، به عنوان شروع فرآیند مکان‌یابی، از اهمیت بسیاری برخوردار می‌باشد.

واژگان کلیدی: مکان‌یابی پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران، پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران، مدیریت بحران، منطقه ۳ شهرداری

شیراز

مقدمه

زندگی انسانی از ابتدای خلقت تاکنون با انواع گوناگون بلایا اعم از طبیعی و غیر طبیعی همراه بوده و خطرات ناشی از آن به شدت شرایط زیست و سکونت انسان را تحت تاثیر خود قرار داده است. علیرغم پیشرفت های فراوان در زمینه تکنولوژی و دستیابی به ناممکن ها، هنوز انسان در برابر حوادث ناگهانی همچون زلزله، سیل، خشکسالی ناتوان است و گاه و بی گاه در معرض تلفات و خسارت های مالی بسیاری قرار می گیرد.

همان طور که آمارها نشان می دهد از ۴۰ بلای طبیعی که در جهان رخ می دهد ۳۱ مورد آن در ایران به وقوع می پیوندد. وجود چنین بلایای طبیعی در کشور باعث شده که ایران جز ۱۰ کشور نخست جهان در زمینه بلاخیزی باشد (مرکز مطالعات مقابله با سوانح طبیعی ایران: ۱۳۷۲: ۴).

برنامه ریزی شهری در اکثر شهرهای کشورهای جهان سوم با نوعی روزمرگی همراه با عدم آمادگی برای رویارویی با حوادث آینده مواجه بوده و حوادث طبیعی ناگوار پیش از آنکه تدبیری برای مقابله با آنها و کاهش اثرات احتمالی بر محیط و انسان اندیشیده شود، به ناگهان همه را غافلگیر می کند (Smith, 1996).

با توجه به اینکه اصلی ترین نیاز آسیب دیدگان ناشی از مخاطرات داشتن یک سرپناه می باشد و نمی توان بعد از وقوع حادثه، مکان های مناسب برای آسیب دیدگان را تهیه دید، باید قبل از وقوع چنین بحران هایی، مکان های مناسب از نظر دسترسی به کاربری ها و امکانات کالبدی، داشتن امنیت، دوری از مناطق مخاطره خیز و غیره را برای آسیب دیدگان فراهم کرد (شجاع عراقی و همکاران، ۱۳۹۰ : ۴۰-۶۱). معمولا در ایران مکان گزینی برای اسکان موقت آسیب دیدگان به صورت تجربی پس از بروز سانحه و بدون در نظر گرفتن استانداردهای لازم توسط سازمان های امداد رسانی صورت می پذیرد. بدیهی است عدم رعایت مکان گزینی صحیح ممکن است فاجعه دیگری حتی به مراتب وخیم تر از سانحه اولیه به دنبال داشته باشد (گیوه چی و همکاران، ۱۳۹۲ : ۱۰۱-۱۱۸). که البته تنها با ایجاد و یا افزایش تعداد این مراکز نمی توان به اهداف مدیریت بحران دست یافت (post-disaster recovery planning forum: HOW TO GUID, 2007).

محققان توانسته اند ثابت کنند که برای جوامعی که گام هایی در جهت برنامه ریزی پیش از فاجعه برمی دارند، مزایایی وجود دارد. برنامه ریزی قبل از وقوع فاجعه می تواند احتمال خسارات جانی، مالی و اقتصادی ناشی از حوادث را کاهش دهد. تحقیقات اخیر از این ایده حمایت می کند که اجرای یک رویکرد جامع تر قبل از فاجعه در درازمدت مقرون به صرفه تر از جبران خسارات بعد از بحران می باشد. هر ۱ دلاری که برای کاهش خطر خرج می شود، ۴ دلار در هزینه های پاسخ و بازیابی جامعه صرفه جویی می کند. برای اینکه برنامه ریزی قبل از فاجعه موثر باشد باید در فرآیند تصمیم گیری محلی نهادینه شود. جوامع باید جامع تر در مورد چگونگی آماده سازی، واکنش و بازیابی از بلایا بیان دیشند (همان).

بیان مساله

خطر در مناطق شهری ترکیبی از دو عامل است که عبارت‌اند از نخست، مکان شهر و قرار گرفتن آن در معرض خطرات و دوم، افزایش آسیب‌پذیری به علت حکومت محلی ضعیف، تخریب محیط زیست و استفاده بیش از کثش منابع (UNDP، ۲۰۱۰). شهرها با توجه به ماهیت پویا و پیچیده خود از یک طرف و مقیاس بزرگتر خود نسبت سایر سکونتگاه‌های انسانی، همواره با بحران‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، طبیعی و غیره روبرو بوده‌اند. بر این اساس، شکل‌گیری بحران به معنای درجه‌ای از تهدید نسبت به جان مردم، سلامتی آن‌ها و امکانات زندگی آن‌هاست (ووا، ۲۰۰۰، ۲۴).

منطقه ۳ یکی از مناطق ۱۱ گانه شهرداری شیراز است که در شمال شهر شیراز قرار گرفته‌است. این منطقه متشکل از ۸ محله می‌باشد. و حدود ۹ درصد از جمعیت شهر شیراز را به خود اختصاص داده‌است. وسعت منطقه حدود ۱۵۸۹ هکتار است که ۷٪ مساحت کل شهر را شامل می‌شود. این منطقه از شمال به کوه‌های ریاستی، الله اکبر، دروازه قرآن و باباکوهی و از غرب از تقاطع فردوسی باغ حر تا چهارراه باغ تخت و امتداد از مرکز پیاده تا دامنه کوه از جنوب از تقاطع فردوسی باغ حر و در امتداد خیابان تختی و مدرس تا پل غدیر و از شرق به بلوار سرداران از پل غدیر تا دامنه کوه منتهی می‌شود. در محدوده منطقه ۳ اماکن تاریخی و فرهنگی متعدد و زیادی به چشم می‌خورد (طرح تفصیلی شهر شیراز، منطقه ۳، ۱۳۹۳).

با در نظر گرفتن جاذبه‌های گردشگری متعدد موجود و ایفای نقش ورودی شهر شیراز توسط این منطقه، تقریباً در تمام ساعات شبانه روز، محدوده مورد مطالعه مملو از ساکنین و افراد بومی و یا گردشگران و مسافران می‌باشد و این مهم، اهمیت بازننگری و تدوین چارچوب‌ها و ضوابط متناسب از در زمینه تاب‌آوری و کارایی ابزارهای مدیریت بحران را دو چندان می‌سازد. همچنین با توجه به پیشینه آسیب‌پذیری این ناحیه شهری بدلیل وقوع سیل در تاریخ ۵ فروردین ۱۳۹۸، و خسارات برجای مانده از این بحران، لازم است تدابیر لازم در خصوص مکان‌یابی پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران در این منطقه اتخاذ شود که شالوده‌ی این مهم، شناسایی معیارهای موثر بر مکان‌یابی این پایگاه‌ها خواهد بود.

در ادامه به ارائه پیشینه پژوهش‌های صورت گرفته داخلی و خارجی پرداخته خواهد شد.

جدول شماره ۱: پیشینه پژوهش

ردیف	عنوان / سال	محقق	روش تحقیق	نتیجه حاصل از پژوهش
۱	مکان یابی بهینه محل اسکان موقت پس از زلزله (مطالعه موردی: شهر مهاباد) / ۱۳۹۶	هادی بهادری و همکاران	کاربردی توصیفی - تحلیلی	شاخص‌های دسترسی به تاسیسات حیاتی و دوری از تاسیسات خطرزا معیارهای با اهمیتی در راستای مکان یابی بهینه اسکان موقت آسیب دیدگان می‌باشد.
۲	ساماندهی توزیع فضایی (کالبدی) مراکز اسکان موقت در مدیریت بحران (مطالعه موردی: منطقه ۷ تهران) / ۱۳۹۶	سید علی علوی و همکاران	کاربردی توصیفی - تحلیلی	این پژوهش به طبقه بندی محدوده‌های مکانی موجود در سطح شهر جهت ایجاد مراکز اسکان موقت در طیف‌های گوناگون پرداخته است.
۳	مکان یابی سایت اسکان موقت در برابر زلزله در شهرها (مطالعه موردی: شهر زاهدان) / ۱۳۹۶	خدیجه نارویی، اسماعیل آقایی زاده	کاربردی توصیفی - تحلیلی	بخش‌هایی با اولویت بالاتر به منظور مکان یابی سایت اسکان موقت توسط پژوهشگر مشخص گردیده است.
۴	مکان یابی مراکز اسکان موقت پس از زلزله با استفاده از GIS (نمونه موردی: شهرستان خوی) / ۱۳۹۷	علی اکبر تقیلو و همکاران	کاربردی توصیفی - تحلیلی	معیارهای دسترسی و خصوصیات مکانی در میان سایر معیارها در مکان یابی مناطق مناسب اسکان از اهمیت بیشتری برخوردارند.
۵	جانمایی پایگاه‌های پشتیبانی مدیریت بحران با استفاده از تکنیک AHP و GIS (نمونه موردی: شهر بابک) / ۱۳۹۷	محمد رحیمی، نوشین افشاری پور	کاربردی توصیفی - تحلیلی - تجربی	نقشه پیشنهادی جانمایی پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران شهر و کاربری‌های ضروری مجاور آن توسط مقاله ارائه گردیده است.
۶	مکان یابی بهینه برای کاهش آسیب پذیری شهری بعد از زلزله (مطالعه موردی: شهر بجنورد) / ۱۳۹۷	ثنا رحمانی و همکاران	کاربردی توصیفی - تحلیلی	این پژوهش به شناسایی مستعدترین و بهترین گزینه برای مکان‌گزینی اسکان موقت زلزله زدگان و همچنین پهنه‌های خطر پرداخته است.
۷	بررسی مکان‌گزینی پایگاه‌های مدیریت بحران (نمونه موردی: منطقه ۱۱ شهرداری تهران) / ۱۳۹۷	محمد رضا زند مقدم	کاربردی توصیفی - تحلیلی	پنج سایت در راستای استقرار پایگاه‌های مدیریت بحران در منطقه معرفی و انتخاب شده است.
۸	مکان یابی پایگاه‌های مدیریت بحران در بافت‌های تاریخی شهری (نمونه موردی: بافت تاریخی شهر شیراز) / ۱۳۹۷	علی رضا صادقی و همکاران	کاربردی توصیفی - تحلیلی	مطلوبیت کالبدی، دسترسی پذیری، همجواری با کاربری‌های سازگار و عدم همجواری با کاربری‌های ناسازگار به عنوان عوامل موثر در مکان یابی پایگاه‌های مدیریت بحران شناخته شده‌اند.
۹	مکان یابی محل اسکان موقت بعد از	صالح نوش زاده	کاربردی	یک قطعه زمین به عنوان مکان مناسب

بحران زلزله GIS و مدل فازی (مطالعه موردی: شهر بم) ۱۳۹۸/	برزگری، الهام اسمعیلی کرمانی	توصیفی - تحلیلی	جهت استقرار جمعیت شهر بم در زمان بحران پیشنهاد گردیده است.
۱۰	تعیین مکان‌های بهینه احداث پایگاه‌های چند منظوره مدیریت بحران در مناطق با خطر زلزله بالا (شمال تبریز) ۱۳۹۸/	مجید رضایی بنفشه و همکاران	کاربرد توصیفی - تحلیلی
۱۱	تحلیل فضایی کاربری‌های چند منظوره شهری با تلفیق GIS و MCDM (نمونه موردی: پناه گاه‌های اضطراری شهر سراوان) ۱۳۹۹	کاظم برهانی و همکاران	کاربرد توصیفی - تحلیلی
۱۲	Integration and Collective Action: Studies of Urban Planning and Recovery After Disasters/2017 (ادغام و اقدام جمعی: مطالعات برنامه ریزی شهری و بازیابی پس از حوادث)	Alan March/ Maria Kornakova	به منظور به حداقل رساندن ناهماهنگی سیستم مدیریت در زمینه بحران، اقدامات طولانی مدت، مستمر و برنامه ریزی شده ضروریست.
۱۳	Urban Planning and Recovery Governance/2017 (حاکمیت برنامه ریزی شهری و بازیابی)	Alan March/ Maria Kornakova	جامعیت اقدامات بازیابی پس از بحران و اجتناب از خطی نگری مدیریت بحران
۱۴	Urban Planning for disaster recovery/2017 (برنامه ریزی شهری برای بازیابی پس از بحران)	Alan march/ maria kornakova	این کتاب به ارائه راهکارها و فرآیندهایی در خصوص بازیابی پس از فاجعه در فصول مختلف پرداخته است. همچنین به ارائه چند نمونه موفق در زمینه بازیابی پس از بحران در جهان، سعی به ارائه مبانی نظری جامعی در این زمینه داشته است.
۱۵	Integration of disaster management strategies with planning and designing public open spaces/2018 (ادغام استراتژی‌های مدیریت بحران با برنامه ریزی و طراحی فضاهای باز عمومی)	R.R.J.C Jayakody	این پژوهش پنج رویکرد اصلی برای ادغام استراتژی‌های مدیریت بلایا در برنامه ریزی و طراحی فضای باز عمومی ارائه می‌دهد.
۱۶	Learning from Japan for Possible Improvement in Existing Disaster Risk Management System of Nepal/2019 (تجربه ژاپن برای بهبود احتمالی در	Ganesh Kumar Jimee et al.	بازیابی و بازسازی پس از وقوع بلایا فقط برای توسعه منطقه مانند گذشته نیست، بلکه باید به عنوان فرصتی برای توسعه

سیستم مدیریت خطر بلایای موجود در (نپال)			بهبتر از گذشته در نظر گرفته شود ، که بازسازی بهتر نامیده می شود.
Estimating the needs for temporary accommodation units to improve pre-disaster urban planning in seismic risk cities/2020 (برآورد نیاز واحدهای اقامتی موقت برای بهبود برنامه ریزی شهری پیش از وقوع بلایا در شهرهای لرزه خیز)	Daniel F'elix et al.	Practical Descriptive-analytical	مقاله ابزاری برای برآورد نیازهای واحدهای اسکان موقت (TETAN) را با هدف پیش بینی ضرورتها از نظر فضا و منابع برای تامین واحدهای موقت پس از سناریوهای فرضی آسیب و تخریب ناشی از زلزله را مورد بررسی قرار می دهد.
Building urban and infrastructure resilience through connectivity: An institutional perspective on disaster risk management in Christchurch, New Zealand/2020 (ایجاد انعطاف پذیری شهری و زیرساختی از طریق اتصال: دیدگاه نهادی در مدیریت خطر بلایا در کرایست چرچ ، نیوزلند)	Andreas Huck et al.	Practical Descriptive-analytical	اثربخشی اشکال مختلف ارتباط نهادی به شرایط حاکم بستگی دارد. بنابراین ، اشکال خاص اتصال باید به صورت موردی در اولویت قرار گیرد.
Quantitative Modeling of Residential Building Disaster Recovery and Effects of Pre And Post-event Policies/2021 (مدلسازی کمی بازیابی بلایای ساختمانهای مسکونی و تأثیر سیاستهای قبل و بعد از رویداد)	Wanting (Lisa) Wang, John W van de Lindt	Practical Descriptive-analytical	بررسی سیاستهای مورد اتخاذ در راستای مقابله با بحران ها

منبع: نگارنده

مبانی نظری

بحران

با تغییرات گسترده و عمده انسانها و روند رو به رشد شهرنشینی، تغییرات اقلیمی و یا جنگ بر سر تصرف اراضی میان دولت مردان، نمود و مفهوم بحران وارد مرحله جدیدی شده است. بنابراین شهرها باید آماده باشند و به روشی سازگار به رویدادهای غیرمنتظره و غیر قابل پیش بینی پاسخ دهند. عدم قطعیت محصول رخدادهای غیرمنتظره و غیرقابل پیش بینی است که ممکن است تأثیر مستقیمی بر شهرها داشته باشد. این رویدادها شامل انواع بلایای طبیعی و انسانی، بحرانها و سایر تغییرات اقتصادی-اجتماعی و زیست محیطی می شود (Elwewa, 2019).

UNISDR بحران را این گونه تعریف می کند: «اختلال جدی در عملکرد یک جامعه در هر مقیاسی به دلیل رویدادهای خطرناک و یا قرار گرفتن در معرض بحران، که منجر به یک یا چند مورد از موارد زیر می شود: آسیبهای انسانی، آسیبهای مادی، آسیبهای اقتصادی و اثرات زیست محیطی» (UNISDR, 2017).

مدیریت بحران

مدیریت بحران، رویکردی در راستای کنترل پیامدهای ناشی از بلایا و حفاظت از شهر و شهروندان در برابر مخاطرات می‌باشد.

ستاد مدیریت بحران سازمان ملل متحد (UNISDR) بیان می‌کند که اصطلاح مدیریت بحران شامل فعالیت چندین سازمان است که به برنامه‌ریزی و اقداماتی برای آماده‌سازی، واکنش و بازیابی از بحران می‌پردازد (همان).

مراحل پاسخگویی و واکنش به بلایا و بحران معمولاً به مراحل زیر تقسیم می‌شوند:

- آمادگی قبل از فاجعه
- واکنش اضطراری
- مرحله بهبودی پس از بحران
- ارائه راهکارها و راه حل‌های پاسخده (UN-HABITAT, 2010).

آمادگی در برابر بحران

همواره، جوامعی که ضمن شناسایی پتانسیل‌های شهری در ابعاد گوناگون و همچنین، فراهم سازی امکانات در راستای مواجهه با بحران و آشنایی با پیامدهای آن و سناریو سازی شرایط پس از بحران، به خوبی عمل کرده اند، پس از بحران با آسیب‌های جبران ناپذیر کمتری روبرو شده اند.

آمادگی در برابر بحران اساساً دارای سه عنصر اصلی است:

۱. پیش‌بینی رویدادها و اطلاع رسانی،
۲. انجام اقدامات پیشگیرانه در پاسخ به هشدارها.
۳. بهبود واکنش از طریق سازماندهی و تقویت ظرفیت سیستمی شهرها در راستای ارائه به موقع و موثر امداد و نجات.

بنابراین آمادگی در برابر بحران دو هدف اصلی دارد:

- کمک به مردم برای اجتناب از تهدیدات قریب الوقوع بلایا،
 - چیدمان برنامه‌ها و منابع برای اطمینان از کمک رسانی به افراد آسیب دیده.
- در رویکرد آمادگی در برابر بحران، فرض بر این است که برخی از افراد و منابع علی‌رغم اقدامات پیشگیری کننده، در برابر بحران آسیب‌پذیر باقی می‌مانند و سازمان‌ها و نهادهای ذی ربط می‌بایست با تأثیر ناشی از بحران مقابله کنند (Twigg, 2004).

به طور کلی برنامه‌ریزی در راستای مواجهه با بحران به دو دسته از اقدامات طبقه‌بندی می‌شود:

- ۱- برنامه‌ریزی و اقدامات پیش از سانحه: مجموعه اقداماتی که قبل از وقوع سانحه با هدف آماده‌سازی دستگاه‌های ذی ربط و جوامع انسانی انجام می‌شود.

۲- برنامه‌ریزی در راستای بازسازی و بازتوانی پس از سانحه (که پژوهش پیش رو بر این مرحله تاکید بیشتری دارد): مجموعه اقداماتی که در راستای تحقق اهداف بازسازی و بازتوانی با رعایت الزامات و پاسخ به نیازها پس از وقوع بحران انجام می‌شود (برنامه ملی بازسازی و بازتوانی، ۱۴۰۰).

با شناسایی مراحل و الزامات مورد نیاز در فرآیند برنامه‌ریزی قبل و پس از سانحه، می‌توان ضمن آماده‌سازی شهر و سیستم شهری و تصمیم‌سازی کارآمد، از میزان تلفات و خسارات وارده بر جوامع کاسته خواهد شد.

اسکان موقت و پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران

اسکان موقت مرحله‌ای از فرآیند اسکان می‌باشد که به سکونت دهی حادثه‌دیدگان بلافاصله پس از وقوع بحران، یا در درون چادر بر روی اراضی بایر و با خانه‌های قابل جابجایی یا سرپناه دهی به افراد در خدمات عمومی نظیر مدارس و غیره اشاره می‌نماید که بلافاصله بعد از مرحله امداد رسانی و اسکان اضطراری و در مرحله ساماندهی مورد توجه قرار می‌گیرد (زنگی آبادی، ۱۳۹۲).

این پایگاه‌ها، نقش حیاتی در مهار بلایای بزرگ ایفا می‌کنند و بخش مهمی از فرآیند واکنش و بازیابی هستند. این پایگاه‌ها به منظور ایجاد مکان‌های امن برای سرپناه افرادی استفاده می‌شود که محل اقامت معمول خود را در نتیجه نوعی فاجعه ترک کرده یا از دست و یا تجهیزات امدادی احتیاج دارند. پایگاه‌های DR نه تنها سرپناهی فوری و کوتاه‌مدت برای قربانیان یک فاجعه فراهم می‌کنند، بلکه به آنها کمک می‌کنند تا از آسیب‌های ناشی از یک فاجعه در امان بمانند و همچنین روند توانبخشی پس از مواجهه با بحران را تسریع می‌بخشند (Bashawri, 2014).

برای افرادی که از بحران، نجات یافته اما باید از خانه‌های خود دست کشیده و به فضاهای امن تر پناه آورند، جابجایی مجدد در یک سرپناه امن، بخش مهمی از روند بهبودی و بازیابی است. می‌بایست میان مفاهیم مسکن و سرپناه، تمایز قائل شد چرا که، سرپناه به پناهگاهی برای افراد بحران دیده اطلاق می‌شود که بلافاصله پس از وقوع هر فاجعه‌ای تا زمان بهبود شرایط می‌توانند در راستای تسریع امر امداد رسانی به آن‌ها مراجعه کنند تا هر چه سریع‌تر بتوانند زندگی عادی خود را از سر بگیرند. در حالی که مسکن به معنای ایجاد فضای جایگزین فضای اصلی و بازگشت به روال عادی در فضایی دیگر می‌باشد (Felix, 2020).

اسکان‌های موقت، زیر مجموعه پایگاه‌های پشتیبان بحران می‌باشند. هدف از پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران در این پژوهش، سازه‌های موقت و یا دائمی در فضاهای از قبل پیش‌بینی شده در راستای شناسایی نیاز مراجعه‌کنندگان و افراد آسیب دیده ناشی از بحران و مخاطرات، ارائه خدمات امدادی و درمانی و فراهم‌سازی شرایط اسکان کوتاه مدت تا زمان برطرف شدن خطرات جدی و برپایی پناهگاه‌ها و مسکن‌های موقت و یا دائم پس از بحران می‌باشد. در این پایگاه‌ها، مردم، خود به سیستم اطلاع رسانی و عیب‌یابی در راستای بازگشت شهر و جامعه به شرایط قبل از بحران تبدیل می‌شوند.

مکان‌یابی پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران

لازمه‌ی تحقق و موفقیت ارائه خدمات توسط پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران، مکان‌یابی صحیح و بهینه این پایگاه با توجه به معیارهای لازم و مورد بررسی خواهد بود.

مکان‌یابی در امور مربوط به زمین، عملیاتی است که طی آن فرد متخصص، با ارائه و در نظر گرفتن نیازها، اطلاعات و اهداف وضع موجود به دیگر کارشناسان نظیر ترافیک، اقتصاد، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، جغرافیدان، هواشناسی، زیست‌شناسی و جمع‌بندی آن‌ها در قالب نظرات و اهداف خود در پی دستیابی به بهترین انتخاب خود از انتخاب‌های موجود برای کاربری مورد نظر است. مکان‌یابی بهینه و مناسب زمانی امکان‌پذیر است، که محقق بتواند ارتباط علمی و منطقی مناسب میان اطلاعات و داده‌های بدست آمده از کارشناسان مرتبط با موضوع مکان‌یابی با توجه به اولویت‌ها برقرار سازد.

مکان‌یابی فرآیندی است که به ارزیابی یک محیط فیزیکی تامین‌کننده شرایط و پشتیبانی از فعالیت‌های انسانی است می‌پردازد. هدف ارزیابی مکان برای استفاده خاص از زمین، برای این است که مطمئن شویم که در آنجا توسعه و گسترش فعالیت انسان با توجه به امکانات و محدودیت‌ها، با محیط زیست طبیعی سازگاری و هماهنگی دارد. مکان‌یابی سایت‌های مدیریت بحران یک فعالیت مهم است که می‌تواند منجر به موفقیت یا شکست بخشی از پروژه مدیریت حین و پس از بحران گردد. انتخاب نادرست مکان می‌تواند ایمنی ذینفعان، پایداری معیشت و منابع زیست محیطی ضروری را به خطر بیندازد. در مقابل، مکان‌یابی بهینه و درست ممکن است مشوق یکپارچگی و بسیج‌کننده اتحاد اجتماعی باشد و پایداری را افزایش دهد. یک مکان‌یابی کارآمد مستلزم دریافت نظرات گسترده همه ذینفعان مرتبط و گروه‌های هدف و برنامه‌ریزی جامع است. از نظر هماهنگی، امر مکان‌یابی یک فعالیت بین‌رشته‌ای و بین‌بخشی است که به اظهار نظر و دیدگاه طیف وسیعی از افراد و ارگان‌ها نیازمند می‌باشد (Shelter center, 2012).

در مکان‌یابی سایت باید موارد ذیل، اولویت برنامه ریزان و مدیران شهری باشد:

- فراهم سازی ایمنی، با در نظر گرفتن انواع بحران‌های تهدید کننده جوامع بشری؛
- برنامه‌ریزی متناسب با جامعه آسیب دیده با توجه به نوع فرهنگ و معیشت محلی؛
- برنامه‌ریزی در راستای تامین منابع حیاتی جهت ادامه زندگی پس از بحران، مانند تامین آب، غذا، پوشاک و غیره؛ و
- توجه به مسائل قانونی از نظر پهنه بندی و همجواری‌ها و همچنین در مورد مالکان زمین و استفاده کنندگان عرفی (همان).

روش تحقیق

پژوهش پیش رو از نظر هدف تحقیق از نوع کاربردی، و از لحاظ روش انجام تحقیق، توصیفی-تحلیلی و کمی، به همراه جستاری بر پژوهش‌های پیشین در زمینه مکان‌یابی پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران می‌باشد.

روش فراترکیب

امروزه انجام پژوهش‌های ترکیبی که عصاره تحقیقات انجام شده در یک موضوع خاص را به شیوه نظام مند و علمی فراروی پژوهشگران قرار می‌دهد، به طور روزافزون گسترش یافته است. یکی از روش‌هایی که به منظور بررسی و ترکیب و آسیب‌شناسی تحقیقات گذشته در چند سال گذشته معرفی شده است، فرامطالعه است. فرامطالعه، تجزیه

و تحلیلی عمیق از کارهای پژوهشی انجام شده در یک حوزه خاص است. در سال های گذشته بیشتر از فراتحلیل نام برده شده است؛ ولی باید گفت که فرا مطالعه با واژه هایی همچون فراتحلیل، فرا ترکیب (فراستز)، فرانظریه و فراروش متفاوت است. فرا مطالعه کلیه این مفاهیم را در برمی گیرد (پترسون و کانام، ۲۰۰۱) می توان فرانظریه را تحلیل نظریه های تحقیقات گذشته، فرا روش را تحلیل روش شناسی تحقیقات گذشته، فرا ترکیب را تحلیل کیفی یافته های تحقیقات گذشته و فراتحلیل را تحلیل کمی یافته های تحقیقات گذشته دانست (بنچ و دی، ۲۰۱۰).

تکنیک ANP

واژه ANP مخفف عبارت Analytical Network Process، به معنی فرآیند تحلیل شبکه است. فرآیند تحلیل شبکه یا ANP یکی از انواع تکنیک های تصمیم گیری است که شباهت زیادی به روش AHP دارد و توسط ساعتی و تاکی زاوا در سال ۱۹۸۶ پیشنهاد شد. روش ANP در واقع تعمیم روش AHP است. در مواردی که سطوح پایینی روی سطوح بالایی اثر گذارند و یا عناصری که در یک سطح قرار دارند مستقل از هم نیستند، دیگر نمی توان از روش AHP استفاده کرد. تکنیک ANP شکل کلی تری از AHP است، با این تفاوت که به ساختار سلسله مراتبی نیاز ندارد و در نتیجه روابط پیچیده تر بین سطوح مختلف تصمیم را به صورت شبکه ای نشان می دهد و تعاملات و بازخوردهای میان معیارها و آلترناتیوها را در نظر می گیرد. در روش AHP روابط درونی معیارها در نظر گرفته نمی شود ولی در تکنیک ANP روابط بین معیارها نیز در نظر گرفته می شود.

روش تحلیل شبکه به تصمیم گیرنده اجازه ساخت یک شبکه به جای سلسله مراتب را می دهد. این امر امکان بررسی ارتباط داخلی بین عناصر را نیز برای پژوهشگر ممکن می سازد. گره های موجود در این شبکه معادل با معیارها یا گزینه ها می باشند و شاخه هایی که این گره ها را به هم متصل می کنند نیز معادل با درجه وابستگی آنها به یکدیگر می باشند. تعیین روابط موجود در ساختار شبکه ای یا تعیین درجه وابستگی های متقابل بین معیارها با هم، مهم ترین کار روش تحلیل شبکه است. روش کار تکنیک AHP و ANP تا حدودی دارای شباهت هایی می باشد. یک مدل فرضی را در نظر بگیرید که در آن چهار معیار وجود دارد. هر معیار از سه زیر معیار تشکیل شده است و باید بر اساس این زیر معیارها از بین سه گزینه بهترین گزینه انتخاب شود. این فرآیند مستلزم محاسبات زیر است:

۱- ابتدا معیارهای اصلی بر اساس هدف به صورت زوجی مقایسه می شود W21؛

۲- معیارهای اصلی بر اساس در معیار به صورت زوجی مقایسه می شود W22؛

۳- زیر معیارهای هر معیار بر اساس آن معیار به صورت زوجی مقایسه می شود W32؛

۴- مجموعه زیر معیارهای موجود به صورت زوجی مقایسه می شود W33؛

۵- گزینه ها به صورت زوجی بر اساس زیر معیارها مقایسه می شوند.

این مجموعه محاسبات ساختار سوپر ماتریس نامتقارن را تشکیل می دهند که در شکل بالا قرار داده شده است. با استفاده از مفهوم نرمال کردن، سوپر ماتریس ناموزون به سوپر ماتریس موزون (نرمال) تبدیل می شود. در سوپر ماتریس موزون جمع عناصر تمامی ستون ها برابر با یک می شود. سوپر ماتریس موزون از نرم افزار Super

					✓	✓	✓		✓	مجتبی ولی بیگی و همکاران/۱۳۹۵	۱۴
	✓							✓	✓	آزینا رجیبی و محمد مهدی گندمی/۱۳۹۵	۱۵
	✓							✓		محمد رضا اخوان عبدالهیان/۱۳۹۵	۱۶
		✓			✓	✓	✓			اصغر ضرابی و همکاران/۱۳۹۵	۱۷
	✓						✓	✓	✓	علی داداش زاده و همکاران/۱۳۹۶	۱۸
	✓		✓					✓	✓	سید علی علوی و همکاران/۱۳۹۶	۱۹
	✓				✓			✓	✓	هادی بهادری و همکاران/۱۳۹۶	۲۰
	✓		✓					✓	✓	خدیجه نارویی و اسماعیل آقایی زاده/۱۳۹۶	۲۱
	✓							✓		سهیلا اسماعیلی/۱۳۹۶	۲۲
	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓		علی رضا صادقی و همکاران/۱۳۹۶	۲۳
	✓							✓		محمد رحیمی و نوشین افشار منش/۱۳۹۷	۲۴
	✓							✓	✓	محمد رضا زندمقدم/۱۳۹۷	۲۵
	✓							✓	✓	تنا رحمانی و همکاران/۱۳۹۷	۲۶
	✓	✓							✓	منوچهر طیبیان و نگین مظفری/۱۳۹۷	۲۷
	✓	✓	✓		✓			✓	✓	محمد رضا کرمی و سهراب امیریان/۱۳۹۷	۲۸
	✓		✓					✓	✓	سید علی علوی و همکاران/۱۳۹۷	۲۹
								✓		علی اکبر تقیلو و همکاران/۱۳۹۷	۳۰
	✓						✓		✓	بنفشه رضایی و همکاران/۱۳۹۸	۳۱
✓	✓								✓	آرزو علیخانی و همکاران/۱۳۹۸	۳۲
	✓	✓	✓					✓	✓	صالح توش زاده برزگری و الهام اسماعیلی کرمانی/۱۳۹۸	۳۳
	✓		✓	✓				✓	✓	کاظم برهانی و همکاران/۱۳۹۹	۳۴
	✓				✓			✓	✓	سارا بهشتی فر و ستار صحرایی/۱۳۹۹	۳۵
								✓		لیلا محمدی کاظم آبادی و همکاران/۱۳۹۹	۳۶
	✓	✓	✓							فریبا کرمی و همکاران/۱۳۹۹	۳۷
	✓		✓		✓			✓		Shelters and shelter management/2005	۳۸
✓	✓				✓			✓		RCC guidelines/ 2011	۳۹
								✓	✓	Cardona/2012	۴۰
	✓							✓	✓	Transitional Shelters Guideline/ 2012	۴۱
✓										Khailani/ 2013	۴۲
			✓					✓		Shelter after Disaster/2015	۴۳
✓	✓							✓		POST-DISASTER NEEDS ASSESSMENTS GUIDELINES: VOLUME B – HOUSING/2015	۴۴
✓	✓		✓							Ahmad Soltani/ 2016	۴۵
								✓	✓	Hosseini/ 2016	۴۶
✓					✓			✓		National Guidelines on Temporary Shelters for Disaster- Affected Families/2019	۴۷
	✓							✓		Pompon et al/ 2019	۴۸

✓	✓	✓									Şenik & Uzun/2020	۴۹
✓										✓	Planning considerations: Disaster Housing/2020	۵۰
✓	✓									✓	Javanforouzande et al/2020	۵۱
۱۰	۳۳	۱۱	۱۳	۲	۱۰	۱۵	۱۵	۱۷	معیار پیشنهادی پژوهشی	۳۱	فراوانی نتایج مربوط به هر معیار پس از بررسی ۵۱ مقاله و دستورالعمل در زمینه پایگاه‌های مدیریت بحران (داخلی و خارجی)	

منبع: نگارنده

پس از بررسی مقالات و دستورالعمل‌های تدوین شده در زمینه مکان‌یابی پایگاه‌ها و سرپناه‌های پشتیبان مدیریت بحران، میزان اهمیت معیارها در تدوین ضوابط و جانمایی این پایگاه‌ها از دیدگاه مولفین، تعیین شد. استفاده چند منظوره از پایگاه‌های مدیریت بحران کمترین میزان فراوانی و دسترسی پذیری سایت در کنار تراکم جمعیتی، بیشترین میزان فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. در بعد خصوصیات جمعیتی و اقتصادی، نگارنده عامل میزان ارزش زمین را به عنوان یکی از عوامل تاثیرگذار در زمینه مکان‌یابی پایگاه‌های مدیریت بحران در نظر گرفته‌است.

اجرای گام‌های روش ANP در نرم افزار Super Decisions

- ۱- ساخت نمودار شبکه ای پژوهش: در این مرحله مساله را به سطوح و معیار و زیر معیارها تقسیم خواهیم کرد و روابط میان آن‌ها در نرم افزار تعیین خواهد شد.
- ۲- تشکیل ماتریس مقایسات زوجی: در این مرحله عناصر هر سطح نسبت به سایر عناصر مربوط به صورت زوجی مقایسه شده و ماتریس‌های مقایسات زوجی تشکیل می‌شود. همچنین می‌بایست مقایسه زوجی روابط درونی نیز تشکیل گردد. داده‌های وارد شده در این مرحله، ماتریس‌های حسابی حاصل از پرسشنامه خواهند بود.
- ۳- محاسبه نرخ ناسازگاری: در این گام نرخ ناسازگاری ماتریس ANP توسط نرم افزار محاسبه می‌گردد. چنانچه این نرخ از عدد ۰٫۱ کمتر باشد، نشان از سازگاری ماتریس دارد.
- ۴- تشکیل سوپر ماتریس موزون: با استفاده از وزن مقایسات زوجی بدست آمده، سوپر ماتریس موزون را تشکیل می‌دهیم. این سوپر ماتریس با استفاده از روابط سلسله مراتبی بدست خواهد آمد (جدول شماره ۳).
- ۵- ایجاد سوپر ماتریس حدی: سوپر ماتریس موزون در این مرحله به توان بی نهایت می‌رسد و این مرحله آنقدر تکرار می‌شود تا هر سطر به یک عدد واحد همگرا شود. این عدد همان وزن معیارها و زیر معیارها خواهد بود (جدول شماره ۴).

جدول شماره ۳: سوپر ماتریس موزون

کارایی زیرساخت ها	دسترسی پذیری سایت و حمل و نقل	دسترسی به فضای باز	همجواری	چندمنظوره بودن	کاربری زمین	کیفیت	فاصله از کاربری نظامی و خطرزا	تراکم ساختمانی	تراکم جمعیتی	ارزش زمین	حمل و نقل، دسترسی پذیری و زیرساخت های شهری	خصوصیات کالبدی و عملکردی	خصوصیات جمعیتی و اقتصادی	خصوصیات جمعیتی و اقتصادی
۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۲۸	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۰,۲۷۲	۰,۲۵۹	۰	خصوصیات جمعیتی و اقتصادی
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۳	۳	۰,۲۴۳	خصوصیات کالبدی و عملکردی
۰,۲۵۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۲۸	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۰,۲۰۹	۰	۰,۲۴۳	حمل و نقل، دسترسی پذیری و زیرساخت
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۰,۲۳۳	ارزش زمین
۰,۱۲۵	۰,۱۶۶	۰,۱۶۶	۰,۱۶۶	۰,۱۶۶	۰,۱۶۶	۰,۱۹۴	۰,۱۶۶	۰,۱۶۶	۰,۳۳۳	۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۰,۱۲۴	تراکم جمعیتی
۰	۷	۷	۷	۷	۷	۹	۷	۷	۰	۳	۰	۰	۰,۱۲۴	تراکم ساختمانی
۰,۰۸۲	۰,۱۰۹	۰,۱۰۷	۰,۱۲۶	۰,۱۲۲	۰,۱۲۷	۰,۱۳۸	۰,۱۳۰	۰	۰,۱۱۰	۰,۱۰۷	۱,۰۰۰	۰,۰۲۷	۱,۰۰۰	فاصله از کاربری نظامی و خطرزا
۰,۰۵۴	۰,۰۷۲	۰,۰۷۲	۰,۰۸۱	۰,۰۸۰	۰,۰۷۸	۰,۱۰۰	۰	۰,۱۱۱	۰,۰۷۲	۰,۰۹۸	۱,۰۰۰	۰,۰۵۱	۱,۰۰۰	کیفیت
۰,۰۵۴	۰,۰۷۲	۰,۰۷۲	۰,۰۸۱	۰,۰۸۰	۰,۰۷۸	۰,۱۰۰	۰	۰,۱۱۱	۰,۰۷۲	۰,۰۹۸	۱,۰۰۰	۰,۰۵۱	۱,۰۰۰	کاربری زمین
۱,۰۲۸	۰,۱۹۴	۱,۰۲۸	۰,۱۹۴	۱,۰۲۸	۱,۰۲۸	۰	۱,۰۲۸	۰,۱۴۰	۱,۰۲۸	۰,۱۲۶	۱,۰۲۸	۱,۰۲۸	۱,۰۲۸	چندمنظوره بودن
۲	۹	۲	۹	۲	۲	۰	۲	۰	۲	۳	۲	۲	۲	همجواری
۰,۰۲۹	۰,۰۳۹	۰,۰۵۰	۰,۰۳۷	۰,۰۴۸	۰	۰,۰۶۷	۰,۰۵۴	۰,۰۶۱	۰,۰۳۹	۰,۰۳۱	۱,۰۰۰	۰,۰۳۰	۱,۰۰۰	دسترسی به فضای باز
۸	۷	۸	۱	۵	۰	۹	۱	۶	۶	۰	۰	۶	۰	دسترسی پذیری سایت و حمل و نقل
۰,۰۳۵	۰,۰۴۷	۰,۰۳۹	۰,۰۳۹	۰	۰,۰۵۳	۰,۰۷۵	۰,۰۶۶	۰,۰۷۰	۰,۰۴۷	۰,۰۵۲	۱,۰۰۰	۰,۰۱۱	۱,۰۰۰	کارایی زیرساخت ها
۴	۲	۹	۸	۰	۹	۴	۹	۸	۱	۳	۰	۷	۰	
۰,۰۱۹	۰,۰۲۶	۰,۰۲۵	۰	۰,۰۳۱	۰,۰۳۴	۰,۰۵۴	۰,۰۳۱	۰,۰۴۶	۰,۰۲۶	۰,۰۳۳	۱,۰۰۰	۰,۰۳۱	۱,۰۰۰	
۷	۲	۱	۰	۰	۳	۴	۳	۶	۲	۲	۰	۵	۰	
۰,۱۲۵	۰,۱۶۶	۰	۰,۱۷۹	۰,۱۷۹	۰,۱۷۹	۰,۲۰۷	۰,۱۷۹	۰,۱۷۹	۰,۱۶۶	۰,۱۷۹	۰,۱۲۶	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	
۰	۷	۰	۷	۷	۷	۹	۷	۷	۷	۷	۱	۰	۰	
۰,۱۲۵	۰	۰,۱۶۶	۰,۰۷۱	۰,۰۷۱	۰,۰۷۱	۰,۱۰۰	۰,۰۷۱	۰,۰۷۱	۱,۰۰۰	۰,۰۷۱	۰,۰۷۵	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	
۰	۰	۷	۹	۹	۹	۱	۹	۹	۰	۹	۱	۰	۰	
۰	۰,۱۶۶	۰,۱۶۶	۰,۰۸۱	۰,۰۸۱	۰,۰۸۱	۰,۱۰۹	۰,۰۸۱	۰,۰۸۱	۰,۱۶۶	۰,۰۸۱	۰,۰۳۸	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	
۰	۷	۷	۷	۷	۷	۹	۷	۷	۷	۷	۵	۰	۰	

جدول شماره ۴: سوپر ماتریس حدی

ارزان یابی ها	کارایی زیرساخت ها	سایت و حمل و نقل	دسترسی پذیری سایت	دسترسی به فضای باز	همجواری	چندمنظوره بودن	کاربری زمین	کیفیت	فاصله از کاربری نظامی و خطرزا	تراکم ساختمانی	تراکم جمعیتی	ارزش زمین	حمل و نقل، دسترسی پذیری و زیرساخت های شهری	خصوصیات کالبدی و عملکردی	خصوصیات جمعیتی و اقتصادی
۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۰۴۵	۰,۰۴۵	۰,۰۴۵
۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۰,۰۵۱	۰,۰۵۱	۰,۰۵۱
۰,۰۵	۰,۰۵	۰,۰۵	۰,۰۵	۰,۰۵	۰,۰۵	۰,۰۵	۰,۰۵	۰,۰۵	۰,۰۵	۰,۰۵	۰,۰۵	۰,۰۵	۰,۰۳۸	۰,۰۳۸	۰,۰۳۸
۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳۸	۰,۰۳۸	۰,۰۳۸
۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۰,۱۴۵	۰,۱۴۵	۰,۱۴۵
۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴۵	۰,۱۴۵	۰,۱۴۵
۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۰,۱۴۵	۰,۱۴۵	۰,۱۴۵
۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۱۴۵	۰,۱۴۵	۰,۱۴۵
۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۰,۱۴۵	۰,۱۴۵	۰,۱۴۵

۰,۰۸	۰,۰۸	۰,۰۸	۰,۰۸	۰,۰۸	۰,۰۸	۰,۰۸	۰,۰۸	۰,۰۸	۰,۰۸	۰,۰۸	۰,۰۸	۰,۰۸	۰,۰۸۳	۰,۰۸۳	۰,۰۸۳	تراکم ساختمانی
۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۰,۰۶۶	۰,۰۶۶	۰,۰۶۶	فاصله از کاربری نظامی و خطرزا
۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳۸	۰,۰۳۸	۰,۰۳۸	کیفیت
۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۰,۰۳۷	۰,۰۳۷	۰,۰۳۷	کاربری زمین
۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۰۴۱	۰,۰۴۱	۰,۰۴۱	چندمنظوره بودن
۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۰,۰۲۶	۰,۰۲۶	۰,۰۲۶	همجاری
۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۰۲۶	۰,۰۲۶	۰,۰۲۶	دسترسی به فضای باز
۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۰,۱۲۸	۰,۱۲۸	۰,۱۲۸	دسترسی پذیری سایت و حمل و نقل
۰,۱۲	۰,۱۲	۰,۱۲	۰,۱۲	۰,۱۲	۰,۱۲	۰,۱۲	۰,۱۲	۰,۱۲	۰,۱۲	۰,۱۲	۰,۱۲	۰,۱۲	۰,۰۹۳	۰,۰۹۳	۰,۰۹۳	کارایی زیرساخت‌ها
۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۱,۰	۱,۰	۱,۰	مجموع اوزان

بحث و نتیجه گیری

در طی فرآیند طی شده در راستای پیشبرد این پژوهش این گونه دریافت شد که با توجه به مستعد بودن ایران از نظر بحران‌های متعدد، و علی‌رغم پژوهش‌ها و سیاست‌گذاری‌های خرد و کلان در راستای مدیریت بحران، این رویکرد نتوانسته آنگونه که باید به صورت عملی و اجرایی نمود یابد. موقعیت قرار گیری منطقه ۳ شیراز با توجه به نقش فرهنگی-گردشگری آن، مستلزم ارائه پیش‌بینی‌هایی دقیق در راستای آماده‌سازی سایت در مواقع بحرانی می‌باشد. در راستای اشاره به یک عملکرد غیر موفق این منطقه می‌توان به بحران سیل پنجم فروردین سال ۱۳۹۸ شیراز اشاره کرد. این سیل در ورودی شیراز (منطقه ۳) موجب برخورد و واژگونی خودروها و آبگرفتگی معابر در این منطقه گردید. در زمینه امدادسانی و اسکان بازماندگان، ستاد بحران به دلیل آمادگی نتوانست عملکرد مطلوبی ارائه کند و بازگشت شهر و به خصوص منطقه مورد بحث، به شرایط اولیه تا حدود زیادی زمان بر شد.

بنابراین ضروریست تا مدیران شهری و برنامه ریزان در راستای آماده‌سازی فضاهای شهری، بیشترین اقدامات اجرایی و سیاست‌گذاری‌های مربوطه را به مرحله پیش از بحران اختصاص داده تا در مواجهه با بحران، دارای عملکرد بهتری باشند.

در طول فرآیند پژوهش با در نظر گرفتن اهداف تحقیق، به جمع‌آوری اطلاعات مستند و قابل ارائه پرداخته شد. معیارها و عوامل موثر بر مکان‌یابی پایگاه‌های پشتیبان مدیریت بحران، با بهره‌گیری از ادبیات پژوهش، پژوهش‌های انجام شده داخلی و خارجی مرتبط با موضوع و چارچوب‌ها و دستورالعمل‌های بین‌المللی ضابطه مند در این زمینه مورد استخراج قرارگرفت.

در نهایت ۱۱ مولفه که شامل تراکم جمعیتی، میزان ارزش زمین، نوع کاربری، کیفیت ابنیه، همجاری، تراکم ساختمانی، چندمنظوره بودن کاربری، فاصله از کاربری‌های خطرزا، میزان دسترسی به فضاهای باز، دسترسی پذیری

سایت و کارایی زیرساخت های مرتبط با حمل و نقل شهری در قالب ۳ معیار اصلی، که شامل خصوصیات جمعیتی و اقتصادی، خصوصیات کالبدی و عملکردی و حمل و نقل، دسترسی پذیری و زیرساخت های شهری انتخاب گردید.

منابع

- ابراهیم زاده، ع.، و کاشفی، د.، و حسینی، ا. (۱۳۹۴). ارزیابی آسیب‌پذیری محله‌های شهری در برابر زلزله (نمونه موردی: شهر پیرانشهر). *برنامه‌ریزی فضایی*، ۵(۱ (پیاپی ۱۶))، ۱-۲۵
- اخوان عبدالهیان، م.، و تقوایی، م.، و وارثی، ح. (۱۳۹۵). مکان‌یابی مراکز اسکان و امداد از منظر مدیریت بحران با ترکیب تکنیک TOPSIS و روش AHP-GIS در شهر سبزوار. *جغرافیا و توسعه فضای شهری*
- اسماعیلی، س. (۱۳۹۶). مکان‌یابی اسکان موقت پس از زلزله احتمالی تهران در فضاهای سبز شهری منطقه ۲۲ شهرداری تهران، فصلنامه دانش پیشگیری و مدیریت بحران
- امین زاده، ب.، و عادل، ز. (۱۳۹۳). سنجش میزان آسیب‌پذیری بافت‌های شهری در مواقع بروز بحران زلزله (مطالعه موردی: نواحی شهر قزوین). *هویت شهر*، ۸(۲۰)، ۵-۱۶
- امینی ورکی، س.، مدیری، م.، شمسانی زفرقندی، ف.، قنبری نسب، ع. (۱۳۹۳). شناسایی دیدگاه‌های حاکم بر آسیب‌پذیری شهرها در برابر مخاطرات محیطی و استخراج مؤلفه‌های تأثیرگذار در آن با استفاده از روش کیو. مدیریت بحران، (ویژه نامه هفته پدافند غیر عامل ۹۳)، ۵-۱۸.
- برنامه ملی بازسازی و بازتوانی (بند ج ماده ۴ قانون مدیریت بحران کشور)، سازمان مدیریت بحران کشور، پژوهشکده سوانح طبیعی، آذر ماه ۱۴۰۰
- برهانی، ک.، عظیم زاده ایرانی، ا.، الهامی، ا. (۱۳۹۹). تحلیل فضایی کاربری‌های چندمنظوره شهری با تلفیق روش MCDM و GIS؛ مطالعه موردی: پناهگاه‌های اضطراری شهر سراوان فصلنامه علمی- پژوهشی *اطلاعات جغرافیایی « سپهر »*، 29(116), 103-118. doi: 10.22131/sepehr.2021.242863
- بهادری، ه.، و هاشمی نژاد، آ.، و برانی، م.، و کریمی، ا. (۱۳۹۶). مکان‌یابی بهینه محل اسکان موقت پس از زلزله (مطالعه موردی: شهر مهاباد). *مخاطرات محیط طبیعی*
- بهشتی فر، س.، صحرائی، س. (۱۳۹۹). پهنه بندی آسیب‌پذیری لرزه ای با استفاده از مدل WASPAS و سیستم اطلاعات جغرافیایی مطالعه موردی: شهر ارومیه، *جغرافیا و مخاطرات محیطی*، شماره سی و پنجم
- تقیلو، ع. و آفتاب، ا. و کلب خانی، ح. و مجنون توتاخانه، ع. (۱۳۹۷). مکان‌یابی مراکز اسکان موقت پس از زلزله با استفاده از GIS (مطالعه موردی: شهرستان خوی)، *کنفرانس بین‌المللی امنیت، پیشرفت و توسعه پایدار مناطق مرزی، سرزمینی و کلانشهرها، راهکارها و چالش‌ها با محوریت پدافند غیر عامل و مدیریت بحران، تهران*
- جبل عاملی، ف.، رسولی نژاد، ا. (۱۳۸۹). بکارگیری مدل فرآیند تحلیل شبکه ای در رتبه بندی شعب بانکی (مطالعه موردی: بانک صادرات)، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی
- جلیلی، ک. (۱۳۹۰). مکان‌یابی بهینه محل‌های اسکان موقت آسیب‌دیدگان ناشی از زلزله در مناطق شهری با استفاده از روش‌های چند معیاری و GIS (نمونه موردی: شهر زنجان)، *پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه زنجان*
- حاجی نژاد، ع.، و بدلی، ا.، و آقایی، و. (۱۳۹۴). بررسی عوامل موثر بر آسیب‌پذیری ناشی از زلزله در مناطق شهری دارای سکونت گاه‌های غیررسمی با استفاده از GIS (مطالعه موردی مناطق ۱ و ۵ شهر تبریز). *مخاطرات محیط طبیعی*، ۴(۶)، ۳۳-۵۶.
- خمر، غ. (۱۳۹۴). نقش راهکارهای مدیریت بحران در جهت کاهش خسارات ناشی از زلزله (مطالعه موردی: شهر خرم‌آباد)، *جغرافیا و توسعه*، شماره ۴۱
- داداش زاده، ع.، و تقوایی، م.، و ضرابی، ا. (۱۳۹۶). ارزیابی عوامل موثر بر مکان‌یابی اسکان اضطراری (مطالعه موردی: شهر ارومیه). *پژوهش‌های جغرافیای انسانی (پژوهش‌های جغرافیایی)*
- رجبی، آ.، و گندمی، م. (۱۳۹۵). مکان‌یابی سوله‌های مدیریت بحران در سطح منطقه یک شهر تهران. *جغرافیا*، ۱۴ (دوره جدید) (۵۱)

- رحمانی، ث.، و واحدی، س.، و عابدی فرد، ل.، و ابراهیمی پور، ص. (۱۳۹۷). مکان یابی بهینه برای کاهش آسیب پذیری شهری بعد از زلزله (مطالعه موردی: شهر بجنورد). *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*
- رحیمی، م.، افشارمنش، ن. (۱۳۹۷). جانمایی پایگاه های پشتیبانی مدیریت بحران با استفاده از تکنیک AHP و GIS؛ (مطالعه موردی: شهر بابک). *مخاطرات محیط طبیعی* 7(16), 65-88. doi: 10.22111/jneh.2017.3147
- رضایی بنفشه، م.، ولیزاده کامران، خ.، محسن زاده، م. (۱۳۹۸). تعیین مکان های بهینه احداث پایگاه های چند منظوره مدیریت بحران در مناطق با خطر زلزله بالا (شمال تبریز). *نشریه علمی جغرافیا و برنامه ریزی*
- زندمقدم، م. (۱۳۹۷). بررسی مکان گزینی پایگاه های مدیریت بحران منطقه ۱۱ شهرداری تهران. *نگرش های نو در جغرافیای انسانی*
- زنگی آبادی، ع.، سلطانی، ل.، قائدرحمتی، ص. (۱۳۹۲). برنامه ریزی مدیریت بحران زلزله در شهر ها، چاپ اول، انتشارات شریعه توس
- شجاعیان، ع.، غلیزاده، ه. (۱۳۹۳). مکانیابی فضاهای چند منظوره با هدف مدیریت بحران بعد از زلزله مورد شناسی: بافت فرسوده شهر شوشتر. *فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری- منطقه ای*
- صادقی پور، ط. و حسینی، م. و قبادپور، ف. (۱۴۰۰). شناسایی معیارهای موثر بر مکان یابی پایگاه های مدیریت بحران در شهرهای جدید به روش سنتز پژوهی، اولین وینار ملی شهر هوشمند به سوی شهرهای جدید نسل نو
- صادقی، ع.، و پناهی، ن.، و حیدری، م. (۱۳۹۶). مکان یابی پایگاه های مدیریت بحران در بافت های تاریخی شهری (نمونه ی موردی: بافت تاریخی شهر شیراز). *امداد و نجات*
- ضرابی، ا.، و محمدی، ج.، و حسینی خواه، ح. (۱۳۹۵). راهکار مدیریت بحران کاربری ها با تاکید بر کاربری های حساس شهری (مکان پژوهش: شهر یاسوج). *برنامه ریزی فضایی*، ۳۶ (پیاپی ۲۲)، ۳۷-۵۷
- طیبیان، م.، و مظفری، ن. (۱۳۹۷). ارزیابی آسیب پذیری بافت های مسکونی در برابر زلزله و راهکارهای کاهش آسیب پذیری (مطالعه موردی: منطقه شش شهرداری تهران). *مطالعات شهری*، ۷ (۲۷)، ۹۳-۱۱۲
- طرح تفصیلی شهر شیراز، منطقه سه، مهندسین مشاور مآب، ۱۳۹۳
- عزیزپور، ف.، ریاحی، و.، مؤذنی، ع. (۱۳۹۳). مکان یابی پایگاه مدیریت بحران در دهستان کهزیک شهرستان ری. *تحلیل فضایی مخاطرات محیطی*
- علوی، ع.، شاهرخی فر، ز.، گروسی، ع. (۱۳۹۶). ساماندهی توزیع فضایی (کالبدی) مراکز اسکان موقت در مدیریت بحران (مطالعه موردی: منطقه ۷ تهران). *جغرافیا و مطالعات محیطی*
- علوی، ع.، شاهرخی فر، ز.، گروسی، ع. (۱۳۹۶). ساماندهی توزیع فضایی (کالبدی) مراکز اسکان موقت در مدیریت بحران (مطالعه موردی: منطقه ۷ تهران). *جغرافیا و مطالعات محیطی*
- علیخانی، آ.، برزگر بفرویی، ا.، نورالهی، ح. (۱۳۹۸). ارائه ی مدل ارزیابی جامع آسیب پذیری پهنه های شهری به تفکیک لایه های تشکیل دهنده ی شهر با رویکرد پدافند غیرعامل. *مدیریت بحران*.
- فرقانی، م.، و دربندی، س. (۱۳۹۴). ارزیابی عوامل موثر در انتخاب مکان های اسکان موقت پس از زلزله با استفاده از GIS و تکنیک AHP (مطالعه موردی: منطقه ۴ کرمان). *امداد و نجات*
- قیصری، ح.، و احدنژاد، م.، و آهار، ح. (۱۳۹۴). مکان یابی فضاهای شهری چند منظوره ایمن در مواقع بروز بحران با به کارگیری روش شاخص همپوشانی وزنی (نمونه موردی: بافت قدیم شهر کرمانشاه). *امداد و نجات*
- کرمی، ف.، کریم زاده، ح.، احمدی، م. (۱۴۰۰). مکانیابی پایگاه های پشتیبانی مدیریت بحران با رویکرد پدافند غیرعامل در مناطق مرزی - مطالعه موردی: شهرستان بانه. *فصلنامه علمی - پژوهشی اطلاعات جغرافیایی سپهر*
- کرمی، م.، امیریان، س. (۱۳۹۷). پهنه بندی آسیب پذیری شهری ناشی از زلزله با استفاده از مدل fuzzy-AHP مطالعه موردی: شهر تبریز، *نشریه علمی - پژوهشی برنامه ریزی توسعه کالبدی*، سال سوم، شماره ۶

- محمدپور، ص.، و زالی، ن.، و پوراحمد، ا. (۱۳۹۵). تحلیل شاخص‌های آسیب‌پذیری در بافت‌های فرسوده شهری با رویکرد مدیریت بحران زلزله (مطالعه موردی: محله سیروس تهران). *پژوهش‌های جغرافیای انسانی (پژوهش‌های جغرافیایی)*، ۴۸(۱)، ۳۳-۵۲
- محمدی کاظم آبادی، ل.، خانی زاده، م.، پوراحمد، ا. (۱۳۹۹). سنجش و ارزیابی میزان تاب آوری جوامع شهری در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و محیط زیستی (مطالعه موردی: شهر شیراز). *فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست*
- موسوی، س.، و رجب صلاحی، ح.، و جهانگیر، ا.، و داراب خانی، ر. (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری جهت کاهش آسیب‌های ناشی از زلزله با تاکید بر امکان اسکان اضطراری و موقت در ماهدشت. *مدیریت شهری*، ۹(۲۸)
- نارویی، خ. و آقای زاده، ا. (۱۳۹۶). مکان‌یابی سایت اسکان موقت در برابر زلزله در شهرها مطالعه موردی: شهر زاهدان
- نارویی، خ. (۱۳۹۴). بررسی توان‌های شهری جهت مکان‌یابی سایت اسکان موقت (مطالعه موردی: شهر زاهدان)، پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- نوش زاده برزگری، ص. و اسمعیلی کرمانی، ا. (۱۳۹۸). مکان‌یابی محل اسکان موقت بعد از بحران زلزله با استفاده از GIS و مدل فازی (مطالعه موردی شهر بم)، ششمین کنگره ملی عمران، معماری و توسعه شهری، تهران
- ولی بیگی، م.، سالکی ملکی، م.، قاسمی، م. (۱۳۹۵). به‌کارگیری تحلیل چند معیاره برای مکان‌یابی بهینه پایگاه‌های پشتیبانی مدیریت بحران (نمونه موردی: شهرک باغمیشه تبریز). *دانش پیشگیری و مدیریت بحران*؛ ۶(۲): ۱۱۹-۱۰۸
- Bashawri, Abdulrahman. (2014). AN OVERVIEW OF THE DESIGN OF DISASTER RELIEF SHELTERS. *Procedia Economics and Finance*.
- Cardona, O., Van Aalst, M., Birkmann, J., Fordham, M., McGregor, G., Perez, R. Thomalla, F. (2012). Determinants of Risk: Exposure and Vulnerability. In C. Field, V. Barros, T. Stocker, & Q. Dahe (Eds.), *Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation: Special Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (pp. 65-108).
- Elewa, Ahmed. (2019). Flexible Public Spaces through Spatial Urban Interventions, Towards Resilient Cities. *European Journal of Sustainable Development*. 8. 152. 10.14207/ejsd.2019.v8n4p152.
- Félix, Daniel & Monteiro, Daniel & Feio, Artur. (2020). Estimating the need for temporary accommodation units to improve pre-disaster urban planning in seismic risk cities. *Sustainable Cities and Society*. 61. 102276. 10.1016/j.scs.2020.102276.
- FEMA.(2020). Planning considerations: Disaster Housing, Guidance for the state, local, tribal and territorial partners, <https://www.fema.gov/emergency-managers/national-preparedness/plan>
- Hosseini, Seyed Mohammad Amin.(2016). Sustainability in the post-disaster temporary housing management for urban areas, Doctoral Thesis, Barcelona
- Huck, Andreas & Monstadt, Jochen & Driessen, P.P.J.. (2019). Building Urban and infrastructure resilience through connectivity: An institutional perspective on disaster risk management in Christchurch, New Zealand. *Cities*.
- International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Shelter after disaster. (۲۰۱۵).
- Javanforouzande, A., Asgari Namin, E., Asefi, M., & Shakeri, K. (2020). Explaining the Conceptual Model of the Post-Disaster Sustainable Temporary Housing System (Case Study: Sar-e-Pol Zahab). *Journal of Sustainable Rural Development*, 4(2), 185-200. <https://doi.org/10.29252/jsrd.01.02.101>
- Jayakody, Chathurangane & Amaratunga, Dilanthi & Haigh, Richard. (2018). Integration of disaster management strategies with planning and designing public open spaces. *Procedia Engineering*. 212. 954-961. 10.1016/j.proeng.2018.01.123.
- León, Jorge & March, Alan & Kornakova, Maria. (2017). Integration and Collective Action: Studies of Urban Planning and Recovery after Disasters. 10.1016/B978-0-12-804276-2.00001-3.
- March, Alan & Kornakova, Maria & Handmer, John. (2017). Urban Planning and Recovery Governance. 10.1016/B978-0-12-804276-2.00002-5.
- National Disaster Management authority ministry of home affairs government of India.(2019). National Guidelines on Temporary Shelters for Disaster-Affected Families/2019

- Partnership for disaster resilience, Post-disaster recovery planning forum: HOW TO GUID, University of Oregon's community service center, 2007
- Pomponi, F. ,Moghayedi, A. , Alshawawreh, L. & et al. (2019). Sustainability of post-disaster and post-conflict sheltering in Africa: What matters?, Sustainable Production and Consumption, Volume 20
- Şenik, Berfin & Uzun, Osman. (2021). An assessment on the size and site selection of emergency assembly points and temporary shelter areas in Düzce. Natural Hazards. 105. 1-16. 10.1007/s11069-020-04367-0.
- Shelter center. (2012). Transitional shelter guidelines, <https://sheltercluster.org/resources/documents/transitional-shelter-guidelines>
- Shelters and Shelter Management Reference Guide.(2005) , <https://scms.usaid.gov/sites/default/files/documents/1866/SSM%20-%20RM.pdf>
- Soltani, Ahmad & Ardalan, Ali & Darvishi Bolorani, Ali & Haghdoost, AliAkbar & Hosseinzadeh Attar, Mohammad Javad. (2015). Criteria for Site Selection of Temporary Shelters after Earthquakes: a Delphi Panel. PLoS currents. 7. 10.1371/currents.dis.07ae4415115b4b3d71f99ba8b304b807.
- Twigg, John.(2004). Disaster risk reduction Mitigation and preparedness in development and emergency programming, <https://www.preventionweb.net/publication/disaster-risk-reduction-mitigation-and-preparedness-development-and-emergency>
- UNDP/ BCPR, (2011). Methodological Guide For Post-disaster Recovery planning Processes, Guidelines and Actions for National, Regional and Local Governments, Document for Discussion, <https://www.preventionweb.net/publication/methodological-guide-post-disaster-recovery-planning-processes-guidelines-and-actions>
- UN-HABITAT.(2010). Shelter projects 2009
- UNISDR,(2017). How to make cities more resilient, A handbook for local government leaders, <https://www.unisdr.org/campaign/resilientcities/toolkit/article/a-handbook-for-local-government-leaders-2017-edition.html>
- United Nations Development Programme – Headquarters Global Facility for Disaster Reduction and Recovery, the European Union. (2014). POST-DISASTER NEEDS ASSESSMENTS GUIDELINES: VOLUME B – HOUSING
- Wang, Wanting & Lindt, John. (2021). Quantitative Modeling of Residential Building Disaster Recovery and Effects of Pre- and Post-event Policies. International Journal of Disaster Risk Reduction. 59. 102259. 10.1016/j.ijdr.2021.102259.

جغرافیا و برنامه‌ریزی فضایی، سال نهم، شماره بیست و یکم، تابستان ۱۴۰۲

وصول مقاله: ۱۴۰۲/۰۱/۱۵

تایید نهایی: ۱۴۰۲/۰۲/۱۸

صفحات: ۷۷-۸۸

تحلیلی بر تاثیر میزان تحصیلات و چگونگی ادراک اجتماعی جامعه میزبان از اثرات گردشگری (مورد پژوهی: شهرستان شهرکرد و لردگان)

سعید بابامیر ساطعی*

زهره رضوانی

دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت جهانگردی، گرایش برنامه ریزی و توسعه دانشگاه هنر اصفهان

sacidbabamir@gmail.com-09139825162

چکیده

بسیاری از مطالعات در مورد اثرات گردشگری به شکلی خوش بینانه تنها بر اثرات مثبت اقتصادی تاکید داشتند. از دهه ۱۹۷۰، تحقیقات به سمت اثرات اجتماعی و محیط زیستی گردشگری سوق پیدا کرد و تحقیقات اقتصاد محور مورد نقد قرار گرفتند. اما از دهه های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ به بعد، شاهد رویکرد جامع تری نسبت به اثرات گردشگری هستیم به طوریکه هم اثرات مثبت و هم اثرات منفی مورد ارزیابی قرار گرفته و اثرات اقتصادی، اجتماعی و محیطی مورد سنجش قرار میگیرند. از نظر ماتیسون و وال پژوهش در مورد اثرات، جزء لاینفک از برنامه ریزی گردشگری هستند (ماتیسون و وال، ۱۹۸۲: ۱۹). از طرفی کاربرد مفهوم سرمایه اجتماعی در مجامع علمی به طور روزافزونی در حال گسترش است. بسیاری از گروههای درگیر در توسعه اجتماعی تصدیق میکنند که سنجش سرمایه اجتماعی میتواند بر کمک کنندگان مالی و سیاست گذاران تاثیر بسزا داشته باشد (والکر و همکاران، ۲۰۰۰: ۱۵). گردشگری در محیطی شکل میگیرد که متشکل از محیط طبیعی و محیط فرهنگی- اجتماعی است. هر یک از این دو محیط دربردارنده عواملی است که به نوعی بر گردشگری تاثیرگذار هستند و از آن تاثیر می پذیرد. تمرکز مطالعات گردشگری بر ابعاد اقتصادی، در شروع پژوهش های مرتبط با گردشگری از جذابیت زیادی برخوردار بود و باعث غفلت از سایر ابعاد این پدیده شده است. همین امر باعث شده که بر خلاف اثرات مثبت اقتصادی که توسعه گردشگری برای جوامع میزبان داشته، به دلیل رشد معضلاتی مانند بوجود آمدن شغل های کاذب، رشد قیمت زمین و سایر کالاها و بوجود آمدن مشکلات و ناهنجاری های اجتماعی، این جوامع به مخالفت با توسعه این صنعت بپردازند. وجود همین نگرش منفی نسبت به اثرات توسعه گردشگری، به عنوان یکی از موانع اصلی توسعه این صنعت در نظر گرفته شود. بنابراین مطالعه نگرش جامعه میزبان نسبت به اثرات توسعه گردشگری، باعث ایجاد درکی عمیق از نظرات و دیدگاههای آنها نسبت به گردشگری شده و به سیاست گذاران گردشگری در تدوین استراتژیهای توسعه گردشگری کمک شایانی میکند. مساله اصلی این پژوهش درک میزان تاثیر تحصیلات بر نگرش جامعه میزبان نسبت به اثرات توسعه گردشگری است. در این پژوهش نگرش جامعه میزبان در دوشهر شهرکرد و لردگان را نسبت به اثرات توسعه گردشگری بررسی میکنیم.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، شهرکرد، لردگان، میزان تحصیلات، ادراک اجتماعی

مقدمه

هدف این پژوهش، تبیین نقش تحصیلات بر ادراک توسعه گردشگری در جامعه میزبان و عوامل موثر بر این موضوع است. از همان آغاز مطالعات در مورد اثرات توسعه گردشگری این موضوع که توسعه گردشگری، حامل منافع و هزینه‌هایی برای جامعه میزبان است، مورد پذیرش قرار گرفت. در بسیاری از پژوهش‌ها بر این موضوع تاکید شد که بسته به سطح توسعه گردشگری، واکنش جامعه میزبان و ادراک آنها از اثرات توسعه گردشگری، متفاوت خواهد بود (ای.پی و کرامپتون، ۱۹۹۳: ۱۹). در همه این تحقیقات به این موضوع که باید عوامل موثر بر ادراک جامعه میزبان شناخته شوند، توجه شده است و اعتقاد بر این است که این تلاشهای تحقیقاتی به برنامه ریزان و مسئولان گردشگری در فهم دیدگاه جامعه میزبان نسبت به اثرات توسعه گردشگری کمک میکنند. این فهم باعث تدوین بهتر یک بر نامه یا استراتژی برای توسعه گردشگری خواهد شد. در واقع تحقیقات مربوط به اثرات توسعه گردشگری بیشتر ناشی از درک این موضوع است که جامعه میزبان، نقشی حیاتی در رسیدن به توسعه موفقیت آمیز گردشگری بازی میکنند و این نقش وقتی به عنوان یک پیشران توسعه عمل خواهد کرد که اثرات مثبت توسعه گردشگری بیشتر در معرض دید جامعه میزبان قرار بگیرند. با طرح مفهوم گردشگری پایدار، جامعه میزبان و نیازهای آنان مورد توجه قرار گرفته است و در روند برنامه ریزی و مدیریت گردشگری به این مهم توجه میشود. گردشگری برای اینکه بتواند به نیرویی مثبت تبدیل شود، نیرویی که بتواند علاوه بر ایجاد تجربه ای بکر برای گردشگران، مزایای اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی را برای جامعه میزبان ایجاد کند، نیاز به داشتن اطلاعات کامل از جامعه میزبان و ویژگیهای آنان دارد. در همین راستا امروزه اهمیت زیادی به نگرش جامعه میزبان نسبت به اثرات توسعه گردشگری میدهند.

مبانی نظری تحقیق

در مناطق محروم، بیکاری از اصلی ترین علل فقر و نبود درآمد برای ساکنان است. بنابراین ایجاد شغل و درآمد در این مناطق امری ضروری به نظر میرسد. در حال حاضر اصلی ترین منبع درآمد برای ساکنان استان چهارمحال و بختیاری، فعالیتهای کشاورزی است. اما طی دهه های اخیر، رشد روزافزون جمعیت و کاهش زمینهای زراعی، خشکسالی های پی در پی و متعاقب آن کمبود منابع آبی باعث از بین رفتن بسیاری از مشاغل در این حوزه شده و وضعیت اشتغال این استان را با مخاطراتی مواجه کرده است. طبق آمار موجود، جمعیت بیکار استان در سال ۱۳۸۵، ۴۰۳۲۲ نفر، در سال ۱۳۸۶، ۳۹۸۵۲ نفر، در سال ۱۳۸۷، ۴۷۲۵۰ نفر، و در سال ۱۳۸۸، ۵۶۵۶۷ نفر بوده است (ماخذ: برنامه راهبردی توسعه صنعت، معدن و تجارت استان در سال ۱۳۹۱). این آمار نشان از افزایش سالانه تعداد جمعیت بیکار در استان دارد. رشد سالانه جمعیت بیکار در استان، نشان دهنده ی ناکارآمدی سیاستهای اشتغالزایی در منطقه میباشد. توسعه صنعت گردشگری به ما این فرصت را خواهد داد که با سرمایه گذاری و تخصیص تسهیلات مناسب به این بخش بتوان از فرصتهای موجود در استان چهارمحال و بختیاری به نحو مطلوب برای ایجاد شغلهای پایدار

اقدام کرد. گردشگری اثراتی حیاتی بر شئون اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی مردم، مقاصد و کشورها می گذارد. تعدد تحقیقات در حوزه اثرات گردشگری میتواند مربوط به این واقعیت باشد که برای داشتن یک برنامه ریزی بهتر در جهت توسعه توریسم میبایست درک بسیار روشنتری نسبت به قبل، از ادراک جامعه میزبان نسبت به اثرات توسعه گردشگری و واکنش آنها در قبال این پدیده ی پیچیده داشته باشیم (ماتیسون، ۱۹۹۶: ۲۱۸). از آنجایی که پدیده گردشگری به همراه خود منافی به بار می آورد و هم چنین اثراتی منفی از خود به جای میگذارد، محققان حوزه گردشگری باید سعی در فهم ادراک جامعه میزبان از اثرات توسعه گردشگری داشته باشند، برای مثال توسعه گردشگری منافی مثل افزایش در سطح درآمد و همچنین افزایش فرصتهای شغلی و به تبع این موضوعات تقویت کیفیت زندگی ساکنین را به دنبال دارد. همچنین توسعه توریسم شرایطی را فراهم میکند که طی آن زمینه برای ارائه مالیاتهای بیشتر فراهم میگردد و به منابع گردشگری و تسهیلات فیزیکی که جنبه عمومی دارند سروسامان میبخشد. علی رغم همه این تفسیرها، توسعه گردشگری میتواند باعث بوجود آمدن اثراتی منفی از قبیل شلوغی و ترافیک، آلودگی صوتی، افزایش نرخ جرائم، آلودگی های زیست محیطی و تخریب محیط زیست گردد (لانکفورد و همکاران، ۱۹۹۴: ۱۴۷). از این روی برای شناخت هزینه ها و منافع ناشی از توسعه توریسم تحقیقات متعددی تمرکز خود را بر موضوعاتی گذاشته اند که مربوط به درک جامعه میزبان از اثرات توسعه توریسم میشوند. ماتیسون و وال معتقدند که توسعه گردشگری در مناطق مقصد باعث بوجود آمدن اثراتی اقتصادی، فیزیکی و اجتماعی میگردد. لیو، شلدون و وار^۱ (۱۹۸۷) سعی میکنند بین منافع اقتصادی حاصل از توسعه گردشگری و هزینه های اجتماعی، فرهنگی آن تعادل برقرار کنند و آنها را به نوعی توجیه نمایند. لانکفورد و هاورارد^۲ توسعه توریسم بومی و منافع شخصی و جمعی حاصل از توسعه توریسم را مورد توجه قرار میدهند و در عین حال، یک مقیاس برای سنجش واکنش جامعه میزبان به توسعه گردشگری بوجود می آورند. در هریک از مطالعاتی که به آنها اشاره شد از روشی خاص و رویکردی متفاوت برای ارزیابی اثرات توسعه گردشگری استفاده شده است (ماریسون، ۲۰۱۱: ۲۶). با این حال مطالعات کمی وجود دارد که تمرکز خود را بر روی عوامل موثر بر ادراک جامعه میزبان از اثرات توسعه گردشگری گذاشته باشند. همچنین مقیاسهای استاندارد اندکی وجود دارند که ارتباط بین عوامل تعیین کننده و ادراک ساکنین را تشخیص دهند و آن را اندازه گیری نمایند. بعلاوه میتوان حدس زد که برخی از عوامل میتوانند تاثیر بیشتری نسبت به عوامل دیگر بر ادراک جامعه میزبان از اثرات توسعه گردشگری داشته باشند. به طور مثال گویه ی میزان مشارکت در سیاست گذاری های اجتماعی میتواند نسبت به گویه ی مدت اقامت در مقصد یا محل تولد پرسش شونده، تاثیر بیشتری داشته باشد. به همین ترتیب نیز میتوان گفت که با توجه به شدت هریک از عوامل تاثیر گذار در فرد پاسخ دهنده، ادراکی که از اثرات مختلف دارند میتواند متفاوت باشد (لانکفورد و همکاران، ۱۹۹۴: ۶۸). در صنایع انسان محور، نقش عوامل انسانی در توسعه آنها بسیار چشم گیر است. امروزه صاحب نظران برنامه ریزی بر این عقیده اند که برای توسعه گردشگری، موفقیت عملیات برنامه ریزی و پایداری این دو، حمایت ساکنان محلی الزامی و حیاتی است (آلن و دیگران، ۱۹۹۳: ۱۲) وقتی یک جامعه و محل سکونت آنها به یک مقصد گردشگری تبدیل میشود، کیفیت زندگی، سیستم های ارزشی، روابط خانوادگی، نگرش ها، آداب و سنن، الگوهای رفتاری و بسیاری از

مولفه‌های دیگر اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آن دستخوش تحول قرار می‌گیرند (داسول، ۲۰۱۳:۲۱۲) مطالعه نگرش جامعه میزبان نسبت به اثرات توسعه گردشگری باعث ایجاد درکی عمیق از این نوع دیدگاه شده و کمک شایانی به سیاست گذاران گردشگری در تدوین استراتژی‌های توسعه گردشگری میکند. نگرش‌های گروه‌های مختلف اجتماعی با توجه به منافع حاصل از مشارکت متفاوت است، بر همین اساس میتوان بیان کرد که ادراک و نگرشی که ساکنین میتوانند نسبت به یک موضوع داشته باشند، یکی از عوامل دخیل در افزایش یا کاهش مشارکت در آن موضوع میباشد (دانش مهر، احمد، ۱۳۸۸: ۲۹۹).

مورد توجه قراردادن نگرش‌های جامعه میزبان نسبت به توسعه گردشگری و لحاظ کردن دغدغه‌های ایشان در برنامه ریزی‌ها میتواند یکی از راهکارهای اساسی برای پیشرفت و توسعه این صنعت در کشور باشد. با بررسی این مولفه‌ها میتوان با حساسیتهای فرهنگی و همچنین منافع آنها آشنا شد و برنامه ریزی دقیق تری برای توسعه گردشگری در راستای منافع و نیازهای ساکنان بومی، همراه با حفظ اصالت شاخصهای فرهنگ بومی انجام داد. این حرکت باعث ترغیب ذینفعان بومی برای مشارکت آگاهانه و فعال در زمینه گردشگری میشود (پاپلی یزدی، ۱۳۸۵: ۲۹). پیشرفت گردشگری در یک منطقه نیازمند حمایت از سوی ساکنین محلی و مهیا بودن شرایط در مقصد است. این واقعیت منجر به افزایش توجه به تاثیرات گردشگری بر مناطق مختلف طی دو دهه اخیر شده است (ای پی و کرامپتون، ۱۹۹۳: ۲۱۱) گردشگری در ایران نیز مانند سایر کشورها دارای طیف گسترده ای از اثرات مثبت و منفی است. به طور مثال در بسیاری از مناطق گردشگری باعث رشد اقتصادی منطقه، ایجاد اشتغال در سطح گسترده، جلوگیری از مهاجرت، افزایش حضور اجتماعی زنان، تبادل فرهنگی، حفظ و گسترش صنایع دستی و آداب و سنن مناطق و هم چنین توسعه فرهنگ حفاظت از محیط زیست شده است. با این وجود ما شاهد اثرات منفی توسعه گردشگری در مناطقی که مورد توجه گردشگران قرار گرفته اند نیز بوده ایم. تخریب محیط زیست بخصوص در مناطق حفاظت شده، درگیری جامعه بومی با گردشگران بدلیل عدم رعایت ارزشهای اخلاقی و فرهنگی جامعه میزبان، کمبود منابع در مناطق گردشگری برای ساکنین به دلیل استفاده بیش از حد گردشگران و موارد دیگری از این دست، نمونه‌هایی از اثرات منفی توسعه گردشگری در مناطق مقصد میباشد. ایران دارای طیف گسترده ای از آداب، رسوم و سنن مختلف در بین اقوام خود میباشد، که هریک از این اقوام برای این آداب و رسوم خود ارزش خاصی قائل هستند، بنابراین برای پیش برد و توسعه گردشگری در این کشور، نگرش جوامع میزبان نسبت به گردشگری و تغییرات اجتماعی و اقتصادی ناشی از آن باید مورد توجه قرار گیرد. بررسی مطالعات صورت گرفته نشان میدهد، پژوهش گران در مطالعه دیدگاه ساکنین عوامل متعددی را مدنظر قرار داده اند. از جمله این عوامل میتوان به تاثیرات اشتغال زایی، درآمدهای اقتصادی، ویژگیهای جمعیتی و اثرات زیست محیطی اشاره کرد. مطالعات ادراک ساکنین از تاثیرات توسعه گردشگری نشان میدهد که جوامع میزبان ادراک یکسانی نسبت به توسعه گردشگری و اثرات آن ندارند. از سوی دیگر یکی از جنبه‌های مهم در توسعه پایدار اجتماعی استفاده از مفهوم سرمایه در وجه اجتماعی آن است. هر چند واژه سرمایه اساساً در قلمرو اقتصادی به کار گرفته می‌شود، اما از حدود دو دهه گذشته در قلمرو اجتماعی مورد پذیرش رو به فزاینده ای قرار گرفته است و در حال حاضر به عنوان یکی از موارد مهم در توسعه

یافتگی مطرح می‌باشد (شارع پور، ۱۳۸۳: ۱۹) به انواع سرمایه ای که به طور متداول در تحلیل‌های اقتصادی تحت عنوان سرمایه فیزیکی یا تولیدی، سرمایه طبیعی و سرمایه انسانی از آنها نام برده می‌شود، اکنون نوع چهارمی با عنوان سرمایه اجتماعی اضافه شده است، به طور معمول، آنچه توسعه و رشد اقتصادی بر پایه آن بنا شده، شامل سرمایه طبیعی، سرمایه فیزیکی یا تولیدی و سرمایه انسانی است، که به عنوان ثروت یک ملت شناخته می‌شود. این مسئله به تازگی معلوم شده است که این سه نوع سرمایه، فقط بخشی از فرایند رشد اقتصادی را تعیین می‌کنند؛ چرا که این‌ها از راهی که بازیگران اقتصادی با یکدیگر تعامل می‌کنند و به یکدیگر نظم می‌بخشند تا رشد و توسعه را فراهم آورند، چشم می‌پوشند. پس برای بررسی اختلاف رشد میان کشورهایی که از نظر آن سه دسته سرمایه، دارای وضعیت یکسانی هستند، باید در پی حلقه ای دیگر بود که آن حلقه مفقوده، سرمایه اجتماعی است (شارع پور، ۱۳۸۳: ۱۹) از جمله مسائل و دغدغه‌های سیاستگذاران و برنامه ریزان کشور، این موضوع است که چرا به رغم تمام برنامه ریزی‌ها و سرمایه گذاری‌های متعددی که دولت در بخش‌های اقتصادی انجام می‌دهد، نمی‌توان بر شرایط دشوار اقتصادی و مشکلات معیشتی مردم فائق آمد. معمولاً زمانی که از مشکلات اقتصادی کشور سخن به میان می‌آید، اغلب کمبود سرمایه فیزیکی (مادی) به عنوان یکی از بزرگترین معضلات نام برده می‌شود و از سرمایه‌های اجتماعی هیچ سخنی به میان نمی‌آید. این در حالی است که نیاز به سرمایه اجتماعی در شرایط رکودی یا تورمی که نیاز به اعتمادسازی است، بیش از هر سرمایه دیگری احساس می‌شود و سرمایه اجتماعی در کنار سایر سرمایه‌ها می‌تواند بسیاری از معماهای لاینحل اجتماعی را از سر راه حرکات توسعه ای جامعه بردارد و رشد شتابان اقتصادی، اجتماعی را امکان پذیر نمایند (توسلی و بی‌نیاز، ۱۳۸۳: ۹۱).

در دهه ۱۹۶۰، پژوهشگران و کارگزاران توسعه به تأثیر کیفیت نیروی کار پی بردند و از آن زمان به بعد مفهوم سرمایه انسانی مورد توجه آنها و سیاست گذاران اجتماعی قرار گرفت. استفاده از مفهوم سرمایه انسانی تا حدودی خلأ علمی در فهم علل رشد اقتصادی و تفاوت در میزان موفقیت‌های پروژه‌های توسعه را توانست پر کند، ولی در دهه ۱۹۸۰، ابزار مفهومی جدیدی مورد توجه پژوهشگران اجتماعی و اقتصادی قرار گرفت که تأکید اصلی آن بر ویژگی‌های موجود در روابط اجتماعی بین انسان‌ها بود. پذیرش و محبوبیت این ابزار جدید با عنوان سرمایه اجتماعی، به دلیل کاربرد آن در سطوح مختلف (خرد، میانه و کلان) در حوزه‌های مختلف زندگی اجتماعی - اقتصادی است. دولت‌ها با آگاهی از کاربرد سرمایه اجتماعی در فقرزدایی، به استفاده از آن در برنامه‌ها و سیاست‌های اجتماعی خود پرداختند. بدین ترتیب حاکمیت الگوی همکاری سه جانبه بین: دولت، بازار و اجتماع سبب برجستگی مفهوم سرمایه اجتماعی شد. در دهه اخیر با شناسایی هر چه بیشتر حوزه‌های تحت تأثیر سرمایه اجتماعی، تقاضای زیادی برای بررسی تجربی آن پدید آمده است. به عبارت دیگر، به نظر می‌رسد تقاضا برای سنجش تجربی سرمایه اجتماعی به مراتب بیشتر از عرضه آن است (شارع پور، ۱۳۸۷: ۱۷).

روش پژوهش

در این تحقیق به دنبال این هستیم که ادراک ساکنین از اثرات توسعه توریسم و اثر سرمایه اجتماعی بر این ادراک را شرح دهیم. ما سرمایه اجتماعی را در کنار متغیرهای دیگر از جمله ویژگی‌های جمعیت شناختی، وضعیت شغلی و

پنداشت‌های جامعه میزبان، به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته ایم. در مرور ادبیات این حوزه، عواملی که در بال به آنها اشاره شد از جمله عوامل اساسی هستند که بر ادراک ساکنین از اثرات توسعه گردشگری تاثیر میگذارند. ادراک ساکنین از ابعاد مختلف اثرات توسعه گردشگری به عنوان متغیر وابسته در این تحقیق در نظر گرفته شده است. وقتی ادبیات مربوط به اثرات توسعه گردشگری را مرور میکنیم همگی به این نکته اشاره دارند که توسعه گردشگری هم دارای منافی برای جامعه میزبان است و همین طور هزینه‌هایی را باعث میشود که میتوانیم آنها را در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی خلاصه کنیم.

معرفی شهر لردگان

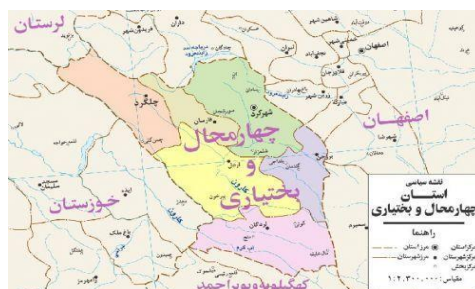
ویژگیهای جغرافیای، جمعیتی و طبیعی شهرستان لردگان

شهرستان لردگان با وسعت ۳۴۲۰ کیلومتر مربع معادل ۸/۲۰ درصد از مساحت استان چهارمحال و بختیاری را به خود اختصاص داده است. و از لحاظ موقعیت جغرافیایی این شهرستان در طول شرقی ۴۹ درجه و ۵۵ دقیقه تا ۵۰ درجه و ۳۴ دقیقه و عرض شمالی ۳۰ درجه و ۵۵ دقیقه تا ۳۱ درجه و ۲۶ دقیقه واقع شده است. شهرستان لردگان در جنوب استان چهارمحال و بختیاری واقع شده و از نظر موقعیت نسبی از سمت شمال به شهرستان‌های بروجن و اردل، از سمت جنوب به استان کهگیلویه و بویراحمد و از سمت شرق به استان اصفهان و از غرب به استان خوزستان منتهی می‌شود. این شهرستان با ارتفاع متوسط ۱۷۰۰ متر از سطح دریا در سلسله جبال زاگرس قرار دارد و از نظر توپوگرافی قسمت‌های شمالی آنرا مناطق پست با ارتفاع کمتر از ۲۰۰۰ متر تشکیل داده و مناطق بلند آن ارتفاعات بیش از ۳۰۰۰ متر در جهت شمال غربی - جنوب شرقی می‌باشد. این شهرستان دارای دشت‌های حاصلخیزی همچون دشت خانمیرزا، دشت جمال، دشت فلارد و دشت لردگان و کوه‌های مرتفع و بلندی همچون کوه ریگ، کوه غارون، کوه بادامستان، کوه گومیه، کوه سرخ، کوه سیوک، کوه آس جم، کوه آب باغ و... می‌باشد و از لحاظ کشاورزی بخصوص در زمینه کشت غلات از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده. و به لحاظ طبیعی و آب و هوایی یکی از نقاط مستعد و مناسب سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری در تمامی طول سال می‌باشد. و با توجه به افتتاح جاده جدید لردگان - خوزستان، بهترین و کوتاهترین مسیر ارتباطی استانهای مرکزی کشور مانند اصفهان، یزد، ... به خوزستان همین مسیری است که از شهرستان لردگان می‌گذرد و همچنین ارتباط مناطق مرکزی کشور به استانهای کهگیلویه و بویر احمد، فارس و بوشهر از این شهرستان میسر و مطلوب می‌باشد. رودخانه‌های مهم خرسان و ارمند که از سرشاخه‌های اصلی کارون هستند در این شهرستان جریان دارند و بر همین اساس سدهای مهمی چون کارون ۴، سدهای خرسان ۱ و ۲ و ۳ و کارون ۵ بر روی رودخانه‌های شهرستان احداث و یا در حال احداث و مطالعه می‌باشند و سهم عمده‌ای از آب استان را به خود اختصاص داده و چشمه‌های پرآب و همیشه جوشانی مانند برم لردگان، آبشار آتشگاه، چشمه سنگان، چشمه پروز، برم مالخلیفه، چشمه میلاس، چشمه میشان، چشمه بارز، چشمه شوار، چشمه گوشه و ... در این شهرستان جریان دارند. این شهرستان دارای بیشترین اراضی جنگلی در سطح استان با مقدار ۱۵۸۰۰۰ هکتار که اغلب گونه‌های آنرا بلوط و بنه تشکیل داده می‌باشد که بیشتر در نواحی غربی و جنوبی شهرستان گسترده است و وسعت مراتع شهرستان حدود ۱۴۳۶۰۰ هکتار می‌باشد و بیشترین

گونه های گیاهی و دارویی در سطح استان در این شهرستان می باشد.

بر اساس آخرین تقسیمات سیاسی شهرستان لردگان دارای سه شهر لردگان، آلونی و مالخلیفه و چهار بخش به نامهای مرکزی، منج، فلارد، خانمیرزا و دهستانهای سردشت، ریگ، میلاس، ارمند، خانمیرزا، جوانمردی، فلارد، پشتکوه، منج و بارز با تعداد ۳۴۰ روستا می باشد. براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ جمعیت شهرستان لردگان ۱۷۷۲۷۷ نفر می باشد که از این تعداد ۲۹۳۸۱ نفر در مناطق شهری و ۱۴۷۸۹۶ نفر در مناطق روستایی زندگی می کنند. طبق آخرین سرشماری در سال ۱۳۹۰ جمعیت شهر لردگان ۴۵۵۴۱ نفر می باشد (سالنامه آماری استان چهارمحال و بختیاری: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰).

وضعیت آب و هوایی: شهرستان لردگان دارای آب و هوایی متنوع می باشد به طوریکه در این شهرستان مناطق معتدل، سرد و گرم و مرطوب وجود دارد.

تصویر ۱: نقشه استان چهارمحال و بختیاری

معرفی شهرستان شهرکرد

موقعیت و حدود جغرافیای شهرکرد

شهرکرد مرکز استان چهارمحال و بختیاری، در غرب کشور قرار گرفته است. این شهر در دامنه جنوبی ارتفاعات قراول خانه و کلاه قاضی، در جلگه ای وسیع قرار دارد که مساحت آن ۲۲۹۲ هکتار است. از نظر مختصات جغرافیایی، شمالی ترین و جنوبی ترین نقاط شهر، به ترتیب و به طور تقریب، بر ۹۱ درجه و ۹۱ دقیقه و ۲۹ دقیقه عرض شمالی و شرقی ترین و غربی ترین نقاط آن، حدوداً بر ۱۱ درجه و ۱۱ دقیقه و ۱۱ دقیقه طول شرقی منطبق است. شهر کرد از طرف جنوب به شهرستان بروجن، از غرب به شهرستان فارس و از شمال و شرق به استان اصفهان منتهی می گردد.

ارتفاع این شهر از سطح دریا به ۱۱۲۲ متر بالغ می گردد. (آمار نامه استان چهارمحال و بختیاری، ۱۳۹۹، ص ۹).

آب و هوای شهرکرد

اقلیم منطقه شهرکرد شدیداً متأثر از موقعیت جغرافیایی آن است زیرا علیرغم عرض جغرافیایی نسبتاً کم، نسبت به نقاط هم عرض خود در داخل کشور از ویژگیهای اقلیمی خاص برخوردار است که این ویژگی‌ها عمدتاً از مرتفع بودن شهرکرد و قرار گرفتن آن در نزدیکی رشته کوه‌های بلند زاگرس ناشی می‌گردد. به طور کلی با توجه به ویژگی‌های رژیم حرارتی و بارندگی در شهرکرد، این منطقه در قلمرو و اقلیم سرد و معتدل قرار می‌گیرد.

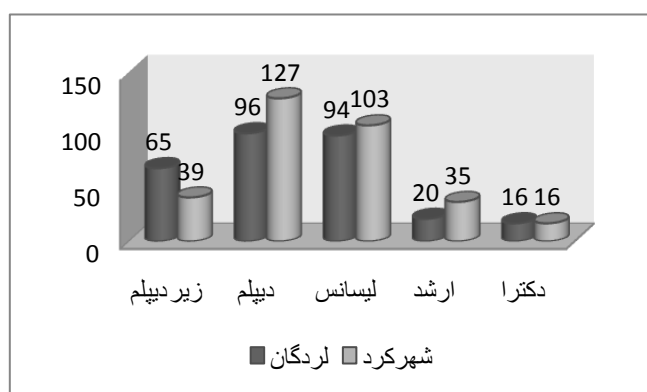
وجه تسمیه شهر شهرکرد

شهرکرد، که قبلاً به نام دهکرد معروف بود، در شهریور ماه ۲۹۲۲ شمسی بنا به تصویب هیئت دولت به این اسم تغییر داده شد. اگر چه قدمت به وجود آمدن این شهر و وجه تسمیه آن به طور کامل روشن نیست، ولی از آثار به دست آمده در گوشه و کنار آن و وجود ابنیه و بناهای تاریخی، دارای سابقه طولانی است. ذکر نام دهکرد تا زمان صفویه در کتابی بیان نشده، لذا مشکل است که تاریخ دقیق این شهر را بیان کرد و وجه تسمیه آن نیز که مربوط به پیوند «کرد» است نیز موضوع این شهر را در بیان چگونگی تشکیل شکل گیری آن دشوار کرده است. (آهنجیده، اسفندیار، ۲۹۹۹، ۲۲۹).

یافته‌های پژوهش

جدول ۱: توزیع فراوانی افراد برحسب تحصیلات به تفکیک شهر

محل زندگی سطح تحصیلات	لرندگان		شهرکرد		کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
زیر دیپلم	۶۵	۲۲,۳	۳۹	۱۲,۲	۱۰۴	۱۷
دیپلم	۹۶	۳۳	۱۲۷	۳۹,۷	۲۲۳	۳۶,۵
لیسانس	۹۴	۳۲,۳	۱۰۳	۳۲,۲	۱۹۷	۳۲,۲
ارشد	۲۰	۶,۹	۳۵	۱۰,۹	۵۵	۹
دکتر	۱۶	۵,۵	۱۶	۵	۳۲	۵,۲
کل	۲۹۱	۱۰۰	۳۲۰	۱۰۰	۶۱۱	۱۰۰
نما(مد)	دیپلم	دیپلم	دیپلم	دیپلم	دیپلم	دیپلم

نمودار ۱: توزیع فراوانی افراد برحسب سطح تحصیلات به تفکیک شهر

بین تحصیلات ساکنان و ادراک از اثرات توسعه گردشگری رابطه معنادار وجود دارد.

رابطه بین تحصیلات و ادراک جامعه میزبان از اثرات توسعه گردشگری

جدول ۱ نشان می‌دهد که ۵۸,۱ درصد از پاسخگویان لردگان را مردان و ۴۱,۹ درصد از آنان را زنان تشکیل می‌دهند، همچنین ۵۴,۱ درصد از پاسخگویان شهرکرد را مردان و ۴۵,۹ درصد از آنان را زنان تشکیل می‌دهند به عبارت دیگر بیشترین درصد پاسخگویان را مردان به خود اختصاص داده اند.

جدول ۱ توزیع فراوانی پاسخگویان لردگان و شهرکرد را برحسب میزان تحصیلات نشان می‌دهد. براین اساس ۱۱۹۹ درصد از افراد زیردیپلم، ۹۹ درصد دیپلم، ۹۱۹۹ درصد لیسانس، ۲۹۳ درصد ارشد و ۱۹۱ درصد دکترا هستند و این در حالی است که ۲۱۹۱ درصد زیر دیپلم، ۹۳۹۹ درصد دیپلم، ۹۱۹۱ درصد لیسانس، ۲۱۹۳ درصد ارشد و ۱ درصد دکترا دارند. با توجه به مقدار به دست آمده برای مدل (نما) بیشتر پاسخگویان در مقطع دیپلم قرار دارند.

جدول ۲: یافته‌های توصیفی - متغیرهای زمینه ای

محل زندگی	لردگان				شهرکرد			
	متفی	بینابین	مثبت	کل	متفی	بینابین	مثبت	کل
زیر دیپلم	۵(۷,۷)	۱۳(۲۰)	۴۷(۷۲,۳)	۶۵	۷(۱۷,۹)	۵(۱۲,۸)	۲۷(۶۹,۲)	۳۹
دیپلم	۲۱(۲۱,۹)	۵۶(۵۸,۳)	۱۹(۱۹,۸)	۹۶	۳۶(۲۸,۳)	۵۲(۴۰,۹)	۳۹(۳۰,۷)	۱۲۷
لیسانس	۱۰(۱۰,۶)	۳۲(۳۴)	۵۲(۵۵,۳)	۹۴	۵(۴,۹)	۵۰(۴۸,۵)	۴۸(۴۶,۶)	۱۰۳
ارشد	۵(۲۵)	۵(۲۵)	۱۰(۵)	۲۰	۵(۱۴,۳)	۱۲(۳۴,۳)	۱۸(۵۱,۴)	۳۵
دکترا	۵(۳۱,۳)	۵(۳۱,۳)	۶(۳۷,۵)	۱۶	۵(۳۱,۳)	۳(۱۸,۸)	۸(۵۰)	۱۶
کل	۴۶	۱۱۱	۱۳۴	۲۹۱	۵۸	۱۲۲	۱۴۰	۳۲۰
آماره آزمون	کای اسکوتر	سطح معنی داری	کای اسکوتر	سطح معنی داری				
	۵۳,۵۸۶	۰,۰۰۰	۴۲,۱۲۴	۰,۰۰۰				
	آماره تائو بی کندال	سطح معنی داری	آماره تائو بی کندال	سطح معنی داری				
	۰,۲۶۴	۰,۰۴۵	۰,۲۶۱	۰,۰۳۵				
	آماره گاما		آماره گاما					
		۰,۳۸۹						

جدول ۲ رابطه بین تحصیلات و ادراک جامعه میزبان از اثرات توسعه گردشگری را نشان می‌دهد.

رابطه بین تحصیلات و ادراک جامعه میزبان از اثرات توسعه گردشگری را نشان می‌دهد. با توجه به آزمون کای اسکوتر و مقدار سطح معنی داری آن رابطه معنادار میان این دو متغیر در هر دو شهر وجود دارد لذا فرضیه تایید می‌شود. به عبارت دیگر در هر دو شهر مورد مطالعه هرچه سطح تحصیلات بالاتر باشد افراد اثرات توسعه گردشگری را مثبت ارزیابی می‌کنند. میزان همبستگی محاسبه شده براساس آماره کندال و گاما که به ترتیب ۰,۲۶۴ و ۰,۳۸۹ برای لردگان و ۰,۲۶۱ و ۰,۲۵۶ برای شهرکرد میباشد نیز حاکی از آن است که همبستگی کمی با جهت مستقیم میان میزان تحصیلات و ادراک جامعه میزبان از اثرات توسعه گردشگری وجود دارد. این فرضیه با توجه به مدل AP که میگوید

هرچه سطح تحصیلات بالاتر باشد دیدگاه مثبت تری نسبت به اثرات توسعه گردشگری وجود خواهد داشت، فرضیه به تایید رسید.

بحث و نتیجه گیری

از همان آغاز مطالعات در مورد اثرات توسعه گردشگری این موضوع که توسعه گردشگری، حامل منافع و هزینه‌هایی برای جامعه میزبان است، مورد پذیرش قرار گرفت. در بسیاری از پژوهش‌ها بر این موضوع تاکید شد که بسته به سطح توسعه گردشگری، واکنش جامعه میزبان و ادراک آنها از اثرات توسعه گردشگری، متفاوت خواهد بود. در همه این تحقیقات به این موضوع که باید عوامل موثر بر ادراک جامعه میزبان شناخته شوند، توجه شده است و اعتقاد بر این است که این تلاش‌های تحقیقاتی به برنامه ریزان و مسئولان گردشگری در فهم دیدگاه جامعه میزبان نسبت به اثرات توسعه گردشگری کمک میکنند. این فهم باعث تدوین بهتر یک بر نامه یا استراتژی برای توسعه گردشگری خواهد شد. در واقع تحقیقات مربوط به اثرات توسعه گردشگری بیشتر ناشی از درک این موضوع است که جامعه میزبان، نقشی حیاتی در رسیدن به توسعه موفقیت آمیز گردشگری بازی میکنند و این نقش وقتی به عنوان یک پیشران توسعه عمل خواهد کرد که اثرات مثبت توسعه گردشگری بیشتر در معرض دید جامعه میزبان قرار بگیرند. از مجموع پاسخگویان در شهر لردگان، ۴۱٫۹٪ زنان و ۵۸٫۱٪ مردان بوده اند و در شهرکرد، ۴۴٫۰۳٪ زنان و ۵۵٫۹۷٪ مردان تشکیل داده اند. میانگین سنی پاسخگویان در لردگان ۲۹٫۵۱ سال و در شهرکرد، ۲۷٫۷۲ سال بوده میانگین کلی برای دو شهر هم ۲۸٫۵۷ سال میباشد. اکثریت پاسخگویان در شهر لردگان را متاهلین تشکیل داده اند (۵۲٫۶٪) و اکثریت پاسخگویان در شهرکرد مجرد بوده اند (۵۰٫۶٪). در هر دو شهر اکثریت پاسخگویان شاغل هستند به طوریکه در لردگان ۳۹٫۲٪ و در شهرکرد ۳۷٫۷٪ از پاسخگویان گزینه شاغل را انتخاب کرده اند. اکثریت پاسخگویان در هر دو شهر شغل مرتبط با گردشگری ندارند. در لردگان ۹٫۶٪ از پاسخگویان و در شهرکرد، ۱۱٫۸٪ از پاسخگویان مشاغل مرتبط با گردشگری، مشغول به کار هستند. در هر دو شهر اکثریت پاسخگویان سطح تحصیلاتشان دیپلم میباشد. در شهر لردگان ۳۳٪ و در شهرکرد، ۳۶٫۵٪ از پاسخگویان گزینه دیپلم را علامت زده اند. میانگین درآمد ماهیانه در لردگان ۴۳۵۰۰۰ هزار تومان و در شهرکرد، ۷۲۵۰۰۰ هزار تومان میباشد. اکثریت پاسخگویان در لردگان (۵۴٫۳٪) معتقد هستند که فرایند رشد گردشگری در مراحل اولیه خود قرار دارد، همینطور در شهرکرد، ۵۲٫۷٪ از پاسخگویان معتقدند که گردشگری در مراحل شروع یا ابتدایی رشد خود قرار دارد. در پنداشت از آینده، اکثریت پاسخگویان در هر دو شهر معتقد هستند که آینده ی بهتری پیش روی شهرشان قرار دارد. در لردگان، ۶۱٫۵٪ و در شهرکرد، ۶۷٫۹٪ از پاسخگویان، گزینه "بهرتر میشود" را علامت زده اند. در مورد وجود رابطه بین سطح تحصیلات و ادراک از اثرات توسعه گردشگری در آزمون کای اسکوتر با اطمینان ۹۹ درصد فرضیه به تایید رسید. در مدل AP تحصیلات به عنوان یکی از منابع قدرت تاثیر بسزایی در دیدگاه افراد نسبت به اثرات توسعه گردشگری دارد. به صورتی که افرادی که داری سطح تحصیلات بالاتری داشته باشند نگرش مثبت تری نسبت به اثرات توسعه گردشگری دارند.

منابع

- شارع پور، محمود، (۱۳۸۳)، "سنجش نابرابری در سرمایه اجتماعی با استفاده از تکنیک ژنراتور" نشریه علوم اجتماعی، مازندران.
- . توسلی، غلامعباس (۱۳۸۳)، « نظریه‌های جامعه شناسی»، انتشارات سمت، تهران.
- میسون، پیتر (۱۳۸۷). گردشگری: اثرات، برنامه ریزی و مدیریت، ترجمه روزبه میرزایی و پونه ترابیان. انتشارات ترمه. تهران.
- وای. گی، چاک (۱۳۸۸). جهانگردی در چشم اندازی جامع، ترجمه محمداعرابی و علی پارساییان، انتشارات دفتر پژوهشهای فرهنگی. تهران
- کاظمی، مهدی (۱۳۹۱). تاثیرات فرهنگی توسعه جهانگردی بر جوامع". فصلنامه مطالعات جهانگردی: شماره ۲: انتشارات دانشگاه عالمه طباطبایی.
- پاپلی یزدی، محمد حسین و مهدی سقایی (۱۳۸۵) گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، تهران: سمت
- دانش مهر، احمد، (۱۳۸۸) نگرش جامعه میزبان به اثرات توسعه گردشگری. تهران.
- Allen, L. R., Long, P. T., Perdue, R. R. & Kieselbach, S. (1988). The impact of tourism development on residents' perception of community life. *Journal of Travel Research*, 27(1), 16-21
- AP, J. & Crompton, J. L. (1993). Residents' strategies for responding to tourism impacts. *Journal of Travel Research*, 31(3), 47-50.
- Retz, D. (1983). Capacity to absorb tourism: concepts and implications for strategic planning. *Annals of Tourism Research*, 10, 239-263.
- Morrison, P., 1991 *Tourism and the Environment: A Case Study from Turkey*. *Environmentalist* 11(2):113-129
- Lankford, S. V. (1994). "Attitudes and perceptions toward tourism and rural regional development". *Journal of Travel Research*, 31(3), 35-43. Lankford, S. V. & Howard, D. (1994). *Revising TIAS*. *Annals of Tourism Research*, 21, 829-831.
- Mathieson, A. & Wall, G. (1982). *Tourism: Economic, Physical, and Social Impacts*. New York: Longman House.
- Walker et al. (2000). *Tourism impacts and its control*, *Quality of Life Studies in Marketing & Management*, *Proceeding of the Third Quality-of-life/ Marketing Conference*, Virginia polytechnic Institute & State University, 292-30.

جغرافیا و برنامه‌ریزی فضایی، سال نهم، شماره بیست و یکم، تابستان ۱۴۰۲

وصول مقاله: ۱۴۰۲/۰۲/۲۷

تایید نهایی: ۱۴۰۲/۰۳/۲۵

صفحات: ۱۰۷-۸۹

بررسی سناریوهای گسترش فیزیکی شهر بروجن با تأکید بر فرآیندهای طبیعی

فاطمه عباسی سورکی

دانش آموخته ی مقطع کارشناسی ارشد. گروه جغرافیا و برنامه ریزی گردشگری. دانشگاه اصفهان. اصفهان. ایران

Fatememeabbasii75@gmail.com

چکیده

در چند دهه اخیر شهرنشینی لجام گسیخته و متقابلاً گسترش کالبدی شهرها و دست اندازی آن‌ها به زمین‌های مستعد کشاورزی حومه شهری تخریب‌های غیر قابل جبرانی بر محیط زیست داشته است. رشد شهرها در چند دهه اخیر بسیار چشمگیر تر از دهه‌های قبل بوده است اما آنچه مهم است برنامه ریزی قبل از رشد و توسعه است. رشد بی برنامه و لجام گسیخته باعث افزایش هزینه‌های خدماتی و زیر بنایی شهرها می‌شود که شهرها را با مشکلات جدی روبه رو می‌کند.... شهر بروجن نیز مانند بستر شهرهای ایران از نظر جمعیتی رشد زیادی داشته است که باعث رشد کالبدی آن گشته است. هدف این پژوهش بررسی بهترین جهت جهت و مکان برای توسعه و گسترش شهر بروجن است. ابزارها و مدل‌های بسیاری برای برنامه ریزی وجود دارند که در این پژوهش با کمک نرم افزار GIS و مدل AHP بهترین جهت برای توسعه را با توجه به ویژگی‌های طبیعی و محدودیت‌های اطراف شهر بروجن مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج نشان دهنده این است که جهت‌های مطلوب متصل به شهر در سمت غرب و قسمت‌هایی از جنوب است. قسمت کوچکی از شمال شرق نیز وضعیت مناسبی را جهت توسعه شهر را نمایش می‌دهد. در جهت شمال، شرق و قسمت‌هایی از جنوب نیز وضعیت نامطلوبی جهت توسعه شهر بروجن است. سمت جنوب غرب نیز دارای وضعیت متوسط از لحاظ مطلوبیت توسعه و رشد شهر است.

کلمات کلیدی: توسعه فیزیکی، سیستم اطلاعات جغرافیایی، بروجن

بیان مسئله

در حال حاضر بیش از ۵۰ درصد از جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کنند و این رقم تا سال ۲۰۵۰ از ۷۰ درصد فراتر خواهد رفت (Ritchie & roser, ۲۰۱۸). شهرنشینی در ۳۰ سال آینده به شتاب ادامه خواهد داد. شهرها که حدود ۱ درصد از مساحت زمین را اشغال می‌کنند، ۷۵ درصد انرژی و ۸۵ درصد منابع مصرف می‌کنند و حدود ۸۰ درصد از گازهای گلخانه‌ای جهان را تولید می‌کنند. با شهرنشینی مداوم، شهرها با فشار محیطی حادث‌تر و تضاد بین عرضه و تقاضای منابع مواجه خواهند شد (Lee & phaal, ۲۰۱۳, ۲۰۲۰ & wup). بررسی‌ها نشان می‌دهد که تا سال ۲۰۳۰ توسعه شهری منجر به از دست رفتن ۱٫۸ تا ۲٫۵ درصد زمین‌های قابل کشت خواهد شد و ۸۰ درصد آن در آفریقا و آسیا خواهد بود. با توجه به اینکه بیش از ۶۰ درصد از مزارع آبیاری جهان در نزدیکی مناطق شهری قرار دارند، این امر نشان دهنده رقابت بالقوه زمین بین کاربری‌های کشاورزی و شهری است. مطالعات موردی نشان می‌دهد که سطوح بالای توسعه شهری در طول سه دهه گذشته منجر به از دست رفتن زمین‌های کشاورزی اطراف شهرها شده است (D'Amour et al., 2017). طی سال‌های ۲۰۰۰-۱۹۵۰، رشد جمعیت شهری جهان نزدیک به چهار برابر افزایش یافته، یعنی از ۷۳۰ میلیون به ۲/۸ ملیون نفر رسیده است. همچنین در سال ۲۰۰۸ برای اولین بار در تاریخ، بیش از نیمی از جهان (۳/۳ میلیارد نفر) در مناطق شهری زندگی می‌کنند و این معادل کل جمعیت جهان در سال ۱۹۶۰ می‌باشد. تا سال ۲۰۳۰ نیز جمعیت شهری نیز دو برابر خواهد شد در حدود ۵ میلیارد نفر، بیش از آن که برای آفریقا و آسیا برآورد شده است. بنابراین، تا حدودی بیشترین رشد جمعیت در دهه‌های آینده در مناطق شهری پنداشته خواهد شد (کنت سیلویا- مک لوین کتی، ۱۳۸۸). در ایران نیز تا قبل از سال ۱۳۳۵ توسعه شهرنشینی روند متعادلی داشت. اما این فرایند در اثر تحولات سیاسی، اقتصادی در نیم قرن اخیر و نیز پیشرفت‌های علمی و تکنولوژی، دچار تغییر شده است (نظریان، ۱۳۷۹). بر اساس برخی بازسازیهای جمعیتی، جمعیت ایران در آغاز قرن بیستم (۱۲۷۹ ش.)، حدود ۹ میلیون و ۸۶ هزار نفر بود که ۲ میلیون نفر بود و ۲۰۰ هزار نفر یا ۲۰/۶ درصد آنان در ۹۹ نقطه شهری زندگی می‌گردند (باری یر، ۱۳۶۳). بر اساس آمار مرکز ایران جمعیت در سال ۱۳۹۰ به ۷۱ درصد رسیده است (مرکز آمار ایران، سرشماری ۱۳۹۰). توسعه فیزیکی شهرها فرایندی پویا و مداوم است که طی آن محدوده‌های فیزیکی شهر و فضاهای کالبدی آن در جهت‌های عمودی و افقی از حیث کمی و کیفی افزایش یابند و اگر این روند سریع و بی برنامه باشد به تنسيق فیزیکی متعادل و موزون فضاهای شهری نخواهد انجامید و در نتیجه سامانه‌های شهری رابطه مشکلات عدیده‌ای مواجه خواهد ساخت. (فردوسی، ۱۳۸۴). در چند دهه اخیر که رشد و توسعه شهری در ایران، رشد سریعی را نسبت به سال‌های قبل از آن تجربه می‌کند، رشد و گسترش شهرها باعث وارد آمدن خسارت‌های جبران ناپذیری به محیط شهری و به خصوص زمین‌های کشاورزی و در برخی موارد آب‌های زیرزمینی پیرامون شهرها و همچنین توسعه و گسترش شهرها در مکان‌هایی که به لحاظ ایمنی ساخت و ساز ایمن نیستند، همانند مناطق دارای گسل و یا زمین لغزش و مسیر سیلابی. شده است. حال علی‌رغم اینکه یافته‌های علمی اثبات کرده اند که الگوی توسعه فراگیر شهری به اطراف برای توسعه آنها موثر نیست اما همچنان الگوی غالب توسعه شهری است (Batisani & Yarnal, 2008)). یکی از پیامدهای مهم این نوع توسعه،

مواجه شدن با محدودیت‌های طبیعی و انسانی موجود در اطراف شهرهاست. با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی می‌توان تا حدود زیادی دینامیک‌های شهری را به تصویر کشیده و توسعه آنها را مورد ارزیابی قرار داد (Sietchiping, 2004). گسترش شهرها مهم‌ترین پیامد مداخله انسان در محیط زیست است و نه تنها در گذشته و حال، بلکه در آینده کاربری زمین نیز نقشی کلیدی دارد. بیش از ۶۸ درصد از جمعیت جهان (۹٫۸ میلیارد) تا سال ۲۰۵۰ در شهرها متمرکز خواهند شد (سازمان ملل متحد، ۲۰۲۰)، و بیشتر آن در کشورهای کمتر توسعه یافته خواهد بود (لی، لی، ژو، سونگ، و وو، ۲۰۱۳). این فشار زیادی بر مصرف منابع، به ویژه تغییرات کاربری زمین وارد می‌کند (القاھتانی، رزگی، و لیک، ۲۰۱۳). بنابراین، این رشد سریع شهرنشینی منجر به گسترش بی‌رویه شهری در داخل و اطراف شهرها می‌شود (عثمان، شوب، و کناوی، ۲۰۱۸)، و باعث تغییرات عمیق در چشم انداز شهری-منطقه ای می‌شود (Xu, Liu, Hong, & Chi, 2012). علاوه بر این، توسعه شهری منجر به تخلیه قابل توجهی از زمین‌های کشاورزی عمده، از جمله بسیاری از مناطق حساس به محیط زیست، به ویژه در کلان شهرها و مناطق اطراف آنها خواهد شد. یکی از راه‌های مبارزه با چالش‌های پیش روی شهرها، افزایش کارایی کاربری زمین شهری به منظور دستیابی به توسعه پایدار است (زو، ژانگ، وی، لی و ژائو، ۲۰۱۹). روش دیگر، تجزیه و تحلیل علل رشد غیرقابل کنترل شهری و تغییر کاربری زمین برای مدیریت بهتر سناریوهای آینده در کلان شهرها و اطراف آن است (عثمان و همکاران، ۲۰۱۸). این مسائل به رسمیت شناختن تغییر پوشش کاربری اراضی را نه تنها در شهرها بلکه در کلان شهرها برای مدیریت و هدایت توسعه پایدار منطقه ای ضروری می‌کند (کومار و همکاران، ۲۰۱۴؛ لی و همکاران، ۲۰۱۳). بنابراین، مدیریت کاربری پایدار منجر به توسعه مدل‌هایی برای توصیف و تحلیل فرآیندهای تغییر کاربری زمین و ارائه سناریوهای پیش‌بینی آینده شده است (Dang & Kawasaki, 2016). مدل‌های مکانی-زمانی سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی و سنجش از دور به درک ما از تغییر کاربری زمین شهری و برنامه‌ریزی پایداری شهری کمک می‌کنند (Simwanda & Murayama, 2018).

هسته پیدایش شهر بروجن بافتی متراکم و پیچیده بوده است که در مرحله بعد گسترده‌گی و کشیدگی فیزیکی شهر بروجن به سمت نواحی جنوبی و شرقی هسته اولیه خود و در جنوب رودخانه مصلی کشیده می‌شود. جریان رشد و گسترده‌گیهای فیزیکی شهر بروجن ابتدا به نواحی هموارتر و سپس توپوگرافیهای کمی شدیدتر میل می‌کند. با افزایش جمعیتی که منوط به افزایش نرخ باروری و سطوح کیفی بهداشت، غذا و یا سیاستهای جمعیتی بوده است الزاماً افزایشاتی در پهنه یا وسعت شهر نیز صورت می‌گیرد و هر چه ریتم افزایش جمعیت سریع تر شده غلبه بر این محدودیتها و خطوط قرمز بیشتر و رشد فیزیکی شهر بروجن تسریع می‌شود. این افزایشات نه توسعه بلکه بیشتر رشد اسپرال یا پراکنده و گسیخته عمدتاً کالبد مسکونی شهر را موجب شد. در فرایندی که به سرعت در شهر بروجن شکل گرفته توسعه هوشمندانه و بخردانه کالبدی و فضایی به نفع رشدهای بدون برنامه و عارضی فیزیکی و اسپرال کنار زده می‌شود. در سالهای اخیر کاهش رشد که عمدتاً به تبعیت از کاهش نرخ مولید می‌باشد به مراتب کاهش سرعت رشد فیزیکی شهر بروجن را موجب خواهد شد. در گسترده‌گی محدوده شهر بروجن بر اساس اطلاعات موجود در سال ۱۳۶۴ ساخت و سازهای شهر ۴۹۲ هکتار و محدوده قانونی ۶۸۴ هکتار بوده است. این

میزان در طرح جامع بعد برابر با ۷۰۴ هکتار و محدوده قانونی ۱۶۶۹ هکتار بوده است که در حرکت و نگاهی با محوریت توسعه این میزان به ۱۳۴۹ هکتار کاهش می‌یابد این اقدام بسیار مؤثر و مثالی بارز در محدود کردن رشد کالبدی شهر بروجن در راستای توسعه‌های کالبدی و فضایی بیشتر در شهر می‌باشد. (مطالعات طرح جامع بروجن، ۱۳۸۶: ۸) که می‌توان جهت‌های توسعه، قابلیت‌های توسعه و میزان توسعه یک شهر را از مطالعات توسعه کالبدی آن بدست آورد. همچنین با توجه به این مهم می‌توان با کمک جهت توسعه مکان هتل‌های قابل احداث و مکانهای مورد نیاز گردشگری را پیش بینی و احداث نمود. شهر بروجن با داشتن موقعیت پای کوهی جزء شهرهای پایکوهی و دامنه ایی قرار دارد واز تمام جهت نمی‌تواند رشد کند بنابراین این شهر نیاز به آن دارد که برنامه‌ریزی خاصی برای توسعه فیزیکی داشته باشد و جهت‌هایی که برای توسعه مناسب می‌باشند مشخص شود زیرا در غیر این صورت زمین‌های موجود مرغوب کشاورزی اطراف شهر به زودی مورد هجوم منفعت طلبانی که در پی سود از طریق تصرف این گونه زمین‌ها هستند قرار می‌گیرد. در این گونه شهرها فشار جمعیتی باعث می‌گردد فضای سکونتی در جهت قاعده دشت پایکوهی و زمین‌های هموار گسترش خود را ادامه دهد. با توجه به رشد شتابان شهر بروجن مانند سایر شهرها نیاز به زمین برای انواع کاربری‌ها نیاز خواهد بود ولی مهمتر از آن این نکته است که این شهر کدام جهت و سمت و چه نوع زمین‌هایی را برای توسعه خود بر می‌گزیند.

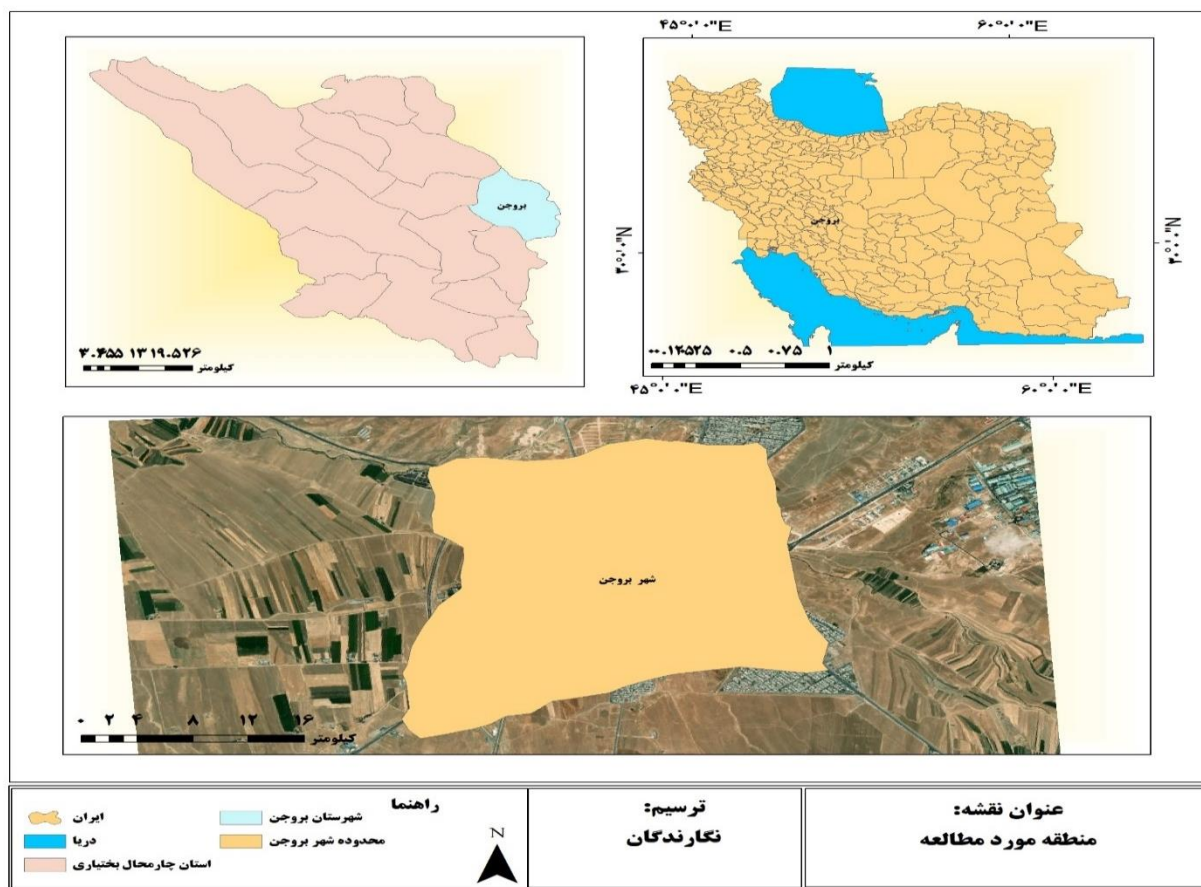
روش شناسی

در پژوهش از نوع کاربردی و روش اجرای آن توصیفی-تحلیلی است. تحقیق حاضر در سال ۱۴۰۲ و در محدوده خدماتی شهر بروجن انجام گرفته است. برای گردآوری اطلاعات این مقاله، نخست از طریق سیستم اطلاعات جغرافیایی ۱۲ لایه مرتبط با شهر بروجن و محدوده اطراف آن بررسی شد و در میان این ۱۲ لایه اطلاعاتی ۹ لایه به‌عنوان لایه‌های اطلاعاتی مورد بررسی قرار گرفت. لازم به ذکر است لایه‌های اطلاعاتی گسل‌های اصلی، گسل‌های فرعی و راه آهن به دلیل دور بودن از محدوده توسعه شهر بروجن حذف گردیده اند. سپس نسبت به ایجاد پایگاه داده و رقومی سازی نقشه‌ها و ورود داده‌های جدولی در پایگاه GIS اقدام شد. در مرحله نهایی، با استفاده از مدل تحلیل سلسله مراتبی و با در نظر گرفتن اصول مناسبی در میان شاخصهای مختلف، مکان مناسب برای توسعه آتی شهر بروجن مشخص شده است. در نهایت در مرحله آخر با وزن دهی به لایه‌های اطلاعاتی نقشه پایانی برای مطلوبیت سنجی جهت توسعه شهر بروجن به دست آمده است.

منطقه مورد مطالعه

شهرستان بروجن دومین شهرستان از نظر اهمیت در استان چهارمحال و بختیاری و سومین شهرستان از حیث جمعیت در استان است که در دشتی به وسعت حدود ۵۸۰ کیلومتر مربع در شرقی‌ترین نقطه استان و در محل تلاقی راه‌های سه استان چهارمحال و بختیاری، اصفهان و خوزستان قرار گرفته‌است. مرکز این شهرستان، شهر بروجن است. شهر بروجن در شرق شهرستان و در ۶۲ کیلومتری جنوب شرقی شهرکرد در ارتفاع ۲۰۸۰ در دشتی فلاتی شکل در

دامنه‌های شمالی کوه سیاه سرد قرار دارد. طبق آخرین سرشماری جمعیت بروجن برابر با ۵۷۰۷۱ نفر بوده است (مرکز آمار، ۱۳۹۵).

نقشه ۱- منطقه مورد مطالعه

مبانی نظری

استورات چاپلین یکی از نظریه پردازان جدید برنامه ریزی کاربری زمین، میان کاربری زمین در مقیاس کلان و کاربری زمین در مقیاس شهری تفکیک قائل می‌شود. طبق نظر وی، استفاده از زمین در مقیاس کلان به فعالیت‌هایی چون کشاورزی، معدن، مرتع و جنگل تقسیم می‌شود. لیکن در مقیاس شهری، استفاده از زمین با تمام فعالیت‌های مورد نیاز جامعه همانند مسکن، کار، تولید، توزیع و حمل و نقل، گذران اوقات فراغت و خدمات آموزشی، اجتماعی و بهداشتی ارتباط پیدا می‌کند. چاپلین بیان می‌دارد که کاربری زمین در مقیاس شهر به عواملی همچون محدودیت زمین، شکل و موقعیت زمین، انواع فعالیت، تراکم، تمرکز، نحوه توزیع اراضی میان کاربری‌ها و مقایسه کاربری‌های وابسته است (بحرینی، ۱۳۷۸، ۱۴). توسعه شهرنشینی در پی افزایش جمعیت و شهرنشینی شتابان، منجر به تغییر و تنوع الگوی توسعه و گسترش فضایی و کالبدی شهرها شده است (Silveira، ۲۰۰۶). گسترش کالبدی شهرها یک فرایند پویا و پیوسته است که در آن مرزهای شهر و فضای کالبدی در جهت‌های عمودی و افقی افزایش می‌یابد (اکبری و همکاران، ۱۳۹۸) و منجر به تبدیل سایر کاربری‌های زمین به کاربری شهری و صنعتی می‌شود (محمودیان و همکاران، ۱۳۹۸). الگوی گسترش فضایی و توسعه کالبدی شهرها در مقیاس جهانی، فرآیندهایی از تغییرات کاربری

زمینها را پیش روی شهرنشینان بهطور اعم، مدیران، برنامه‌ریزان و مجریان شهری بهطور اخص، قرار داده است (خمر و نمازی، ۱۳۹۶). با این حال، توسعه پایدار به طور فزاینده‌ای به مدیریت موثر شهرها بستگی دارد (Ritchie & roser, 2018). با هدف توسعه پایدار، و حفاظت از زیست محیطی و زیست محیطی، یک شهر هوشمند راه حل‌های نوآورانه‌ای برای مشکلات شهرنشینی ارائه می‌دهد (Washburn at al, 2010 & Silva at al, 2018). این مورد نگرانی گسترده دانشگاهی، صنعت و دولت جهانی است و راه حلی ایده آل برای چالش‌های شهرنشینی در نظر گرفته می‌شود (Chourabi at al, 2012). این به یک انتخاب استراتژیک برای اکثر کشورها و مناطق برای ترویج شهرنشینی، بهبود سطح حکمرانی شهری، حل مشکلات شهرهای بزرگ و بهبود کیفیت خدمات عمومی تبدیل شده است (Chan & Anderson, 2015) اما برنامه ریزی کاربری اراضی به‌عنوان قلب فرآیند برنامه ریزی شهری در توسعه پایدار نقش اساسی دارد، به گونه‌ای که در شهرسازی امروز جهان، برنامه ریزی کاربری از محورهای اساسی شهرسازی و یکی از اهرم‌های توسعه پایدار شهری به شمار می‌رود (طحانی یزدلی و شمعی، ۱۴۰۱، ۴۸). عوامل زیادی در رشد و توسعه شهری دخیل هستند که می‌توان به عوامل طبیعی و محیطی، عوامل اجتماعی، عوامل اقتصادی و عوامل کالبدی اشاره کرد. اطلاعاتی مانند زمین‌شناسی به برنامه‌ریز امکان می‌دهد تا تعیین کند چه مکان‌هایی می‌توانند به دلایلی نامطمئن گردند و در کجا ساخت و ساز تنها به صورت‌هایی خاص ممکن می‌شود (سرور، ۱۳۸۷: ۹۱) همچنین نقشه‌های ژئومورفولوژیکی همراه با سایر اطلاعات زمینی مربوطه از قبیل شیب، لیتولوژی و ساختمان‌های زمین‌شناسی می‌توانند نواحی مناسب برای نوع خاصی از برنامه‌ریزی و توسعه شهری را مشخص سازند. لندفرم‌های محلی، در طول تاریخ نقش اساسی در مکان‌یابی سکونتگاه‌ها داشته‌اند و توسعه آتی آنها توسط ژئومورفولوژی منطقه‌ای تحت تاثیر قرار گرفته است. (Pareta and Prasad, 2012: 1-9)

جدول ۱: دسته بندی عوامل مؤثر در رشد شهری از دیدگاه نظریه پردازان

دسته‌بندی کلان عوامل	عوامل مؤثر در رشد شهری	نام محقق
طبیعی و محیطی	شیب زمین، مناطق حفاظت‌شده، زمین ناهموار، رودخانه، کوه، باتلاقی، خاک، آب، زمین‌شناسی، گسل، شیب، جهت شیب، سیل، زلزله.	Harvey & Clark (1965), Hasse (2002), Cheng & Masser (2003), Verburg (2004), Angel (2005), ماجدی و همکاران (۱۳۹۱)
عوامل اجتماعی	میزان جمعیت، رشد جمعیتی (طبیعی و مهاجرت)، تراکم جمعیت، مطابقت با تمایل گسترش موجود شهر.	Barnes et al., (2001), Harvey & Clark (1965), Ewing (2008), Glaster (2001), Bhatta (2010), Cheng & Masser (2003), Pendall (1999), Afandiyev (2014), Duranton & Puga (2014), Angel (2005), Olajoke (2007) ماجدی و همکاران (۱۳۹۱)
عوامل اقتصادی	فاصله از مرکز شهر، فاصله از شبکه جاده‌ها، دسترسی کاری و اشتغال، تمرکز، هسته‌ای یا قطبی بودن، ارزش زمین، صنعتی شدن (استقرار صنعت در یک محدوده)، پیوستگی، خوشه‌بندی.	Harvey & Clark (1965), Glaster (2007), Glaster (2001), Bhatta (2010), Cheng & Masser (2003), Boyce (1963), Acioly & Davidson (1996), Cudwallader (1985), Afandiyev (2014), Chin (2002), Duranton & Puga (2014), Angel (2005), Olajoke (2007), Geshkov (2010)
عوامل کالبدی	جاده‌ها، تراکم، پیوستگی، مرکزیت، کاربری ترکیبی، مجاورت، دسترسی ضعیف، فقدان فضای باز، تراکم کاربری زمین، توسعه نواری در طول بزرگراه‌ها، گسترش به سمت فضاها با حساس و حفاظت‌شده، صنعتی شدن، خانه‌های تک خانواری، محدودیت حرایم مصنوعی، اندازه قطعات، میانگین اندازه بلوک‌ها، دسترسی به مراکز اداری، مدارس، مراکز خرید، تمرکز، خوشه‌بندی.	Harvey & Clark (1965), Cheng & Masser (2003), Ewing (2008), Glaster (2001), Hasse (2002), Bhatta (2010), Acioly & Afandiyev (2014), chin (2002), Angel (2005) ماجدی و همکاران (۱۳۹۱)

منبع: حسین پور و همکاران، ۱۳۹۹، ۷

توسعه فیزیکی شامل انجام هرگونه عملیات یا اصلاح و تغییر در زمین توسط انسان در جهت تلاش برای ایجاد محیطی قابل زیست و راحت است. توسعه فیزیکی خود را در قالب فعالیت‌های انسانی یا کاربری‌های اراضی در شهرها و شهرک‌ها نمایان می‌سازد. (Amoateng et al., 2013: 96-109) مروری بر مفاهیم نظری و تجربی مرتبط با عوامل مؤثر بر رشد شهری در چندین مطالعه ثابت شده است که مجموعه عوامل جامعی که بتواند فرایند رشد شهری را شرح دهد وجود ندارد زیرا هر نمونه مورد مطالعه منحصر به فرد است. علاوه بر این، متغیرهایی که گسترش آن‌هایی نیستند که سکونتگاه‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند، لزوماً گسترش مناطق تجاری و صنعتی را تحت تأثیر قرار می‌دهند (ماجدی و همکاران، ۱۳۹۰).

پیشینه تحقیق

قائد رحمتی و حیدری نژاد (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان "گسترش فیزیکی شهرها و ضرورت تعیین حریم امن شهری" گسترش شهر اصفهان را مورد بررسی قرار داده‌اند. در این پژوهش با بررسی رشد فیزیکی شهر اصفهان و با توجه به داده‌های مربوط به گسترش مناطق شهری آن با استفاده از مدل آنتروپی شانون سعی در تبیین گسترش شهر اصفهان و آسیب‌پذیری حاصل از آن خواهیم داشت. ما حاصل بررسی انجام شده در این پژوهش، نشان می‌دهد: ۱- در سال‌های اخیر (۱۳۸۲-۱۳۷۵) تراکم ساخت‌وسازهای شهری افزایش داشته است. ۲- گسترش شهر در جهات نامشخص، لزوم تعیین حریم امن شهری را به امری اجتناب‌پذیر بدل می‌نماید. ۳- علیرغم وجود گسل‌های فراوان در جنوب شهر، گسترش شهر اصفهان در جنوب شهر نیز ادامه دارد. حسینی و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان "مکان‌یابی جهات بهینه توسعه فیزیکی شهر رشت با استفاده از مدل AHP" به بررسی مکان‌های مناسب توسعه برای شهر اهواز پرداخته‌اند. آن‌ها طی فرآیندی ابتدا ویژگی‌های طبیعی و انسانی مورد نیاز و تأثیرگذار در قالب ۱۱ شاخص (قابلیت اراضی، توپوگرافی، پایداری زمین، شبکه ارتباطی، فرودگاه، گورستان، رودخانه، زیست‌گاه قرقاول، شهرک صنعتی، مرداب و نقاط روستایی اطراف شهر) شناسایی، جمع‌آوری و پردازش کرده‌اند. پس از این مرحله، عملیات ورود متغیرها و معیارها به سیستم اطلاعات جغرافیایی انجام و در مرحله بعد با توجه به داده‌های موجود، لایه‌های اطلاعاتی جدیدی مانند فاصله از گورستان، فاصله از رودخانه، فاصله از شهرک صنعتی و ... ارزیابی شد. در ادامه داده‌ها مجدداً طبقه بندی و ارزش‌گذاری شدند، در این تحقیق برای ارزش‌گذاری لایه‌های اطلاعاتی از مدل و روش رتبه‌ای استفاده شده است. در نهایت پس از تلفیق نقشه‌ها، نقشه نهایی جهات مناسب گسترش آبی شهر رشت بهینه‌گزینی و ارائه و تعیین گردید. خروجی و برآیند مطالعات، بهترین اراضی را برای توسعه آبی شهر در محور جنوب آن جهت‌یابی کرده است. شایان و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان "آثار لند فرم‌های ژئومورفولوژیکی سرمحورهای توسعه فیزیکی شهرها" به بررسی وضعیت چگونگی گسترش شهر داراب پرداخته‌اند. در این پژوهش سعی شده است که تأثیرات لند فرم‌های ژئومورفولوژیکی در جهات جغرافیایی گسترش فیزیکی شهر داراب مورد بررسی قرار گیرد. برای رسیدن به هدف پژوهش، داده‌های اولیه و ثانویه از محدوده مورد مطالعه تهیه و سپس از طریق نرم‌افزار تحلیل شده‌اند. تحلیل‌ها نشان می‌دهند که اگرچه زیربنای داراب و پیرامون

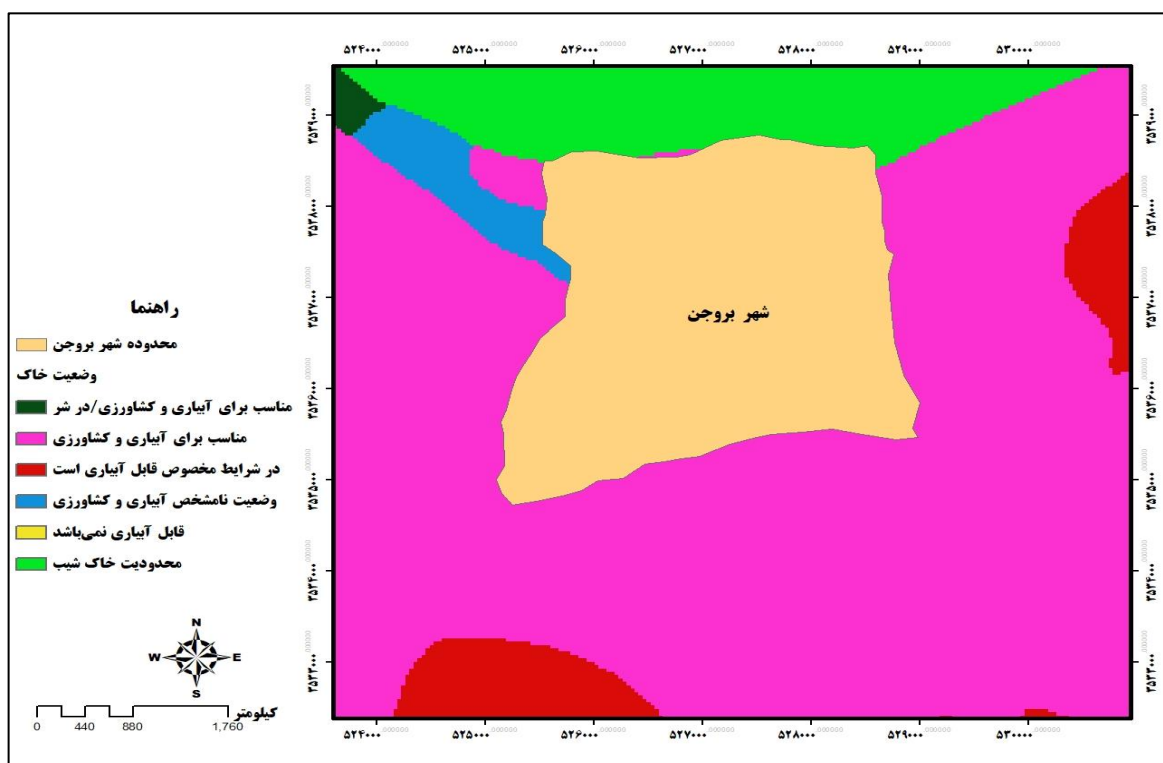
را مخروط افکنه‌ها تشکیل می‌دهند، اما این اشکال از نظر مساحت، شیب، اندازه دانه رسوبی تشکیل‌دهنده ساختمان آن‌ها مورفولوژی سطحی و توانمندی‌های کشاورزی با یکدیگر متفاوت است. همچنین با توجه به تأثیر لندفرم‌های ژئومورفولوژیکی، اولویت جهات گسترش شهر به ترتیب میزان اهمیت شامل: ۱- جهت جغرافیایی جنوب‌شرق‌وز (شیب مناسب زمین به‌منظور دفع آب‌های سطحی و فاضلاب شهری، عدم وجود فرایندهای دامنه‌ای فعال، قابلیت کنترل مخاطره سیلاب)؛ ۲- جهت جغرافیایی غرب و جنوب‌شرق‌وز (دارا بودن حداقل درجه مخاطرات طبیعی، شیب مناسب)؛ ۳- جهت جغرافیایی شمال غرب (تشدید حرکات توده‌ای و شیب)؛ ۴- جهت جغرافیایی جنوب (وجود زمین‌های مرغوب کشاورزی، وجود دشت سیلابی و مشکل دفع فاضلاب و آب‌های سطحی مناسب) هست. موسوی و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان " بررسی سناریوهای گسترش فیزیکی شهر یاسوج با تأکید بر فرآیندهای طبیعی" به بررسی وضعیت گسترش شهر یاسوج پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که سناریوهای اول (ژئومورفولوژی) و سوم (لرزه‌خیزی)، بالاترین دقت را نشان داده و نقشه پهنه‌بندی حاصل از آن‌ها، مناسب‌ترین نتیجه برای گسترش فضایی شهر یاسوج است. در سناریوی ژئومورفولوژی، پهنه بسیار مناسب با مقدار شاخص ارزیابی دقت ۸/۶۰ درصد، ۷۱/۹ کیلومترمربع از مساحت سکونتگاه‌های فعلی را در برگرفته و می‌تواند تا ۶۷/۳۸ کیلومترمربع گسترش یابد. جهات گسترش پهنه شهر، عموماً به سمت غرب و جنوب غرب منطقه است. در سناریوی لرزه‌خیزی، پهنه بسیار مناسب با مقدار ۳۹/۶۱ درصد، بیشترین شاخص ارزیابی دقت را به خود اختصاص داده و ۵۱/۱۱ کیلومترمربع از مساحت سکونتگاه‌های فعلی منطقه در این پهنه قرار گرفته که می‌تواند تا ۵۲ کیلومترمربع گسترش یابد. سمت‌گیری گسترش مطلوب آبی شهر در جهات شرق، مرکز و غرب منطقه مطالعاتی می‌باشد؛ در نتیجه، عوامل اصلی کنترل‌کننده توسعه کالبدی شهر یاسوج، فرآیندهای طبیعی؛ خصوصاً پارامترهای ژئومورفولوژی و تکتونیک می‌باشند.

اسفندیاری و قراچورلو (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان " امکان‌سنجی گسترش فیزیکی شهر سراب در ارتباط با عوامل طبیعی" به بررسی گسترش فیزیکی شهر سراب پرداخته‌اند. این تحقیق باهدف ارزیابی امکانات مساعد و نامساعد محیط طبیعی برای گسترش فیزیکی شهر سراب انجام شد. متغیرهای انتخابی شامل ارتفاع، شیب، لیتولوژی، فاصله از گسل، فاصله از آبراهه، خاک و عمق آب‌های زیرزمینی بود که داده‌های آن‌ها از طریق منابع مختلف کتابخانه‌ای فراهم شد. روش تحقیق توصیفی- تحلیلی بوده و از مدل تصمیم‌گیری چندمعیاره فازی به‌منظور تعیین پهنه‌های مساعد یا نامساعد برای گسترش فیزیکی شهر کمک گرفته شد. در این راستا آماده‌سازی، مدیریت و تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات در محیط سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS) انجام پذیرفت. نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل هم‌پوشانی بر مبنای عملگر فازی گامای ۰/۹ در قالب نقشه نهایی تناسب اراضی نشان داد که اختلاف کمی به لحاظ درصد مساحت بین پهنه‌های مناسب (۳۸٪) و نامناسب (۴۲٪) برای گسترش فیزیکی شهر سراب وجود دارد. در این میان اگرچه شهر سراب از سمت جنوب با تنگناهای عمده‌ای به لحاظ شرایط طبیعی برای گسترش فیزیکی خود مواجه است، اما از جهات شرق، غرب و به‌ویژه شمال شرایط مناسبی برای گسترش دارد. معصومی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان " ارزیابی پهنه گسترش فیزیکی شهر زنجان با استفاده از سیستم‌های اطلاعات مکانی "

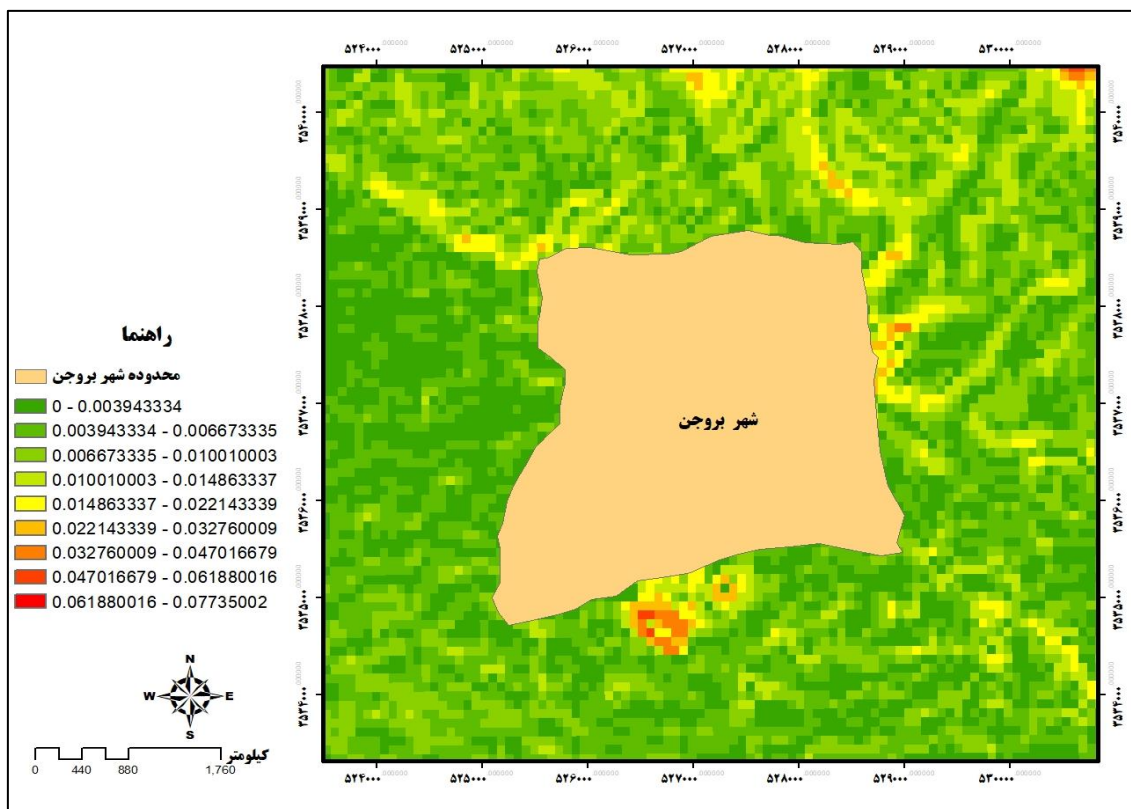
به بررسی گسترش فیزیکی شهر زنجان پرداخته‌اند. این تحقیق تعیین جهت بهینه گسترش شهر، با در نظر گرفتن معیارهای توسعه آتی است. برای تعیین زمین‌های مناسب برای توسعه بهینه آتی، از مجموعه ده معیار در قالب عوامل زیست‌محیطی، فیزیکی و اجتماعی استفاده شد. به منظور تجزیه و تحلیل معیارهای منتخب پژوهش، با استفاده از دیدگاه‌های کارشناسان مربوط به حوزه بحث و با استفاده از فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)، این معیارها ارزش‌گذاری شدند. در ادامه، با اوزان به دست آمده در قالب تحلیل‌های مکانی در محیط، سیستم‌های اطلاعات مکانی بر معیارها اعمال شد. در پایان، با به کارگیری روش تاپسیس (TOPSIS) به منزله روش تصمیم‌گیری چندمعیاره، اولویت اراضی مناسب توسعه شهر در محدوده قانونی به دست آمد. نتایج بیانگر آن است که مناسب‌ترین مکان‌ها برای گسترش آتی شهر، نخست، زمین‌های شمال شرق و شرقی و در اولویت دوم، زمین‌های شمال غرب است. همچنین، ۱۵٪ گسترش از سال ۲۰۰۵ در زمین‌های نامطلوب بوده است. دهقان پور و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان "ارزیابی و تحلیل تغییرات رشد فیزیکی شهر یزد و پیش‌بینی آن با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی طی دوره ۲۰۱۶-۱۹۷۳" به بررسی چگونگی تغییرات و پیش‌بینی رشد فیزیکی شهر یزد پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که محدوده شهر یزد از سال ۱۹۹۸ با رشد ۶۳ درصدی نسبت به دهه قبل شروع به گسترش نموده است. این دوره هم‌زمان با افزایش جمعیت شهری و گسترش خدمات و صنایع در منطقه شهری بوده است، به نحوی که باعث جذب مهاجر از سایر نقاط به سمت شهر یزد گردیده است. از این دوره رشد شهری با یک‌روند مشخص تحت تأثیر افزایش جمعیت شهری و ورود مهاجران به شهر یزد ادامه یافته است. در ابتدا جهت گسترش شهر یزد به سمت غرب و جنوب غرب و سپس در امتداد مسیر ارتباطی به سمت جنوب شرقی و نهایتاً جنوب بوده است. مهم‌ترین عوامل محدودکننده رشد شهر یزد در سمت شمال وجود تپه‌های ماسه‌ای، در سمت غرب و جنوب غرب وجود برخی کاربری‌های خاص مانند مراکز صنعتی و کارگاهی و فرودگاه، در سمت جنوب وجود کوه و مراکز دانشگاهی و در سمت جنوب شرق و شرق وجود زمین‌های زراعی بوده‌اند. در حال حاضر به دلیل عوامل محدودکننده گسترش شهر یزد در تمامی جهات، رشد عمودی شهر بهترین گزینه می‌باشد. امانپور و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان "شناسایی و تحلیل الگوی گسترش شهر اهواز در بازه زمانی ۱۳۶۰ تا ۱۴۰۰" به بررسی وضعیت توسعه فیزیکی شهر اهواز تا سال ۱۴۰۰ پرداخته‌اند. نتایج نشان داد در سطح مدل‌های پیش‌بینی کننده اراضی کشاورزی با وزن‌های ۰,۱۰۱ و ۰,۱۱۸ بیشترین اهمیت و مهم‌ترین عامل تغییر یافته در روند گسترش فیزیکی شهر اهواز بوده است. همچنین خروجی سطح‌بندی گسترش فیزیکی در افق ۱۴۰۰ مشخص شد که بهترین مکان در محدوده بلافاصله منطقه ۸ شهری و عدم قرارگیری بر سایت زمین‌های کشاورزی در این شهر می‌باشد. جیانگو همکاران (۲۰۱۳) تأثیر گسترش شهرها بر نحوه کاربری اراضی کشاورزی در چین را مورد بررسی قرار دادند و بیان داشتند که گسترش شهری منابع طبیعی اطراف و حومه شهر را به شدت تحت فشار قرار داده و در آینده نیز این فشار تداوم خواهد داشت. باگان و یاماگاتا (۲۰۱۲) روند رشد فضایی و زمانی شهر توکیو را در طی ۴۰ سال گذشته با استفاده از پردازش تصاویر ماهواره‌ای لندنست مورد تجزیه و تحلیل قرار دادند. تحلیل همبستگی فضایی نشان‌دهنده یک همبستگی مثبت قوی بین رشد و گسترش شهر و تغییرات تراکم جمعیتی است.

تجزیه و تحلیل

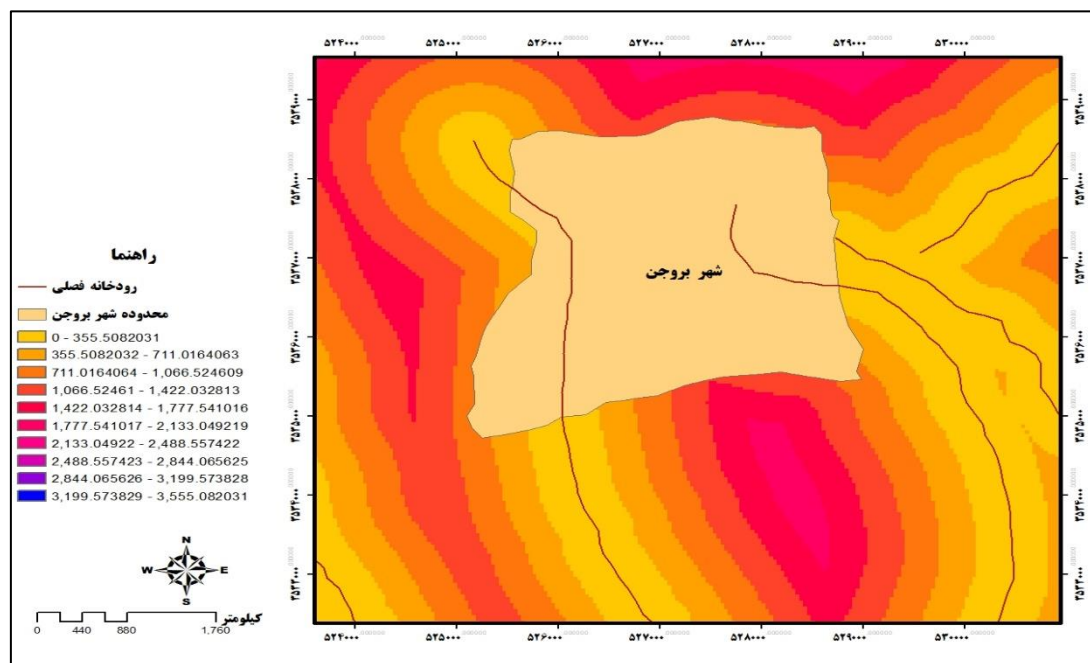
نقشه‌های طبیعی ژئومورفولوژیکی همراه با سایر اطلاعات زمینی مربوطه از قبیل شیب، لیتولوژی و ساختمان‌های زمین‌شناسی می‌توانند نواحی مناسب برای نوع خاصی از برنامه‌ریزی و توسعه شهری را مشخص سازند. لندفرم‌های محلی، در طول تاریخ نقش اساسی در مکان‌یابی سکونتگاه‌ها داشته‌اند و توسعه آتی آن‌ها توسط ژئومورفولوژی منطقه‌ای تحت تأثیر قرار گرفته است. می‌توان گفت که برای رشد و توسعه یک شهر در نظر گرفتن محیط شهر از لحاظ طبیعی و انسانی ضروری است. در این پژوهش با استفاده از ۹ لایه اطلاعاتی به بررسی وضعیت توسعه شهر بروجن در جهات مختلف پرداخته شده است. ابتدا تمامی عواملی که می‌تواند در توسعه شهر بروجن نقش داشته باشد بررسی شده است. در این مرحله به‌عنوان مثال با توجه به نبود گسل در نزدیکی شهر بروجن لایه اطلاعاتی آن برای تحلیل در نظر گرفته نشده است. همچنین ریل راه‌آهن نیز با توجه به فاصله زیاد از شهر جز لایه‌های اطلاعاتی نیست. بعد از بررسی منطقه ۹ لایه به‌صورت لایه‌های اطلاعاتی در نرم‌افزار سیستم اطلاعات جغرافیایی مورد بررسی قرار گرفته است. در ادامه هر یک از نقشه‌ها را آورده شده است.

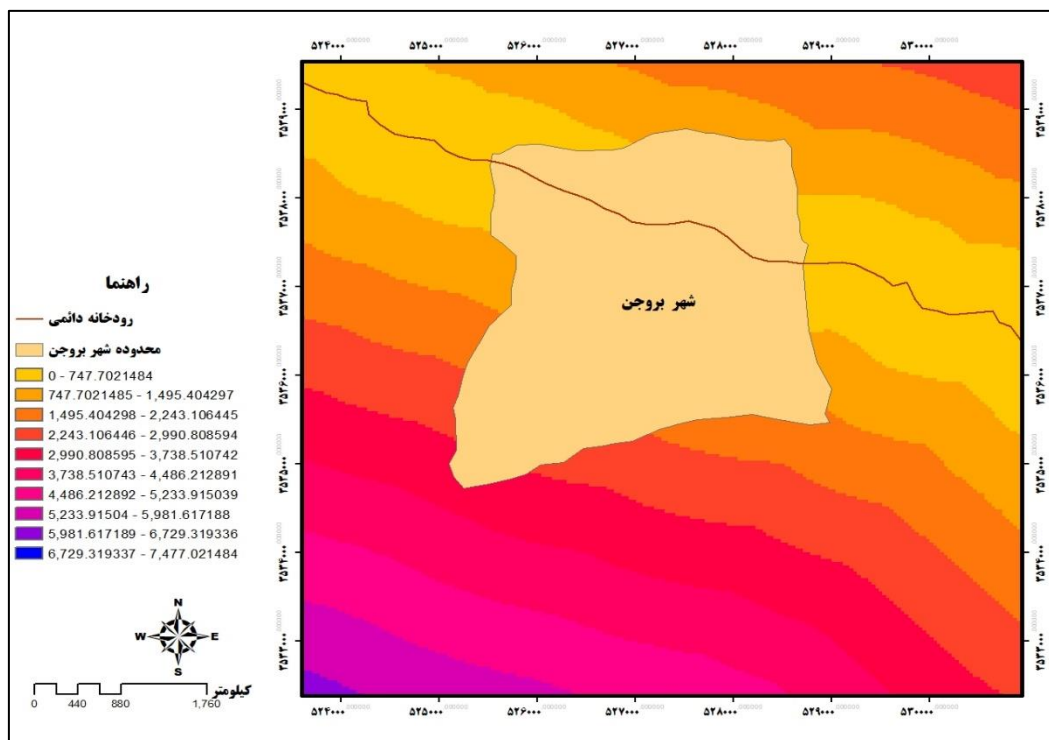
نقشه ۲: وضعیت خاک در محدوده شهر بروجن

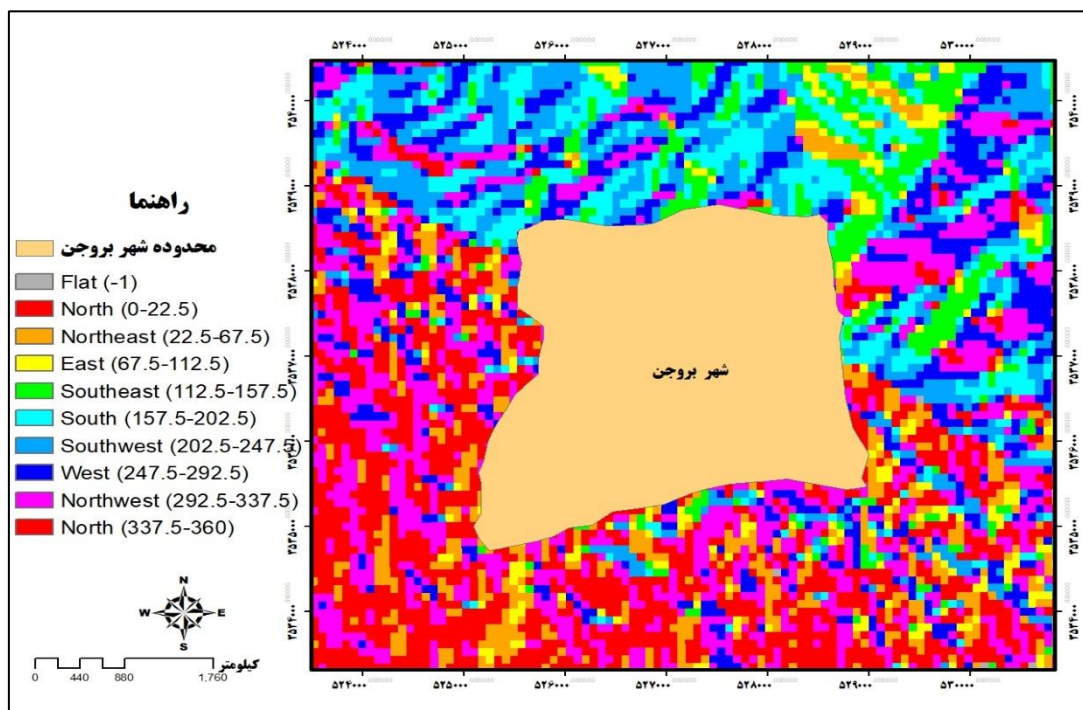
نقشه ۳: شیب در محدوده شهر بروجن

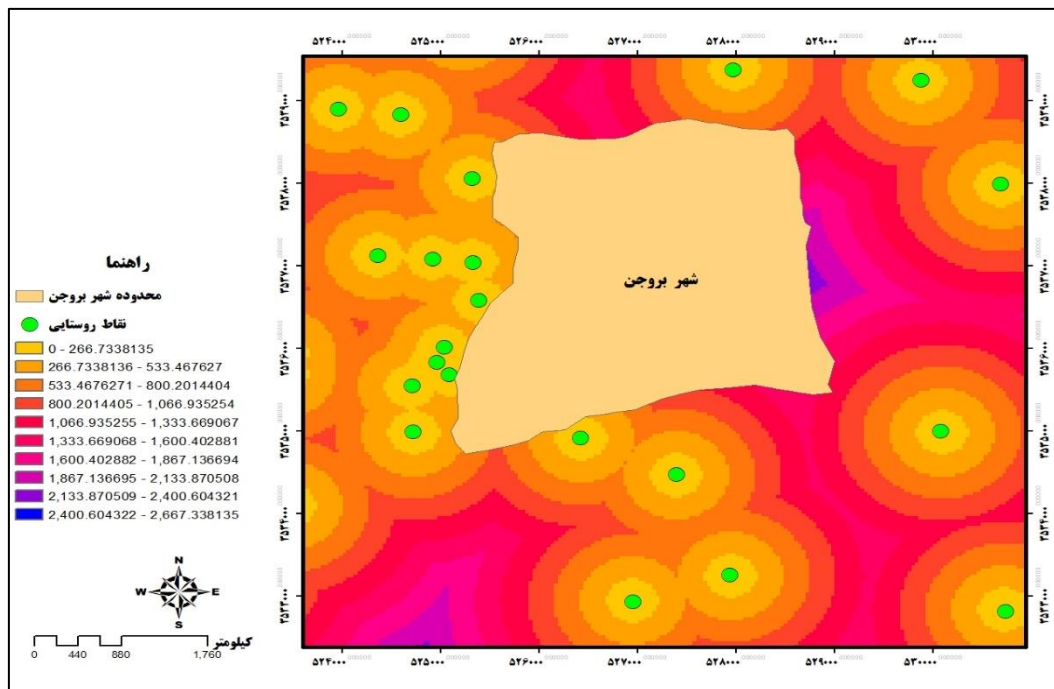
نقشه ۴: رودخانه‌های فصلی

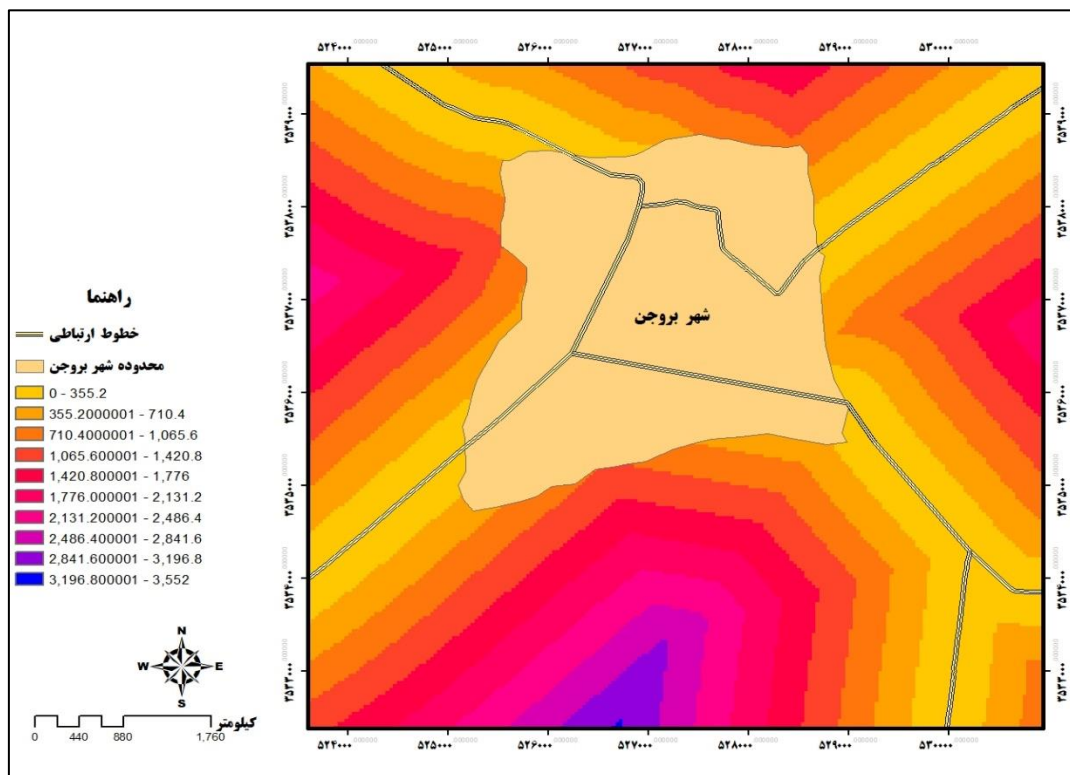
نقشه ۵: رودخانه‌های اصلی

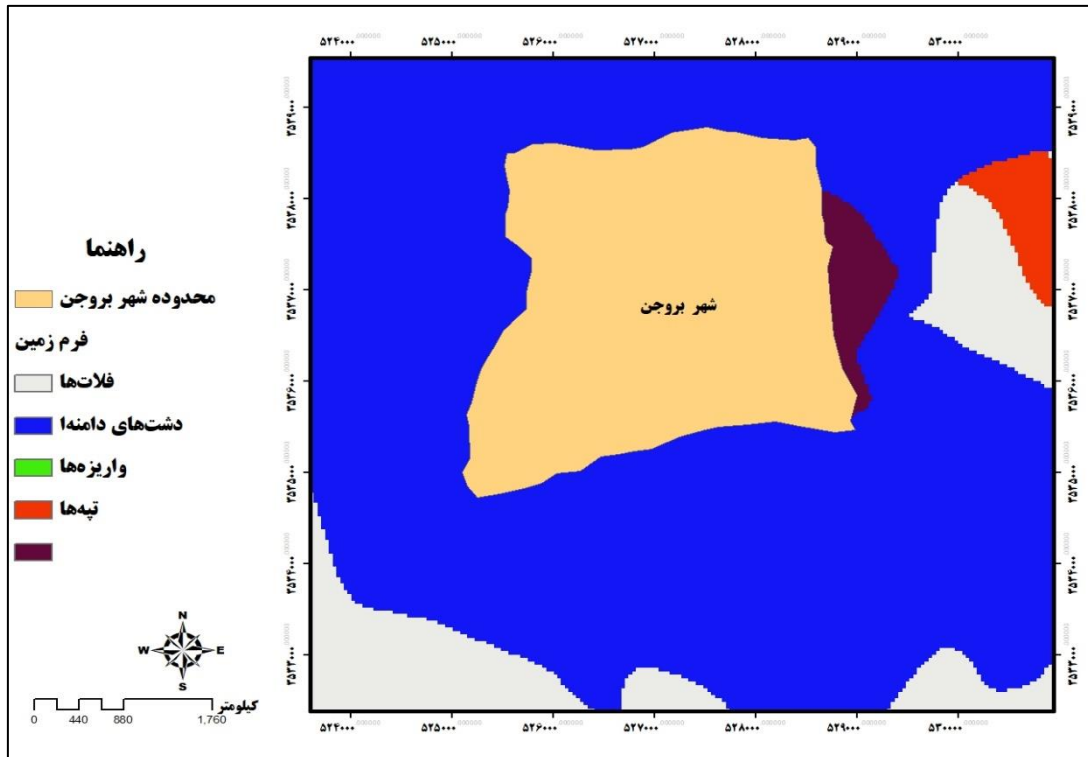
نقشه ۶: جهت شیب در محدوده شهر بروجن

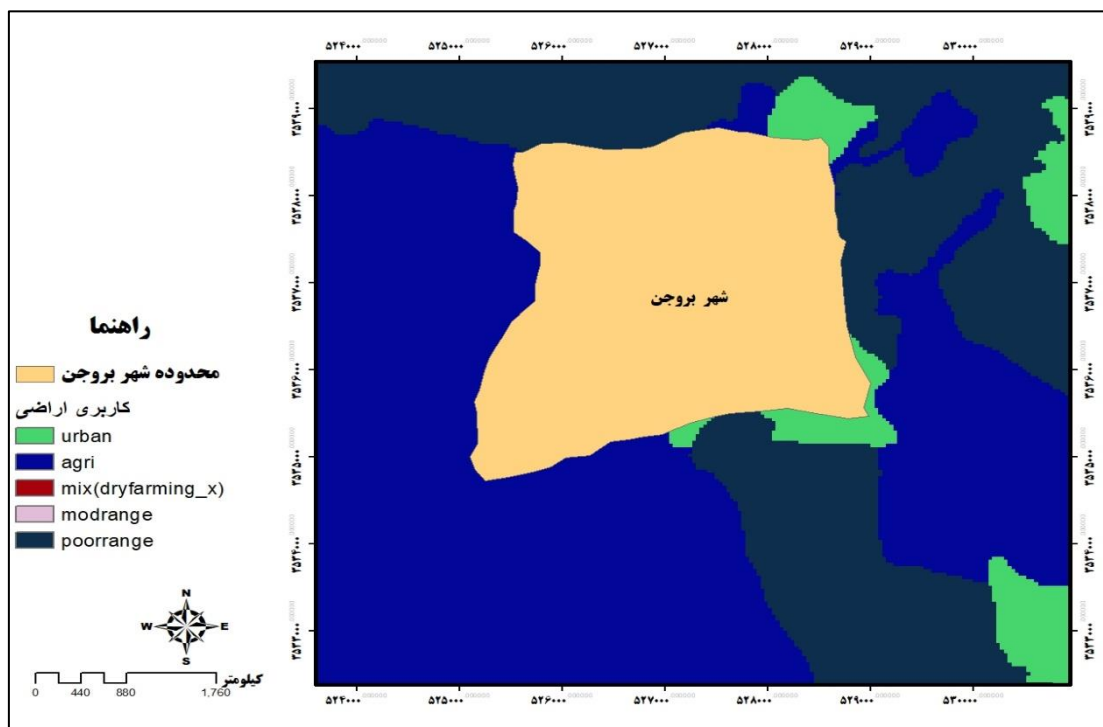
نقشه ۷: نقاط روستایی اطراف شهر بروجن

نقشه ۸: راه‌های دسترسی ترانزیتی محدوده شهر بروجن

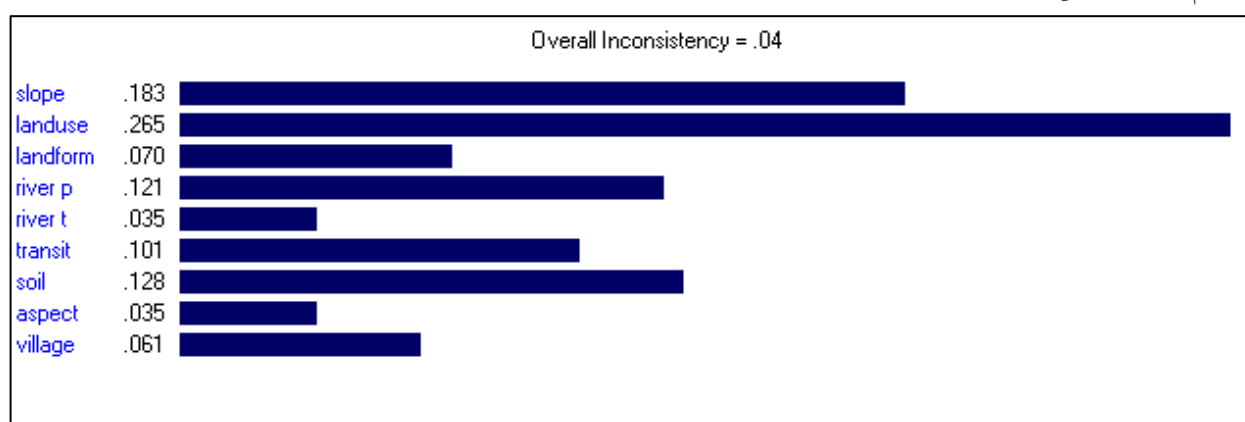
نقشه ۹: فرم زمین در محدوده شهر بروجن

نقشه ۱۰: کاربری اراضی محدوده شهر بروجن

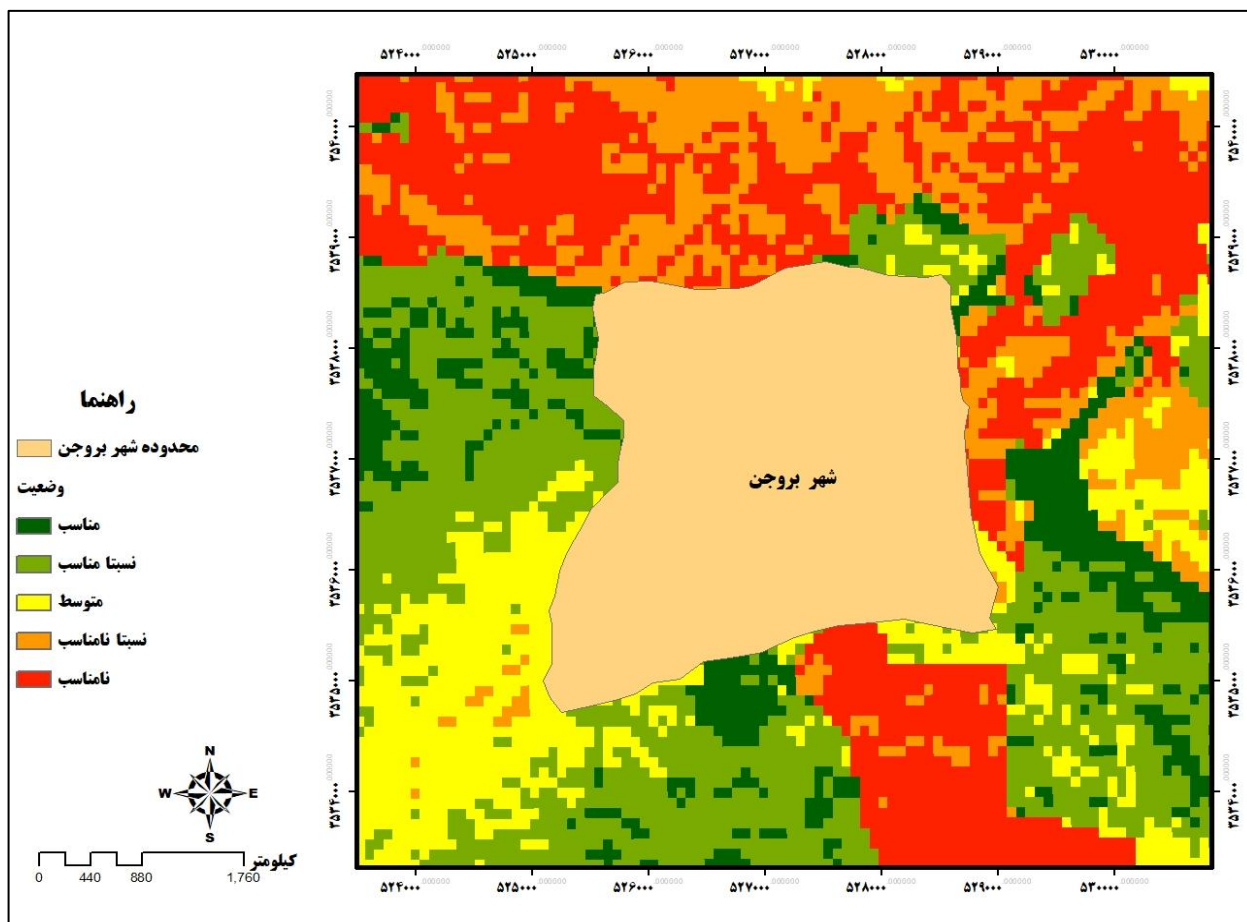
تلفیق نقشه‌ها

برای وزن گذاری لایه‌های اطلاعاتی از روش AHP استفاده شده است. فرایند تحلیل سلسله مراتبی در هنگامی که عمل تصمیم‌گیری با چند گزینه رقیب و معیار تصمیم‌گیری روبروست می‌تواند استفاده می‌گردد. معیارهای مطرح شده می‌تواند کمی و کیفی باشند. اساس این روش تصمیم‌گیری بر مقایسات زوجی نهفته است. تصمیم‌گیرنده با فراهم آوردن درخت سلسله مراتبی تصمیم آغاز می‌کند. درخت سلسله مراتب تصمیم، عوامل مورد مقایسه و گزینه‌های رقیب مورد ارزیابی در تصمیم را نشان می‌دهد. سپس یک سری مقایسات زوجی انجام می‌گیرد. این مقایسات وزن هر یک از فاکتورها را در راستای گزینه‌های رقیب مورد ارزیابی در تصمیم را نشان می‌دهد. در نهایت منطق فرایند تحلیل سلسله مراتبی به گونه‌ای ماتریس‌های حاصل از مقایسات زوجی را با یکدیگر تلفیق می‌سازد که تصمیم بهینه حاصل آید.

نمودار ۱: وزن دهی لایه‌های اطلاعاتی

بعد از مقایسه زوجی و وزن گذاری هر لایه اطلاعاتی، لایه‌های در هم ضرب و نقشه نهایی حاصل گردیده است.

نقشه ۱۱: نقشه نهایی وضعیت مطلوب جهت توسعه شهر بروجن

همان‌طور که در نقشه شماره ۱۱ مشخص است جهت‌های مطلوب متصل به شهر در سمت غرب و قسمت‌هایی از جنوب بارنگ سبز مشخص است. قسمت کوچکی از شمال شرق نیز وضعیت مناسبی را جهت توسعه شهر را نمایش می‌دهد. در جهت شمال، شرق و قسمت‌هایی از جنوب نیز وضعیت نامطلوبی جهت توسعه شهر بروجن با رنگ قرمز و قهوه‌ای مشخص گردیده است. سمت جنوب غرب نیز دارای وضعیت متوسط از لحاظ مطلوبیت توسعه و رشد شهر است.

نتیجه‌گیری

بررسی‌ها نشان می‌دهد که تا سال ۲۰۳۰ توسعه شهری منجر به از دست رفتن ۱,۸ تا ۲,۵ درصد زمین‌های قابل کشت خواهد شد و ۸۰ درصد آن در آفریقا و آسیا خواهد بود. با توجه به اینکه بیش از ۶۰ درصد از مزارع آبیاری جهان در نزدیکی مناطق شهری قرار دارند، این امر نشان دهنده رقابت بالقوه زمین بین کاربری‌های کشاورزی و شهری است. مطالعات موردی نشان می‌دهد که سطوح بالای توسعه شهری در طول سه دهه گذشته منجر به از دست رفتن زمین‌های کشاورزی اطراف شهرها شده است. امروزه شهرها با رشدی شتابان در حال گسترش و توسعه هستند به طوری که یکی از مشکلات شهرهای کشورمان، توسعه نامناسب شهری و عوارض نامطلوب شهری می‌باشد

که از موضوعات جدی در برنامه‌ریزی شهری است. از دیگر مشکلات عمده در برنامه‌ریزی شهری با توجه به رشد جمعیت و کمبود امکانات زیربنایی، تعیین جهت مناسب توسعه فیزیکی شهر برای پاسخگویی به نیازهای فعلی و پیش‌بینی برای آینده می‌باشد به طوری که فرایند توسعه شهرها در حال حاضر یکی از مهم‌ترین موضوعات پیش روی پژوهشگران مسائل شهری است. در واقع بی‌توجهی به ضوابط و مقررات گسترش کالبدی - فضایی شهر در سال‌های اخیر، به خصوص ۳۰ سال گذشته، مایه نابودی اراضی کشاورزی یا تبدیل عامدانه آن‌ها به کاربری بایر شهری و سپس به کاربری‌های ساخته‌شده، گردیده است

شهر بروجن یکی از شهرهای بزرگ استان چهارمحال و بختیاری می‌باشد و در سال‌های اخیر به علل مهاجرت و رشد طبیعی جمعیت رشد زیادی داشته است. در این پژوهش از ۹ لایه اطلاعاتی جهت بررسی جهت مطلوب شهر بروجن استفاده شده است. لایه‌های خاک، کاربری زمین، رودخانه فرعی، رودخانه اصلی، جهت شیب، شیب زمین، مسیرهای دسترسی، شکل زمین و فاصله از نقاط روستایی در این پژوهش استفاده شده است. شهر بروجن در شمال به دلیل وجود شیب زیاد و غیرقابل توسعه بودن از این جهت دارای محدودیت است. در قسمت‌های دیگر نیز دارای زمین‌های مرغوبی است که برای توسعه باید بهترین جهت را مشخص کرد. جهت‌های مطلوب متصل به شهر در سمت غرب و قسمت‌هایی از جنوب با رنگ سبز مشخص است. قسمت کوچکی از شمال شرق نیز وضعیت مناسبی را جهت توسعه شهر را نمایش می‌دهد. در جهت شمال، شرق و قسمت‌هایی از جنوب نیز وضعیت نامطلوبی جهت توسعه شهر بروجن با رنگ قرمز و قهوه‌ای مشخص گردیده است. سمت جنوب غرب نیز دارای وضعیت متوسط از لحاظ مطلوبیت توسعه و رشد شهر است.

منابع

- کنت، س- مک لوین ک، ترجمه بخشی زاده، ف. ۱۳۹۱. جغرافیای توسعه، انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی.
- قائدرحمتی، صفر، و حیدری نژاد، نسیم. (۱۳۸۸). گسترش فیزیکی شهرها و ضرورت تعیین حریم امن شهری (نمونه: شهر اصفهان). جغرافیا و مطالعات محیطی، ۱(۱)، ۱۴-۲۴.
- حسینی سیدعلی، پوراحمد احمد، ویسی رضا. مکانیابی جهات بهینه توسعه فیزیکی شهر رشت با استفاده از مدل AHP، چشمانداز جغرافیایی در مطالعات انسانی، سال هشتم، شماره ۲۳، تابستان ۱۳۹۲ صص ۵۵-۷۲.
- شایان، سیاوش، شکیبافر، محمدحسین، زارع، غلامرضا، رحیمی، حجت. (۱۳۹۴). اثرات لندفرم‌های ژئومورفولوژیکی بر محورهای توسعه فیزیکی شهرها. جغرافیا و برنامه ریزی محیطی. 164-147, 2(2),
- موسوی، سید حجت، ولی، عباسعلی، داستان، داریوش، پورخسروانی، محسن. (۱۳۹۴). بررسی سناریوهای گسترش فیزیکی شهر یاسوج با تأکید بر فرآیندهای طبیعی. جغرافیای اجتماعی شهری 1802.2016.10.22103/juas. doi: 10.22103/juas.2016.1802, 2(2), 141-165.
- اسفندیاری، دکتر فریبا، قراچورلو، دکتر مرتضی. (۲۰۱۸). امکان‌سنجی گسترش فیزیکی شهر سراب در ارتباط با عوامل طبیعی. جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای. 16-1, 8(28),
- معصومی، زهره، امیراصلانی، مژگان، رضایی، ابوالفضل. (۱۳۹۶). ارزیابی بهینه گسترش فیزیکی شهر زنجان با استفاده از سیستم‌های اطلاعات مکانی نشریه سنجش از دور و GIS/ایران. 58-37, 9(4),
- دهقانپور فراشاه، علیرضا، سلمانی ندوشن، محمد علی، رضایی، حجت. (۱۳۹۹). ارزیابی و تحلیل تغییرات رشد فیزیکی شهر یزد و پیش بینی آن با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی طی دوره ۲۰۱۶-۱۹۷۳. فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)-10(41), 259, 273.
- امانپور، سعید، علیزاده، مهدی، دامن باغ، صفیه. (۱۳۹۹). شناسایی و تحلیل الگوی گسترش شهر اهواز در بازه زمانی ۱۳۶۰ تا ۱۴۰۰. فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای. 96-77, 1(1),
- حسینی، س. ع، ۱۳۸۹ اصول و مبانی برنامه‌ریزی شهری و روستایی، انتشارات دریای دانش، رشت.
- اکبری، ابراهیم، زندی، رحمان، کلاته میمری. (۲۰۱۹). تحلیل و پیش‌بینی گسترش شهر مشهد با استفاده از تصاویر ماهواره‌ای چندزمانه و زنجیره مارکوف (طی سال‌های ۱۴۰۴-۱۳۷۹). جغرافیا و مخاطرات محیطی، ۸(۲)، ۱۴۹-۱۶۶.
- خمر، غلامعلی، نمازی، عبدالرشید. (۲۰۱۷). پیش بینی و شبیه سازی الگوی توسعه فضایی-کالبدی شهر چابهار در چشم انداز سال ۱۴۲۰ با بهره گیری از الگوی سلول‌های خودکار و RS. برنامه ریزی فضایی (جغرافیا)، ۲۵(۷)، ۷۹-۹۴.
- بحرینی، حسین، تجدد، فراتجدد و پس از آن در شهرسازی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۸
- طحانی یزدلی، مصطفی، شمعی، علی. (۱۴۰۱). تبیین تحولات کاربری زمین در توسعه پایدار شهر کاشان (سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۴۰۰). توسعه پایدار محیط جغرافیایی، ۴(۶)، ۴۸-۶۳
- حسین پور، زبردست، اسفندیار، ماجدی. (۲۰۲۱). بررسی عوامل مؤثر در رشد شهری با استفاده از مدل F²ANP مطالعه موردی: شهر بجنورد. (هویت شهر. 16-5, 15(1),
- فردوسی، بهرام، ۱۳۸۴، امکان‌سنجی و کاربرد سیستم پشتیبانی تصمیم‌گیری در توسعه فیزیکی شهر، نمونه موردی شهر سندج، پایاننامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- سرور، رحیم، ۱۳۸۷، جغرافیای کاربردی و آمایش سرزمین، سمت، چاپ سوم، ۲۴۱ص.
- Batisani, N., & Yarnal, B. (2009). Urban expansion in Centre County, Pennsylvania: Spatial dynamics and landscape transformations. *Applied geography*, 29(2), 235-249.
- Sietchiping, R., Wyatt, R., & Hossain, H. (2004). Urban informal settlements within less developed countries: a simulation. *Proceedings of Planning Institute of Australia*.

- Bren d'Amour, C., Reitsma, F., Baiocchi, G., Barthel, S., Güneralp, B., Erb, K. H., ... & Seto, K. C. (2017). Future urban land expansion and implications for global croplands. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(34), 8939-8944.
- Yang, M. M., Xu, L. P., Xue, Q. Y., Yang, J. H., Xu, Q., Liu, H. X., & Guo, J. H. (2012). Screening potential bacterial biocontrol agents towards *Phytophthora capsici* in pepper. *European Journal of Plant Pathology*, 134, 811-820.
- Silveira, J. J., Espíndola, A. L., & Penna, T. J. P. (2006). Agent-based model to rural-urban migration analysis. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 364, 445-456.
- Bren d'Amour, C., Reitsma, F., Baiocchi, G., Barthel, S., Güneralp, B., Erb, K. H., ... & Seto, K. C. (2017). Future urban land expansion and implications for global croplands. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(34), 8939-8944.
- Washburn, D.; Sindhu, U.; Balaouras, S.; Dines, R.A.; Hayes, N.M.; Nelson, L.E. Helping CIOs Understand "Smart City" Initiatives: Defining the Smart City, Its Drivers, and the Role of the CIO; Forrester Research Inc.: Cambridge, MA, USA, 2010. [Google Scholar]
- Silva, B.N.; Khan, M.; Han, K. Towards sustainable smart cities: A review of trends, architectures, components, and open challenges in smart cities. *Sustain. Cities Soc.* 2018, 38, 697-713. [Google Scholar] [CrossRef]
- Chourabi, H.; Nam, T.; Walker, S.; Gil-Garcia, J.R.; Mellouli, S.; Nahon, K.; Pardo, T.A.; Scholl, H.J. Understanding Smart Cities: An Integrative Framework. In *Proceedings of the 45th Hawaii International Conference on System Sciences*, Maui, HI, USA, 4-7 January 2012; IEEE: Piscataway, NJ, USA, 2012; pp. 2289-2297. [Google Scholar]
- Chan, K.S.; Anderson, S. Rethinking Smart Cities: ICT for New-Type Urbanization and Public Participation at the City and Community Level in China; UNDP: Beijing, China, 2015. [Google Scholar]
- Ritchie, H.; Roser, M. Urbanization. 2018. Available online: <https://ourworldindata.org/urbanization>
- Lee, J.H.; Phaal, R.; Lee, S.H. An integrated service-device-technology roadmap for smart city development. *Technol. Forecast. Soc. Chang.* 2013, 80, 286-306. [Google Scholar] [CrossRef]
- The Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations. *World Urbanization Prospects: The 2020 Revision*; United Nations: New York, NY, USA, 2021. [Google Scholar]
- Amoateng, P., Cobbinah, P.B., Adade, K.O. 2013. Managing physical development in peri-urban areas of Kumasi, Ghana: A case of Abuakwa. *Journal of Urban and Environmental Engineering*, V.7, n.1, pp: 96-109.
- Jiang, L., Deng, X., Seto, K.C. 2013. The impact of urban expansion on agricultural land use intensity in China. *Land Use Policy* 35, pp: 33-39.
- Bagan H and Yamagata Y. 2012. Landsat analysis of urban growth: How Tokyo became the world's largest megacity during the last 40 years. *Remote Sensing of Environment* 127. pp: 210-222
- Pareta K and Prasad S. 2012. Geomorphic effects on urban expansion: a case study of small town in central India. 14th annual international conference and exhibition on geospatial information technology and applications. pp: 1-9.

بررسی تاثیر مسئولیت اجتماعی و اقتصادی بر عملکرد مالی شهرداری یزد

اعظم چارجوهر، کارشناس شهرداری یزد

چکیده

مسئله ارزیابی عملکرد سالیان زیادی است که محققان و کاربران را به چالش واداشته است، بخشی از شاخص‌های عملکرد سازمانی، شاخص‌های مالی است که جهت اندازه‌گیری عملکرد مالی مورد استفاده قرار می‌گیرد. فضای سازمانها به سرعت در حال تغییر بوده و سازمانها بر اثر روندهای جاری به سوی نشانهای تجاری جهانی پیش رفته و سازمانهای چند ملیتی با زنجیره های تامین جهانی نیز بدان شدت می‌بخشند. بسیاری از سازمانها به نحو فزاینده ای از ارزش مستقیم اقتصادی مسئولیت اجتماعی آگاهی یافته و با ادغام آن به منزله سرمایه گذاری راهبردی با راهبرد اصلی کسب و کار و فعالیتهای مدیریتی خود، می‌توانند تاثیر مثبتی بر جامعه و محیط خود داشته باشند هدف از تحقیق حاضر بررسی تاثیر مسئولیت اجتماعی و اقتصادی بر عملکرد مالی شهرداری یزد میباشد. نوع تحقیق پیمایشی و از لحاظ هدف کاربردی است. داده‌ها و اطلاعات تحقیق با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و PLS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج تحقیق حاکی از این است که مسئولیت اجتماعی و اقتصادی بر عملکرد مالی شهرداری یزد تاثیر معناداری دارد.

واژگان کلیدی: عملکرد مالی، مسئولیت اجتماعی، اقتصادی، شهرداری یزد

بیان مسأله

در عصر کنونی تحولات شگرف دانش مدیریت وجود نظام ارزیابی را اجتناب‌ناپذیر کرده است؛ به گونه‌ای که فقدان نظام ارزیابی در ابعاد مختلف یک سازمان، اعم از ارزیابی در استفاده از منابع و امکانات، کارکنان، اهداف و استراتژی‌ها را به عنوان یکی از علائم بیماری‌های آن سازمان قلمداد کنند (شیخیان و دوستیان، ۱۳۹۳). مسأله ارزیابی عملکرد سالیان زیادی است که محققان و کاربران را به چالش واداشته است، بخشی از شاخص‌های عملکرد سازمانی، شاخص‌های مالی است که جهت اندازه‌گیری عملکرد مالی مورد استفاده قرار می‌گیرد. بدون بررسی و کسب آگاهی از میزان پیشرفت و دستیابی به اهداف و بدون شناسایی چالش‌های پیش روی سازمان و کسب بازخور و اطلاع از میزان اجرای سیاست‌های تدوین شده و شناسایی مواردی که به بهبود جدی نیاز دارند، بهبود مستمر عملکرد میسر نخواهد شد و تمامی موارد مذکور بدون اندازه‌گیری و ارزیابی امکان‌پذیر نیست. موضوع اصلی در تمام تجزیه و تحلیل‌های سازمانی، عملکرد است و بهبود آن نیز مستلزم اندازه‌گیری است و از این رو سازمانی بدون سیستم ارزیابی عملکرد قابل تصور نمی‌باشد (نمازی و همکاران، ۱۳۸۸). مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اقتصادی در مورد نهادها و سازمان‌هایی به کار می‌رود که فراتر از تعهدات قانونی خود به مدیریت و کنترل تأثیری که بر جامعه و محیط خود دارند می‌پردازند. مسئولیت‌های اجتماعی و اقتصادی به ویژه شامل چگونگی ارتباط سازمان با کارمندان، تأمین کنندگان، مشتریان و جوامعی است که در آن فعالیت دارند و نیز دربردارنده میزان تلاشی است که هر سازمان در حفاظت از محیط زیست به عمل می‌آورد (کومونن^{۵۰}، ۲۰۰۲). مفهوم سازمان با نگاهی به فراسوی منفعت و نقش آن در جامعه، مسئولیت اجتماعی سازمان‌ها نامیده می‌شود. در مسئولیت اجتماعی و اقتصادی افراد به گونه‌ای متعهد می‌شوند که حقوق و علائق قانونی دیگران نقض نشود (مولی و زلالم^{۵۱}، ۲۰۱۳). کمک به فرهنگ کشور و موسسات فرهنگی، بهبود کیفیت زندگی، کمک به حفظ محیط زیست و کمک به اقشار آسیب‌پذیر و قطعاً انجام این قبیل اقدامات، در دنیای کنونی ازجانب دوستداران محیط زیست و حامیان حقوق زنان و کودکان، موردتوجه قرار گرفته و عاملی برای رضایت خاطر مشتریان در نظر گرفته می‌شود. از سوی دیگر و از دیدگاه علمی شرکت‌های بزرگ به طور فزاینده‌ای برنامه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اقتصادی را در استراتژی‌ها کسب و کار، برای تولید بیشتر و مزایای نام تجاری استفاده می‌کنند (ناوارو و همکاران^{۵۲}، ۲۰۱۶). حال با توجه به مطالب عنوان شده مقاله حاضر در صدد بررسی تاثیر مسئولیت اجتماعی و اقتصادی بر عملکرد مالی شهرداری یزد می‌باشد.

مبانی نظری

عملکرد شرکت از دیدگاه بازارهای مالی

عملکرد شرکت، از دیدگاه سهامداران، در افزایش ارزش پولی و بازده مالی سرمایه‌گذاران آنان منعکس می‌گردد. می‌توان این ارزش را برای شرکت‌های عرضه شده در بورس با تغییرات روزانه قیمت سهام شرکت، ارزیابی نمود. در

⁵⁰ Komonen

⁵¹ Mouly & Zelalem

⁵² Navarro et al

سایر شرکتها تنها در هنگام تغییر مالکیت سهام شرکت می‌توان افزایش ارزش را ارزیابی نمود. مدیران باید مطمئن شوند که بازده مالی ناشی از سود پایدار کسب و کار، انتظارات مالکان و مالکان بالقوه را برآورده می‌سازد. در بازارهای مالی رقابتی، همواره گزینه‌های مختلفی برای سرمایه‌گذاری وجود دارد. بنابراین، عملکرد اقتصادی یک شرکت باید برای کسب سرمایه‌گذاری جدید و ترغیب سهامداران کنونی به حفظ مالکیت، مطلوب باشد. از منظر بازار مالی، مدیران برای ارزیابی به چهار معیار که بر عملکرد شرکت متمرکز است، می‌پردازند: سود، سود اضافی، ارزش بازار و بازده سرمایه‌گذاری (ROI) (سید دانش و همکاران، ۱۳۹۲).

مسئولیت اجتماعی و اقتصادی

کلید اصطلاح مسئولیت اجتماعی سازمان یا CSR را می‌توان از سه کلمه موجود در این اصطلاح دریافت: «مسئولیت، اجتماعی و سازمان». بنابراین به عبارت کلی تر، مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، در برگیرنده مسئولیتی است که شرکت‌ها (یا دیگر نهادهای سودمحور) در مقابل جامعه‌ای که در آن بنیان نهاده شده و فعالیت می‌کنند، دارند. به بیان دقیق تر، مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، مستلزم این است که یک شرکت، گروه سهامداران خود را شناسایی کرده و نیازها و ارزش‌های آنها را در طی فرایند راهبردی و روزمره خود مدنظر قرار دهد. بنابراین CSR می‌تواند جامعه‌ای را که در آن فعالیت می‌کند و تعداد سهامدارانی را که در قبال شان مسئولیت دارد معین کند و منوط به صنعتی که شرکت مزبور در آن مشغول به کار است محدود شده یا گسترده‌گی یابد (شیخ و همکاران، ۱۳۹۱). فضای سازمانها به سرعت در حال تغییر بوده و سازمانها بر اثر روندهای جاری به سوی نشانه‌های تجاری جهانی پیش رفته و سازمانهای چند ملیتی با زنجیره‌های تامین جهانی نیز بدان شدت می‌بخشند. بسیاری از سازمانها به نحو فزاینده‌ای از ارزش مستقیم اقتصادی مسئولیت اجتماعی آگاهی یافته و با ادغام آن به منزله سرمایه‌گذاری راهبردی با راهبرد اصلی کسب و کار و فعالیتهای مدیریتی خود، می‌توانند تاثیر مثبتی بر جامعه و محیط خود داشته باشند و در ضمن، شهرت و اعتبار خود را نیز تقویت کنند. با پیروی از این روش، نه تنها برای امروز خود سود تولید می‌کنند، بلکه موقعیت آینده خود را نیز تثبیت می‌نمایند (خالقی نژاد و همکاران، ۱۳۹۲).

ضرورت مسئولیت اجتماعی

رویکردهای متنوع و چالش برانگیز پیرامون مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، نشان از ظهور و بروز پارادایم جدیدی در عرصه کسب و کار دارد. اگرچه پیشینه مسئولیت اجتماعی به صورت مفاهیم اولیه و جزئی آن به گذشته طولانی تری بر می‌گردد، اما گستره نوین مسئولیت‌های اجتماعی بالاخص در حیطه‌های زیست محیطی و بشردوستانه و ارائه دیدگاه‌های کاملاً متناقض در این حیطه مبنی بر ضرورت و یا عدم ضرورت پایبندی به این مسئولیت‌ها، نشان از افزایش آنتروپی در نظام موجود شرکتی و بروز پارادایم و فرصت استراتژیک جدیدی دارد. اگر از منظر تئوری نظم در بی‌نظمی نگاه کنیم، این تنوع دیدگاه‌ها و مباحث چالش برانگیز در ورود و یا عدم ورود به عرصه مسئولیت‌های اجتماعی، نشان از رسیدن سیستم موجود به کرانه‌های آشوب خود می‌باشد. در واقع، چنین سیستمی در

عکس العمل به تغییرات جدید، به تدریج از محدوده نظم و ثبات به محدوده آشوب نزدیک می شود. کرانه آشوب، نقطه ای است که فعالیت تمام اجزای سیستم به حداکثر می رسد و سیستم در حداکثر پتانسیل و توانایی خود قرار می گیرد. در این نقطه، سیستم دچار انشعاب می شود و انتخاب می کند به کدام سمت باید حرکت کند. در لبه آشوب، سیستم از تعادل موجودی که توسط یک رابینده به عنوان محور تعادل ایجاد شده بود به تعادلی که به وسیله رابینده دیگر ایجاد شده است، منتقل می شود و به عبارت دیگر، تبدیل فاز انجام می شود. در سازمان ها، رابینده در واقع سیاست و استراتژی مدیریت را نشان می دهد. مدیران به مرور زمان، از یک رابینده و محور، به رابینده و محور دیگر پرش می کنند و استراتژی های خود را عوض می کنند (میرجلیلی، ۱۳۹۲).

براین اساس، وقتی به بررسی فضای واقعی موجود می پردازیم، در چنین فضایی از بایدها و نبایدها برای ایفای چنین مسئولیت هایی با تعداد کمی از شرکتها مواجه می شویم که با پیوند زدن مسئولیت های اجتماعی خود و امور بازرگانی شان به یکدیگر، هوشمندانه در موقعیت برتری نسبت به رقبای خود قرار گرفته اند. (اللهی و همکاران، ۱۳۹۳).

ابعاد مسئولیت اجتماعی

م حیدرزاده و رهپیمان (۲۰۱۳) در پژوهشی جامع به بررسی مسئولیت اجتماعی مطابق با شرایط کشور ایران پرداخته اند و شاخص های مسئولیت اجتماعی سازمان های ایرانی را در پنج بُعد به شرح ذیل خلاصه کرده اند:

مسئولیت در قبال کارکنان: شرکتها در قبال سرمایه های انسانی که در اختیار دارند مسئولند؛ زیرا تداوم حیات، بقاء و سوددهی شرکت به کارکنان آن وابسته است. واکنش مناسب نسبت به خواسته های کارکنان، ایجاد شرایط کاری مناسب، قدردانی و دخالت دادن کارکنان در طراحی و برنامه ریزی ها، و آموزش و توانمند سازی کارکنان، سبب می شود که کارایی کارکنان بیشتر شده و روحیه آنها قوی تر و تجارب آنها غیر انحصاری تر شود؛ در نتیجه در برابند کلی شرکت تأثیر شگرفی گذارد (اللهی و همکاران، ۱۳۹۳).

مسئولیت در قبال ارباب رجوع: پاسخگویی در قبال سهامداران، یگانه مسئولیت سازمانها و شرکتها نیست، بلکه مصرف کنندگان نیز ذی نفع محسوب می شوند؛ زیرا مصرف کنندگان تضمین کننده بقا و دوام یک شرکت هستند. مصرف کنندگان و مشتریان انتظار دارند شرکتها در قبال پیامدها و عوارض حاصل از فعالیت خود مسئولیت داشته باشند و حتی در جهت بهبود معضلات اجتماعی گام بردارند.

مسئولیت در قبال جامعه: مسئولیت اجتماعی شرکتها یعنی مسئولیت شرکت در پاسخگویی به پیامدهای فعالیتهایی که جامعه را تحت تاثیر قرار می دهد. منظور از جامعه در اینجا کلی است و در برگیرنده همه ذینفعان شرکت است. شرکت باید در اتخاذ تصمیمات و انجام فعالیتها و اجرای عملیات خود، منافع همه ذی نفعان را در نظر بگیرد. ذینفعان شرکت همه کسانی هستند که نتایج و پیامدهای تصمیمات و اعمال شرکتها بر آنها اثر می گذارد. سرمایه گذاری اجتماعی اغلب قابل رؤیت ترین وجه برنامه های مسئولیت پذیری اجتماعی شرکتها می باشد. این سرمایه گذاری در شکل هایی مانند امور خیریه، مهارت و اوقات کارکنان و پرداخت های اضافه، ظاهر می شود. بسیاری از

شرکت‌ها هم اکنون در حال شراکت با انجمن‌ها و سازمان‌های داوطلب در جوامع محل فعالیت این سازمانها هستند، تا از این طریق بتوانند منافع شرکت را به حداکثر برسانند و هم به اهداف اقتصادی خود برسند و نیاز آن جوامع را بر طرف سازند. اصولاً تمام مشاغل صرف نظر از بزرگی یا کوچکی بودن آنها، دارای قدرت یا نفوذی بر اجتماع و روابط خود با مشتریان تأمین‌کنندگان و کارکنان خویش هستند. این قدرت در روش‌های جذب و آموزش کارکنان و خرید و ارتقاء کالاها و خدمات ظاهر می‌شود. با استفاده صحیح از این قدرت، یک شرکت می‌تواند منافع عظیمی را به جامعه خود برساند که در حقیقت خود نیز از آن سود خواهد برد (جورابیچی، ۱۳۸۷).

مسئولیت در قبال برنامه‌های اجتماعی و محیط زیست: رویکردهای احتیاط آمیز برای جلوگیری یا به حداقل رساندن عوارض نامطلوب، حمایت از اقدامات و ابتکاراتی که مسئولیتهای بیشتر زیست محیطی را ترویج می‌دهند، توسعه و انتشار فناوریهای مطلوب و مساعد زیست محیطی و غیره. مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در قبال محیط زیست منوط به مدیریت کردن تصمیم‌گیری‌هایی است که میزان تأثیرات منفی و هزینه‌های فرآیندهای تولید را به حداقل برساند. واضح است که محیط زیست کنونی ما در حال صدمه دیدن است. سازمان‌ها می‌توانند تأثیرات منفی خود را بر محیط زیست به وسیله روش‌هایی همانند معرفی سیستم‌های مدیریتی محیط زیست، کاهش ضایعات به سوی محیط زیست با استفاده از منابع به روش‌های قابل قبول تر، کاهش دهد (فرگوسن، ۲۰۰۷).

مسئولیت در قبال قوانین و مقررات: همانطور که در مباحث قبلی بیان گردید، دومین بعد در مسئولیت‌های اجتماعی سازمان، بعد قانونی می‌باشد. امروز همه مدیران باید به کارهایی دست بزنند که مورد قبول جامعه و منطبق با ارزش‌های آن باشد، سازمان‌هایی که نتوانند خود را با این مهم تطبیق دهند در عرصه عمل موفق نخواهند بود، در غیر اینصورت دولت با تصویب قوانین سازمان‌ها را مجبور می‌کند که به این مهم عمل کنند (سید دانش و همکاران، ۱۳۹۲).

۱- مسئولیت اقتصادی^{۵۳}: عبارت است از کسب سود، حفظ منافع صاحبان و مالکان، ارائه کالاها و خدمات با کیفیت و قیمت‌های مناسب و ایجاد بازار کار برای نیروی انسانی.

۲- مسئولیت حقوقی^۱: بر اساس این مسئولیت، شرکت‌ها وظیفه دارند به بهداشت و ایمنی کارکنان و مصرف‌کنندگان خود توجه کنند، محیط زیست را نیالایند، از معاملات درون سازمانی بپرهیزند، در پی انحصار نباشند و مرتکب تبعیض (تبعیض قومی و جنسی) نشوند.

⁵³-Economic Responsibility

۳- مسئولیت اخلاقی^{۵۴}: در این قلمرو اصولی همچون صداقت، انصاف و احترام مد نظر است. به عبارت دیگر این مسئولیت عبارت است از وظیفه شرکت در پیروی از باورهای مورد قبول جامعه به منظور ارائه چهره مطلوب به جامعه، اگر چه قانون شرکت را به این کار ملزم نکرده است. افراد متأثر از این گونه برنامه‌های شرکت از مدیریت خشمگین می‌شوند، اگر شرکت مطابق با ارزش‌های اخلاقی غالب جامعه عمل نکند. مسئولیت اخلاقی فراتر از قانون به وسیله اجتناب از صدمه زدن به اجتماع، احترام به حقوق مردم، و انجام چیزی که درست، عادلانه، خوب و مورد علاقه است می‌باشد.

۴- مسئولیت فداکاری کردن^{۵۵} (بشر دوستانه): تعبیر کارول از این مؤلفه «شهروند خوب بودن» است و این یعنی مشارکت بنگاه در انواع فعالیت‌هایی که از معضلات جامعه بکاهد و کیفیت زندگی مردم را بهبود بخشد. این گونه مسئولیت‌ها اساساً اختیاری هستند که شرکت‌ها به آنها عمل می‌کنند. تفاوت بین مسئولیت اخلاقی و فداکاری کردن در این است که مردم عموماً از شرکت‌ها توقع ندارند که فداکاری کنند، اما بسیاری از آنها از شرکت انتظار دارند که به ارزش‌های اخلاقی احترام بگذارند و آنها را مورد توجه قرار دهند. از نظر کارول مسئولیت فداکاری کردن بالاترین سطح مسئولیت اجتماعی است. او پیشنهاد می‌کند که اگر شرکت حاضر نشد مسئولیت اخلاقی یا فداکاری کردن خود را بپذیرد و به آن عمل کنند، جامعه می‌تواند از طریق دولت این مسئولیت‌ها را به مسئولیت حقوقی تبدیل کند و دولت حتی می‌تواند پا را فراتر نهاده و بدون توجه به مسئولیت‌های اقتصادی این کار را انجام بدهد، که این دخالت باعث کاهش کارایی می‌شود (شیخیان و دوستیان، ۱۳۹۳).

روش تحقیق

استراتژی پژوهش از نوع علی است چون تأثیر یک متغیر بر متغیر دیگر سنجیده می‌شود روش انجام پژوهش از نوع پیمایش است، چون ما در این تحقیق به بررسی یک جامعه پرداخته‌ایم و از نظر هدف کاربردی است، چون نتایج تحقیق قابلیت به‌کارگیری در سازمان‌ها و شرکت‌ها را دارد و آزمون مفاهیم نظری در موقعیت‌های واقعی را دارا است. هم‌چنین از لحاظ هدف تحقیق از نوع توصیفی، از نظر محیط انجام تحقیق از نوع میدانی و از نظر روش انجام پژوهش از نوع پیمایشی هست. برای پاسخ‌گویی به پرسش پژوهش و تحلیل داده‌ها از آزمون تحلیل معادلات ساختاری استفاده شده است. در این مطالعه، به‌منظور طبقه‌بندی، تحلیل آماری و آزمون فرضیه تحقیق از نرم‌افزارهای *SPSS* و *PLS* استفاده شده است.

⁵⁴-Ethical Responsibility

⁵⁵-Altruistic Responsibility

یافته‌های تحقیق

جدول ۱: تحلیل عاملی تاییدی (مقادیر بار عاملی و مقدار t) برای متغیر عملکرد مالی

متغیر	گویه	بار عاملی	آماره t
عملکرد مالی (FP)	q20	0.828	33.242
	q21	0.867	45.084
	q22	0.777	20.408
	q23	0.775	24.263

جدول ۲: تحلیل عاملی تاییدی (مقادیر بار عاملی و مقدار t) برای متغیر مسئولیت اجتماعی و اقتصادی

متغیر	گویه	بار عاملی	آماره t
مسئولیت اجتماعی و اقتصادی (SER)	q33	0.481	7.108
	q34	0.678	13.556
	q35	0.651	12.362
	q36	0.745	16.739
	q37	0.744	19.172
	q38	0.753	22.874
	q39	0.790	28.755
	q40	0.819	28.187
	q41	0.776	22.047
	q42	0.773	22.515

با توجه به معناداری و بار عاملی گویه‌های این پژوهش همگی گویه‌ها دارای بار عاملی بیشتر از $0/4$ و آماره t بزرگتر از مقدار $1/96$ هستند. بنابراین مدل با همین کیفیت و سوالات مورد آزمون قرار می‌گیرد. همچنین بر اساس بارهای عاملی، شاخصی که بیشترین بار عاملی را داشته باشد، در اندازه‌گیری متغیر مربوطه سهم بیشتری دارد و شاخصی که ضرایب کوچک‌تری داشته باشد سهم کمتری را در اندازه‌گیری سازه مربوطه ایفا می‌کند.

- ارزیابی برازش مدل درونی

• معیار R Squares یا R^2

جدول ۳: معیار R Squares یا R^2

متغیر	ضریب تعیین	قدرت برازش
عملکرد مالی (FP)	0.466	متوسط
مسئولیت اجتماعی و اقتصادی (SER)	0.558	متوسط

همانگونه که از جدول بالا مشخص است قدرت برازش مدل در خصوص متغیرهای عملکرد مالی، حاکمیت شرکتی و مسئولیت اجتماعی و اقتصادی در حد متوسط می باشد.

• معیار Q2 (ارتباط پیش بین)

جدول ۴: کیفیت پیش بینی کنندگی (Q²)

سازه	Q ²	قدرت پیش بینی
عملکرد مالی (FP)	۰,۲۸۶	متوسط
مسئولیت اجتماعی و اقتصادی (SER)	۰,۲۷۴	متوسط

همانگونه که از جدول بالا مشخص است قدرت پیش بینی متغیرهای قابلیت های عملکرد مالی و مسئولیت اجتماعی و اقتصادی در سطح متوسط می باشد.

پس از بررسی برازش مدل های اندازه گیری و مدل ساختاری، نوبت به بررسی و آزمون فرضیه تحقیق می رسد. از آنجا که در فرضیه تحقیق هم جهت رابطه (منفی یا مثبت بودن رابطه) و هم معناداری رابطه، هر دو مطرح شده است بنابراین برای بررسی این دو موضوع به ترتیب به ضرایب معناداری Z مربوط به فرضیه جهت بررسی معنادار بودن رابطه و ضرایب استاندارد شده (مقدار بتا) نیازمندیم.

جدول ۵: نتیجه آزمون فرضیه پژوهش

ردیف	شرح فرضیه	ضریب مسیر	مقدار معناداری	نوع رابطه	نتیجه فرضیه
۴ فرعی	مسئولیت اجتماعی و اقتصادی بر عملکرد مالی شهرداری یزد تاثیر معناداری دارد.	0.196	2.096	مثبت و مستقیم	تایید

نتیجه گیری

با توجه به مطرح شدن فرضیه تحقیق مبنی بر اینکه مسئولیت اجتماعی و اقتصادی بر عملکرد مالی شهرداری یزد تاثیر معناداری دارد. چون مقدار قدر مطلق آماره t بیشتر از مقدار ۱/۹۶ و برابر با ۲/۰۹۶ و شدت رابطه برابر با ۰/۱۹۶ است، بنابراین داده های تجربی این فرضیه را تایید می کند، لذا نتیجه این فرضیه با نتیجه تحقیقات ناوارو و همکاران (۲۰۱۶) که بررسی ارتباط بین مسئولیت اجتماعی و اقتصادی و عملکرد مالی پرداختند مطابقت دارد. همچنین با بخشی از نتایج تحقیقات میرجلیلی (۱۳۹۲)، حمیدیان و پوردهقان (۱۳۹۲) و احمدوند و ابوالحسینی (۱۳۹۲) مطابقت دارد.

➤ با عنایت به تاثیر قابلیت های تدوین و سرمایه انسانی مدیریت دانش بر متغیرهای حاکمیت شرکتی و مسئولیت اجتماعی و اقتصادی پیشنهاد می شود: مدیران شهرداری با به کارگیری تسهیم دانش صریح و ضمنی، به پر کردن خلأ های موجود در دانش سازمانی، به یادگیری کارا تر و بهینه تر کارکنان، خلق خدمات نوآور با سرعت و کیفیت متمایز

در شهرداری، بهبود عملکرد مالی، رضایتمندی مشتریان، پیشگیری از تکرار اشتباهات، کاهش دوباره کاری، صرفه جویی در وقت و برانگیختن انگیزه خلاقیت و نوآوری و تقویت موقعیت رقابتی کارکنان اقدام نمایند.

➤ با توجه به تایید فرضیه پژوهش مبنی بر تاثیر مسئولیت اجتماعی و اقتصادی بر عملکرد مالی شهرداری یزد پیشنهاد می‌شود: مدیران این سازمان صداقت و درستکاری، اعتماد و اطمینان، مشارکت و همکاری، رعایت حقوق شهروندی را سرلوحه امور خود قرار داده و تحقق بخشیدن وعده های سازمان به کارمندان، سرمایه گذاران، تامین کنندگان خدمات، مردم و اجتماعات محلی جهت افزایش اعتماد مشتریان را اجرا نمایند. چرا که اجرای دقیق این امور موجب گرایش بیشتر ذینفعان به سازمان و در نتیجه بهبود عملکرد مالی سازمان خواهد شد.

منابع

- اللهی ، صفورا ؛ رستگار ، عباسعلی ؛ شفیعی ، محسن(۱۳۹۳) ، بررسی تأثیر قابلیت‌های فرایندی مدیریت دانش بر عملکرد نوآوری با اثر میانجی فرایند نوآوری در سازمانها با فناوری پیشرفته ، فصلنامه مدیریت توسعه فناوری/ سال اول/ شماره ۴
- جورابچی، مهناز (۱۳۸۷). تأثیر مدیریت دانش بر عملکرد دبیران دوره متوسطه شهر تهران، پایاننامه کارشناسی ارشد واحد رودهن
- خالقی نژاد ، سید آیت ؛ زرناژاد ، منصور ؛ امیر نژاد ، قنبر (۱۳۹۲)، تأثیر مدیریت دانش بر عملکرد اقتصادی - مالی سازمان: با نقش واسطه ای یادگیری سازمانی(مطالعه موردی: کارکنان شرکت بهره برداری نفت و گاز گچساران)، دومین کنفرانس بین المللی مدیریت، کارآفرینی و توسعه اقتصادی .
- سید دانش، س.، حسن زاده، م.، و محجوب شعار، (۱۳۹۲) بررسی رابطه بین استراتژی های مدیریت - دانش و نوآوری بررسی موردی صنایع دارویی استان گیلان، ماهنامه مهندسی مدیریت، ش ۵۲، صص ۴۴-۳۴
- شیخ ، محمد جواد ؛ زمانی ، گندم ؛ مهاجرانی ، مریم (۱۳۹۱)، بررسی تاثیر تنوع کسب و کار بر عملکرد مالی شرکت های عضو بورس اوراق بهادار تهران ، فصلنامه پژوهش بازرگانی ، شماره ۶۸ ، صص ۶۳-۹۴
- شیخیان ، علی کاظم ؛ دوستیان ، رحمان (۱۳۹۳)، بررسی تاثیر جهت گیری بازار، نوآوری سازمانی و قدرت رقابت بر عملکرد مالی و عملکرد بازار بانکها ، اولین همایش ملی بازاریابی فرصت ها و چالش ها
- میرجلیلی م،(۱۳۹۲). " بررسی اثرات فردی و سازمانی مسئولیت اجتماعی شرکتها" گروه مدیریت دانشگاه آزاد اسلامی واحد دز، ۱۳۹۲، ۹-۱۰.
- نمازی ، محمد ؛ حلاج ، محمد ؛ ابراهیمی، شهلا(۱۳۸۸)، اثر مالکیت نهادی بر عملکرد مالی گذشته و آتی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران ، فصلنامه بررسی های حسابداری و حسابرسی ، مقاله ۸، دوره ۱۶، شماره ۵، زمستان ۱۳۸۸.
- Fergosen Josie & Bonn Ingrid (2007) , "Internatinal Strategies and ethics: exploring the tension between head office and subsidiaries", management Decision, vol. 45, No. 10 , pp. 1560-1572.
- Komonen, K. (2002). A cost model of industrial maintenance for profitability analysis and benchmarking, Production Economics 79. 82-105
- Mouly, R. & Zelalem, T.(2013). Corporate social responsibility :an attitude of ethiopian corporates, social responsibility Journal, 4,457.
- Navarro Juan-Gabriel Cegarra, Carmelo Reverte a, Eduardo G omez-Melero a, Anthony K.PWensley(2016). Linking social and economic responsibilities with financial performance: The role of innovation. European Management Journal xxx (2016) 1e10.

